

GUARINUS

ÉS

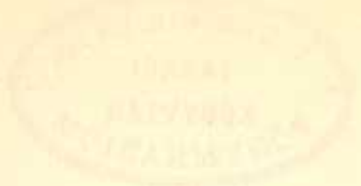
JANUS PANNONIUS.

HEGEDŰS ISTVÁNTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1896.

GUARINUS

JANUS PANNONIUS

HERGOLD'S BIBLIOTHEK

THE LIBRARY

OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

FRANKLIN-ÁRRAJLAT NYOMÁJA

Guarinus és Janus Pannonius.

(Olvastatott a M. T. Akadémia I. osztályának 1896. márczius 23-án tartott ülésében.)

A magyar irodalom régi tartozását igyekeztem tehetségem szerint leróni, midőn Janus Pannonius nagyszabású dicskölteményét, melyet a renaissance egyik műremeke gyanánt ismert el az a nemzet is, melynek egyik híres mesterét a tanítványi hála lelkesedésével örökíté meg, magyarra fordítám. Azok, kik Guarinus életével tüzetesen foglalkoztak és azt, e nagy reformátor összes levelezésének fölhasználásával megírták: Carlo Rosmini *) és Remigio Sabbadini **) nemcsak forrásul használták Janus Pannonius költeményét, de külön is kifejezték e költemény kiváló érdekességét és becsét. *Többször idéztük az ő *Panegyricusát*, mely a legnagyobb és leggazdagabb adomány, melyet egy tanítvány hálája nyújthat mesterének*, mondja Rosmini, «az ő (Guarinus) dicsőítésére írt *Panegyricus* a bámulat, az elismerés és szeretet legszebb emléke» erősíti Sabbadini. Az újjászületés korának bűvárai, (egy Budik már 1827.), Voigt, Symonds, hasonló elismeréssel nyilatkoznak. Budik,***) kifejezett szavakkal mondja, hogy e dicsköltemény megérdemelné, hogy egész terjedelmében lefordíttassék s őt csak könyvének megszabott terjedelme tarthatá vissza attól, hogy Janus Pannonius e szép költeményét német fordításban adja. De ha nem ily dicsérő vélemények súlya, a nemzeti hála is kötelezett volna J. P. e legkerékdedebb, legbevégzettebb alkotá-

*) Vita di Guarino Veronese e de suoi discipoli. Brescia 1805.

***) Vita di Guarino Veronese Genova 1891.

***) Leben und Wirken der vorzüglichsten lateinischen Dichter des XV—XVIII. Jahrhunderts, sammt metrischer Überetzung. Wien, 1827.

sának átültetésére, melylyel nekünk a külföldön, kivált Guarinus hazájában dicsőséget szerzett. Különben is elérkezettnek hiszem az időt arra, hogy Janus Pannonius összes művei kiadassanak, a legjellemzőbb és legszebb darabok pedig fordításban megjelenjenek. Ugyanis a Teleki-féle kitűnő utrechti kiadást (1784.) az újabb szerencsés kutatások túlszárnyalták, és e kiadásnak is példányai ritkaság számba mennek. Pedig a magyar elme alkotásai, a magyar kultúra emlékei a magyar irodalom közös kincsei sorába tartoznak, ha a korszellem követelte latin nyelven is szólaltak meg.

A mint a fordítás közben a költemény szellemébe mélyebben hatoltam: mintegy fölfakadott előttem az a forrás, mely a renaissance egyik forrása és mintegy önként vetődött föl előttem egy felette érdekes irodalmi kérdés, melyet egyszerűen így öntenék formába: minek tulajdonítandó a renaissance óriási hatása, holott e korszak latin költészete az antik költészet utóvirágzásának szellemét tükrözi vissza, holott az utánzás az eredetiséget békóba veté, holott a nemzeti szellemmel ellentétbe jöven, mintegy a könyvek légkörébe vont és a természet üde forrásai helyett a visszaemlékezés benyomásaiból meritett. Janus Pannonius költeménye e kérdés megoldására fogantató ad, vagy legalább magyarázatul szolgál.

Nem egyszerűen az újjászületés latin költészetének egyik áradó, amplificatiókban, részlelésben, leírásokban, chablonszerű személyköltésben (prosopopoeia), a szónokias írásmód minden sallangjában, az alaki mesterség minden fogásában, a hihetetlen nagyítás fordulataiban bővelkedő és kimagasló alkotása: de ama szellemi forradalom ihletétől áthatott mű, melynek egyes részei annak a nagy reformnak elveit, megjelenési formáját fejezik ki teljes közvetlenséggel és figyelemreméltó igazsággal, mely reform idézte elő az irodalmi újjászületést. E panegyricusból, mint legmegbízhatóbb forrásból idéznek az újjászületés bűvárai, valahányszor az akkori iskolázás módszerében véghezment változást megvilágítani akarják. Ha egybevetjük Guarinus leveleit, melyeket fejedelmi tanítványához, a ferrarai herceghez, Leonellóhoz írt Janus Pannonius panegyricusával és ugyanezt egybevetjük viszont Baptista Guarinus egy felette érdekes művecskéjével, melynek czime: *De modo et ordine docendi et discendi*,*) melyet a bécsi

*) Argenterati ex ædibus Schurerianis Anno MDXIII.

császári udvari könyvtár példányából ismertem meg: a költemény a szemtanú bizonyágtételének erejével hat ránk és akkor az irodalmi stíl formalismusa helyett, mint a közvetlen átérzés, a valóban átélt szellemi mozgalom híu tolmácsolása kezd mind mélyebben érdekelni.

Janus Pannonius oly benső összeköttetésben áll Guarinussal, oly sokszoros kapcsolattal fűződött mesteréhez, oly huzamos ideig élt közvetlen közelében és hazatérte után is oly meghitt viszonyban állt családjával, kivált legkedvencebb sarjával: igazi szellemi örökösével, Baptistával, hogy a diesköltemény a fiú hála mellett a Guarinus személyében: az akkori izlésben véghezment átalakulás vezérszellemét tükrözi vissza és ez az a pont, hol bennünket a nemzeti genius ihletétől áthatott mai irodalmi izlés híu szolgáit is érdekel, hol a kultúra egy mélyreható áramlatának forrását látjuk magunk előtt fölbuzdulni.

Ez ok vezetett első sorban Janus Pannonius 1073 (a prologussal együtt 1109) sorra terjedő költeményének lefordítására és ha szabad alanyi érzelmet is fölemlítenem e helyen, mely az örök igazság tárgyias kutatóinak szószékéül szolgál, e fordítás szerény czipruság, egy, a magyar tudomány pótolhatatlan veszteségére korán elhunyt tudós sírjára. Mikor Janus Pannonius műveinek átültetésével foglalkozom, Ábel emléke szenteli meg foglalkozásomat. Az ő megdicsőült szelleme fogadja tőlem szívesen ez áldozatot!

I.

Renannak mélyreható észrevétele volt, hogy a középkor óriási szellemerejét, bámulatos erkölcsi magasztosságát, nagyszabású tehetségek egész sorát, meg nem érdemelt feledés homálya temeté el, mert elveszté e korszak az *alakérzék*; a kifejezés titkát, mint valami bűvszót felejté el a világ.

Mikor Petrarca és társai e rejtélyes bűvszó titkához jutnak, hihetetlen bámulat és lelkesedés lepi meg a világot.

A mit mi, az irodalmi izlés fejlődésének bűvárai az *újjászületés*, a *megújulás* jellemző szavaival jelölünk meg: az élt a szívekben, élt a lelkek törekvésében, a korszellem sodró árja volt, melylyel szemben úszni nem lehetett. Az antik-kor műemlékeinek

fölfedezését megelőzte az eltemetett irodalmi remekék fölfedezése, nemcsak fölfedezése, hanem a szivekbe, lelkekbe befogadása, föltámasztása. Mikor a classikus művészet ereklyéit föltalálták, akkor már keresték: «A hogy a frankok — mondja Symonds, (II. 113) háromszorosan megáldva hitték magokat, ha ereklyéket hozhattak Jerusalemből, úgy a szent lélek lovagjai, kik nem a mennyekbe szállott Isten sirkövét keresték, hanem azon koporsókat, hol az ó-világ szelleme várta a föltámadást, ájtatos elragadtatást éreztek, ha fáradozásait egy-egy görög, vagy latin szerzőnek elfakult, összemocsolt, elavult betűkkel írott példánya jutalmazta». E fölfedezett ereklye: a hitélet éltető forrásaként hatott a lelkekre. Az újjászületés szó is előfordult a humanisták elragadtatott kifejezéseiben, melyekkel egy-egy újabb classikus emlék fölfedezését üdvözölték. Így Guarinus, midőn megtudja, hogy Cicero egy új beszéde került napfényre és jutott Veronába, szóról-szóra így nyilatkozik: «Érheti-e Veronát nagyobb kitüntetés és szerenese, mint hogy Cicero, a praetor, az augur, a consul, az imperator, a szónok, a bölcész és az élet legjelesebb mestere városunkba lépjen, azt látogassa meg, azt tegye híressé, hogy Verona a jelenben is az újjászülető tudománynak (*reviviscens disciplinae*) jóslat-szerű jelét mutatja föl, mint a ki jól tudja, hogy egykor költők, bölcészek, szónokok anyja és dajkája volt». Ugyan ő róla mondja Sabellico e korszak szellemére nézve oly jellemző czimű munkájában (*de Latinae Linguae Reparatione*) hogy «Catullust, az ő földijét, kit szenny és moesok borított és a napfénytől, a hosszú éjszaka sötétjéhez szokván, bizonyos félelem fogott el, úgy kitisztítá, hogy pirulás nélkül mert nyilvánosság elé lépni». E Catullus-codexbe írja emlékezetes epigrammját, melyből megtudjuk, hogy egy Franciscus nevű vámőr volt másolója azon codexnek, melyet egy mártárban talált meg. Igazán a véka alól került ki: «*sub modio clausa papyrus erat*». Pedig hát a Szentkönyv szerint «nem jó a világot véka alá rejteni». A szerencsés fölfedezések egész sora csodás érzést keltett: föltámadt az alakérzék. A classikus művészet teremtő lehelle: formai tökélyének finomsága úgy vonzott, úgy elbűvölt, hogy az utánszás útján való föltámasztás erejét érezte magában minden tehetség. A belvederi Apollót egy újabb adat szerint már 1491-ben ismerték, mint Justi által 1887-ben az Escuriálban fölfedezett rajzvázlatkönyv egyik rajzából megtudjuk,

mely a belvederi Apollót a balkar híján ábrázolja és a fölirattal jelöli meg: nel orto di San-Petro-in-Vinehola, a Laocoont 1505-ben fedezték föl. A fölfedezés alkalmával Michel Angelo ép Giuliano da San Gallo építésznel tartózkodott. Együtt mentek a hely színére a Santa-Maria Maggiore közelében lévő szőlőbe. Giuliano azonnal fölkiáltott a szoboresoport láttára: «Ime Plinius *Laocoonja*». Ime, ez adatra helyezek sülyt. Plinius, a finom műízlésű, a sokoldalú, a szellemes tudós, az ezüst korszak nagy alakja már élt a lelkekben. Guarinus a megrongált szöveget helyreállítja Aurispával együttesen, mint Filelfónak, Nicolo Varronehez írott leveléből megtudjuk. «Hallom, hogy a te fejedelmed számára kijavította Aurispa és Guarinus szorgalma».

E pár adatot csak annak a ténynek jellemzésére érintettem meg, hiszen a renaissance eredményekben megmérhetetlenül gazdag kutatásairól olvashatni e korszak bármely pragmatikus történetében, hogy a fölfedezett classikus alak: mint irodalmi eszmény már élt a lelkekben, midőn a *cinque cento* előfutárai fölfedezték a testi szépséget. Hiszen a renaissance híres Júlia-legendája csak 1485 április 18-ikán született. De az irodalmi eszmény két előző emberöltő munkájának gyümölcse. Két nemzedéket kellett nevelni. És esodálatos szerencsének köszönhető, hogy a classikus szellemtől áthatott mesterek az egyetemi oktatás alapfeltételének: a tanszabadságnak már csak vándoréletökkel és működésökkel is képviselői, valódi apostolai Giovanni Malpaghini (da Ravenna) Vittorino da Feltre és Guarino Veronese mind hosszú életet élnek: buzditásaik eredményét élvezhetik, mind tudatosabbá tehetik a törekvést, mely nálok is kezdetben ellenállhatatlan vágy — kiolthatatlan szenvedélykép kap lánggra, rendre ölt tisztább alakot.

És még egy tényező: a görög irodalom fölfedezése. Mert nem túlzás. Fölfedezik és fordítjuk *in nostram linguam*, mint a hogy hívták a latin nyelvet. Ez adott mélyebb tartalmat a föltámasztott, újjászületett latin nyelvnek. Megtanított Cicero és Terentius a finom latin nyelvre, de a classikus szellem igazi egyetemes jelentőségére, humán jellemére a görög írók s köztök leginkább Plato tanítá meg a *reviviscens disciplina* buzgó híveit. Hogy mit köszönhet e korszak a görögnek, azt szépen jellemzi az agg Guarinusnak utolsó szép cselekedete is.

Élete vége felé is nyomja az a tartozás, melylyel Chrysolorásnak, görög mesterének tartozik, ki már 1415-ben halt meg. Guarinus még negyven év múlva is föleleveníti mesterének emlékét és Chrysolorina *) név alatt 1452—1455 közt összegyűjté a Chrysolorásra írt beszédek és költeményeket, köztök maga gyönyört vigasztaló levelét Giovanni Chrysoloráshoz még 1415-ből, melyet széles körben olvastak, és fiai közül négy: Niccolo, Battista, Girolamo, Manuel szintén járultak a maguk dolgozataival e gyűjteményhez. Emlékének panegyricust szentel és a többek közt így szól: «Chrysoloras előtt Italia tudatlanságba volt merülve, elszakadt a ciceronianus fonal, barbár volt a stíl: Chrysoloras új életet nyitott a tanulmányoknak, vele kezdődik a régi műveltség újjászületése». Meg volt Janus Pannoniusnak a tanítványi hála előképe; mesterében találta föl. És nem hiszem, hogy tévedek, ha azt állítom: a *Panegyricusra* ép mesterének e kitartó, egy hosszú életen át tapasztalt mély halája, hű szeretete, lelkesité a huszonnégy éves ifjút, mert kétségtelen adatokkal be fogom bizonyítani, hogy Janus Pannonius e művét 1458-ban írhatta. De mind e tényezők, az inspiratio mind e forrásai mulólagos hatást tesznek, ha ép a fent említett három férfi nélkül, és hogy igazságosak legyünk, számítsuk oda még Gasparino Barzizzát is, ezeknek odaadó, apostoli hűségök nélkül a *rinascimento* nem válik az egyetemi oktatás nagy reformjává, mely biztosítá a jövőre is az eredményeket és az újabb nemzedéket a *cinque centóra* előkészité.

És érdekes az a gyors kibontakozás, mely a humanista szellem diadalát idézte elő. Giovanni da Ravennában még csak az újjászületést megsejtő nyugtalanság és izgalom nyilvánul. Az ő latin nyelve még a középkori latin nyelv pályáihoz hasonlít, melyeket széttép már Gasparino da Barzizza (Bergamosi János) és Salutato. Barzizza tanítványai Firenzében, hol vele együtt működik Chrysoloras Vittorino da Feltre és Guarinus csakhamar barbár névvel bélyegzik meg a Ravennate latin nyelvét, melynek illusztrálására Guarinus e mondatot hozza föl: «*Vobis regradior quia de concernentibus capitaniatui meo tam honorificabiliter per unam*

*) Ezt a kodexet a Camalduli zárda könyvtára őrizte, hol aligha nem lappang J. P.-nak is vagy egy költeménye.

vestram litteram vestra me *advisavit sapientitudo*». — Egyetlen mondatban négy infimæ latinitatis szó, nem is tekintve a mondatkötés darabosságát. Guarinus egyik fia, Niccolo, később még az édes atyja régebbi leveleiben is talált nehézkes és a latin elegancia ellen elkövetett vétségeket. Az *eiegans* fogalmát a Cicero és Cicerone értelmében: a kifejező és legtisztább keletű, Cicero tekintélyével védhető írásmódnak fogták föl.

Megindult a latin nyelv újáteremtése. Der Geist baut seinen Körper, mondhatnók Schillerrel. Salutatóval az állami levelezésben a régi curialis stílus szörnyű barbarismusa, a római állami hivatalos nyelv szabatoságának, kereked szerkezetének enged helyet. A kormányok egy új állás szervezésének érzik szükségét: a kancellári állását, melyhez a retorikai képzettség volt az alapfeltétel.

Gasparino Barzizza már jó latin; már föltárja a jó latinság forrásait. Úgy de a jó latin fogalmazás, a latin gondolkodás, a latin szellemi légkör megteremtését tette szükségessé: így születik meg a felsőbb oktatás reformjának szüksége. Szerencsés mester volt Barzizza, mert oly két apostoli buzgalmú és hozzá fenkölt erkölcsi jellemmel bíró férfiút avathatott be az új szellembe, mint Vittorino da Feltre és Guarinus. Ez utóbbi egész életén át megőrzé mestere iránti tiszteletét, Barzizza pedig soha sem irigyelte az új mester bámulatos sikerét, ki tőle sok tanítványt hódított el. Leveleznek, egymástól kodexeket kérnek. Barzizza buzditja Guarinust, hogy végre telepedjék le állandóan valahol. Barzizza oly önzetlen, igazi humán gondolkodású ember volt, hogy nyíltan és féltékenység nélkül elismerte kora első tudósának Guarinust.

Barzizzánál kötnek baráti frigyét Trapezunti György, Filelfo Ferenez és Vittorino da Feltre. A tudomány szenvedélye összefonta e lelkeket. Vittorino a veronai tudóstól görögül tanul, de viszont ő Guarinus latin írását javítja, finomítja, mint Platina mondja, szerencsésen cserélték ki az áruczikkeket, mint az ügyes kereskedő teszi. Az egyetemi szellem: a korlát nélküli kutatás szenvedélye megszületik, létre hozza a szabadságot.

Előbb támadtak a humanisták: nyomukban keletkezett a valódi egyetem. Így alakul át Vittorino hatása alatt Mantua, Barzizzáé alatt Padua, Panormita átalakítja Paviát, Ferrarát megteremti Guarinus.

E szellemet legjobban jellemzi egy adoma: 1426-ban hal meg Guarinus gyermekkori barátja Giannicola Salerno, ki nem sokkal halála előtt is, pedig 47 éves volt, midőn megbalt, látogatta Guarinus iskoláját. Egyik barátja kérdezé: «Nicola lovag, mit keressz a te korodban az iskolában? Nicola felelé: *„A vivere la vera vita, la vita dello spirito.”* «És mikor végzed be?» *„Quando sarò stanco di diventar più dritto e più virtuoso.”*

Ezért teszi Baptista Guarinus a *De modo et ordine docendi et discendi* cz. fenebb már idézett művében a tanulás alapfeltételül a tudásvágyat: «legyenek a tanítványok e vágytól áthatva és a vízkóroshoz hasonlítsanak, kiről Ovidius megírta:

«quo plus sunt potae, plus sitiuntur aquae.»

A szellemi élet e sóvár óhajtságát jellemzi Janus Pannonius a költői nagyítás képeivel:

Hallgat együtt a nővel a férfi, az ősszel az ifjú
És ki előbb követett más pályát, mostan a Műzsát,
Mostan óhajta a lant zöngelmét. Eljön a kalmár
Asztala mellől. Nem köti lelkét kapzsi aranyvágy.
Harezfé letesz dárdát és durva paraszt hagy ekét ott
S vesztí becsét te miattad a többi művészet, örömmel
Hagy czirkalmat el a geometra, a bölcsész,
Ki az okok mélyére hatol, fölkeres önként
És a ki kért gyógyít, s a ki törvényt tud magyarázni
Mind a te lázad után eped és áhítja tudásod.

(354—365.)

Janus Pannonius dicskölteményének e helye nemesak a költői nagyítás szempontjából ítélendő meg, a fenebb közölt adoma, melyhez hasonló e korban számtalan fordul elő, jellemzi a korszellem hatását. Benne van e passusban az egyetemi tanszabadság eszméje: a tanszabadságé, melyet a humanisták vittek a világba: egészen modern szabadság: a szellem szabadsága. Hogy mi mély jelentősége van e szabadságnak: az kitűnik a következőkéből. A szellemi szabadság kifejlesztő az egyénekben az *egyéniség* érzetét. Ez a tudat is ellentétben állt, mondhatni forradalmi ellentétben a középkor scholastikájával. Megragadó példát nyújt erre a Giovanni da Ravenna élete, ki a Petrarca szolgálatában érintkezett a classikai szellem felszabadító erejével. Egyszer

(370)

csak nyugtalanság lépi meg. Fölmondja Petrarcanak az írnioki szolgálatot. Petrarca még gúnyolódik az ifjú vakmerő ábrándjával; Giovanni elmegy, majd visszakerül, kiéhezve, anyagi segélytől megfosztva. Ujból eléri a vágy: vándor életéhez fog, mely végre is a humanismus diadalmas terjesztésének válik javára. Vittorino da Feltré, ki szegény szülőktől származott Velenceze területén: Feltréből, mint Haydnról olvassuk, hogy a vágyva vágyott oktatást Porporától komornyikoskodás árán kapta meg, kuktáskodott Pelecane házában». És a mi Guarinusunk 28 éves korában kíséri vissza Chrysolorást olaszországi útjából Konstantinápolyba, ki az európai útjából hazatérő görög császárhoz csatlakozik 1403-ban. Guarinus legújabb életrajz írója, Sabbadini megerősíti Janus Pannonius tanubizonyoságtételét, hogy Chrysolorásnak szolgálai teendőket is végezni kellett. Valószínűen nem bírta az internatus költségeit fedezni, hiszen az útiköltséget is Paolo Zane velencezi nemes fizette. Janus Pannonius e viszonyról így zeng:

«Hogy ne csak a szót lesd ajakán s tanuld jövevényként,
Am de közelbe figyeld meg mint él, mit művel otthon,
Szolgalegényül élsz a tudós böles gazda körében,
És így együtt vagy szolgalegény és sürge tanítvány.

(156—159.)

Ez a szellem volt: az erősen érzett egyéniségből kisugárzó szabadság szelleme. Lesz alkalmam alább szólni a *tanmód és tanrend* kérdéséről, mely a középkori scholastika békóit elveté. És ha nem ok nélkül, a példák egész sorára hivatkozva ki lehet mutatni a szabadsággal való visszaélést, a szellemi kicsapongás és tivornya kéjelgését, a vakmerő atheismus és erkölcsi nihilismus aranyból szőtt lepellel, a formai tökély finom mezével takart bujálkodását, az akkori általános erkölcsi romlottság szellemesnél szellemesebb formákat öltő alakoskodását: a humanisták erkölcsi ürességét, a nagy szavakkal játszó léha retorika sallangos semmi-mondását, émelgyős voltát, vagy undorító rágalalmazását és a becsületben és jellemben gázoló szemérmetlen nyíltságát: még szaporíthatnám a humanistákra annyiszor ráolvasott vádak egész sorát; egyet e korszaktól elvitatni nem lehet és ez: a *szellemi szabadság* rajongó szeretete. Nem lázadunk föl oly kérelhetetlen fölháborodással e retorika üressége ellen, ha meggondoljuk, hogy

(371)

a retorika mégis csak a szellem megnyilatkozására sarkalá az egyént, Vittorino da Feltre, Gasparino Barzizza, Veronai Guarinus és még mások is mégis csak elárulták, hogy az antik-kor erkölcsi erejét és fenkölt világnézetét nem csak a szép mondások, a szellemes stíl fordulatok körmondataiból ismerték, de eszményül tüzték ki és a viszonyok által megengedett mérték szerint igyekeztek valósítani. Még egy harmadik jellemvonása e korszak egyetemi életének: *Ez az internatus és a társasmunka* megkezdése. Barzizza Paduában tart internatusot, melyben Vittorino da Feltre is élt. Guarinus később ez intézménynek a *contubernium* nevet adja, tagjait *contubernalis* címmel ruházza föl.

Vittorino állítja föl az egyetemi nevelés eszményét, Guarinus az egyetemi oktatásnak ad tartalmat, annak módszerét teremti meg.

Nevelés és módszer biztosítja az egymást követő nemzedékek szellemi irányát: a humanismus európai uralmát ez hozta létre. Tudjuk, hogy Petrarca kiesinyelte a nevelői pályát, Filelfo pedig, mikor rá akarták venni, hogy tehetséges ifjak számára nyisson iskolát, megvetéssel kérdezte barátjától, hogy csak nem akarják, hogy vendéglős mesterségre adja magát. Vittorinót meghívja Gian Francesco Gonzaga, Mantua ura fiai mellé nevelőnek, Vittorino megszabta a feltételeket, kiköté magának a legteljesebb szabadságot. Dícséretére legyen mondva Francesco Gonzagának, megértette. Legelső dolga volt Vittorinónak, hogy távol a város zajától, egy kies völgyben fekvő nyári palotában, melyet a polgárok *Casa Giocosának* neveztek, okiratokban *domus Zoiosa*, vagy *la Zoyosa* néven fordul elő, nagy alumniatusot rendez be. Volt neki egyszerre 70 tanítványa is. A szegények teljes ellátásban részesültek. Szigorú fegyelem, vallásos szellem uralkodott. Vittorino, ki télen, nyáron egy ruhát hordott, de a szegény tanulókat ruházta, évenként 240—300 arany forintot kapott könyvekre, élelmezésre, jótékonyagra. Nem rajzolom ez iskola szellemét, beléletét. Szépen rajzolják Voigt, Symonds egyaránt. Itt nem pragmatikus történetét adjuk e kornak: csak a Janus Pannonius Guarinusra írt dícsköltményének légkörét rajzoljuk. Ugyanez iskola szellemét, ugyane nevelés alapelveit föltaláljuk Guarinusnál, ki már Velenczében megalkotja az első *contuberniumot*.

E contubernium élénk rajzát találjuk meg Janus Pannonius

dícsköltményében, de megtaláljuk a *Galeotto Marzióhoz* írt szép elégiában is, mely 1454-ben keletkezett.

Szép tábor vala az — mondja, mintegy a contubernium szót fordítja le, hiszen a római hadvezér *contubernalisai* szintén a pajtáság e nemes formáját alkották.

«Minket egy ágy fogadott, mi nekünk kettőnknek egy asztal
Mindéig közösen nyújt vala egy edelt.
Gyakran az éjfélt is mi virasztva fen értük el ébren,
Bár a kifáradt szem már lepihenni kívánt.»

De hallgassuk meg a valódi tényt tartalmazó adatot is magától Guarinustól. Velenczéből írja Paolo de Paolinisnak, a bölcseszett firenzei tanárának: «Jöjj és éljünk közösen; közös lesz életünk, beszédünk, álmunk. Ne gondold, hogy nekem alkalmatlankodást okozsz, mindent a legjobban és legkényelmesebben elrendezünk. Éretted nem hozok be semmi újítást sem fölszerelésben, sem ételben, sem ágyban, egyáltalán semmit; készülődjél egy studens életéhez, de olyanhoz, milyenhez már te hozzá vagy szokva, milyenben nevedtedél és nőttél. Nem ígérek válogatott ételeket, értékes edényeket, gazdag bútorzatot; enni fogsz répát és babot, inni fogsz fapohárból. Mindent megfűszerezünk folytonos fejtegetésekkel, nevetéssel, tréfával és jó kedvvel; így folytatott Curius (Dentatus) e földön mennyei életet. Aranyat, ezüstöt nem ajánlhatok, de jó kedvet és vidám társaságot a mekkorát csak kívánsz».

E levél a contubernium létezését bizonyítja. E tekintetben tévedett Rosmini, ki megezáfolni vélte azt a hiedelmet, hogy Guarinus már Velenczében állított volna iskolát 1414—1419-ben. Ez adat azért is fontos, mert a *Jocosa Domus* alapítása 1423-ra esik. A kezdeményezés dícsősége tehát Guarinust illeti meg. Mint-hogy azonban a Guarinus igazi contubernumát a ferrarai udvarhoz történt meghívása után 1429-ben fejleszti ki; ekkor a Vittorinóé már virágzott és mintegy eszményképül szolgált. Ezt maga Guarinus elismeri. Hiszen Vittorino alig tíz éves tanítványa *Lajos*, levelet ír Guarinusnak, melyre Guarinus Vittorino magasztalását tartalmazó levéllel válaszol Veronából, hol akkor tanított. Érdekes Guarinusnak e levele: «Egyébiránt ha engem tanítójának hívott (Vittorino) ez érdemem feletti jóság és hála jele tőle, ki minthogy

maga a legjobb, engemet olyannak hirdet, milyenek óhajtana, hogy legyenek. És azt a keveset, mire én tanítottam, csak én tudom, hogy mi kevésre, annyira nagyítja, hogy a bolhát elefánttá fújja föl. Vedd őt, ha bizol bennem, az életben és tanulásban vezéredül, utánozd állhatatosan az ő példáját és az lesz ő neked, a mi volt Homeros szerint Achillesnek Phoenix: a szóra, a tette jeles mestere». Mesterének ez elismerését visszahangozza Janus Pannonius is, ép e Gonzaga Lajoshoz írott panegyricusában:

«Mondják ifju korodnak alig nyílt zsenge virága
S már te azonnal a szent Múzsákhoz vitted az elméd?
Vittorinus tanítása avatta be mélyen a lelked!
A boni nyelvbe előbb, azután tanulád meg a hellent,
Büszke lehetsz, hogy ily jeles és nagy férfi tanított,
A kit Italia szerte a hírnév hordoz a szárnyán
Ő is büszke lehet, mert nagy fény éri a férfit,
A ki ilyen fényes nevű ifjút oktata egykor.

Paneg. ad Ludovicum Gonzagam 76—84.

E passus utolsó fordulata rámutat egy eszményi viszonyra, mely van a fejedelem és tanítója, tanácsadója közt, a valódi humanista mester eszménye: a fejedelem, classikus szellem bölcseségével támaszsa föl az antik kor fényét, szellemét. Itt van a panegyricus hang nemes mozzanata Hogy az aljas hizelgés üres sallangjai foglalták le e hangot a legtöbbször: az fájdalom, kétségbevonhatatlan tény, de az a viszony, mely Vittorino da Feltre és Gonzaga Lajos, Guarinus és Leonello közt volt: nemes és emelkedett. Guarinus nászajándékul e két család összeházasodása alkalmával, midőn Gonzaga Margitot Leonello veszi nőül, Plutarkhosból fordítja le a Lisander és Sulla életét oly ajánlattal, mely mintegy leplezve rámutat az akkori tyrannis veszélyeire. Ugyanesak lefordítja Isokrates két kis művét (*πρὸς Νικολέα* és *Νικολέως*), melyekben a fejedelemnek alattvalóik és az alattvalóknak fejedelmek iránti kötelmeik vannak buzdító beszéd alakjában előadva. Mindenütt az antik-kor bölcsességét hangoztatja: ezért szólaltatja meg annyiszor Plutarkhost, az antik-kor e tiszta életű nagy moralistáját. A humanista szerint: az ember eszménye az erény hőse ezt már megalkotá az antik-kor. Az erős egyéniségek a jóban és rosszban kiszögellő erős akarat e korában a korlátlan hatalom birtokosát, zsarnokból kegyes fejedelemmé

nevelni és a szellemi élet központjává tenni a fejedelmi udvart: volt a humanisták legszebb illúziója.

És hogy e korszak szellemi életének képét csak főbb vonásaiban is ecseteljük, mert hiszen a Janus Pannonius dicsőköltményének hátterét alkotja e kép, melyből Janus Pannonius fellengő szárnyalású hangja érthetővé válik, magyarázatot nyer; még egy vonást kell fölemlitenünk és ez a *társasmunka*: a tudományos központ megteremtése. Velence, Verona, Pavia, Mantua, Ferrara, Firenze, Rimini, Padua, Nápoly, Róma a fejedelmi, illetve egyházi udvar körében képződött akadémiai körök nélkül nem válnak egész Európa világító tornyává, nem válnak a humanismus bücsújáró belyeivé. A nemzetközi, egyetemes tudományosság nagy köz-társaságának élén állnak e városok: az eszményt az olasz hazafi előtt már Dante ghibelin irányja megadta: a világ imperatorát várta a szétdarabolt Olaszország.

E hangon üdvözli Janus Pannonius III. Frigyeset hozzá intézett panegyricusában, melyet 1452-ben írt. Carbo Lajos pedig Mátyás királyt szólítja föl, hogy az egyetemes császárságot vívja ki. Fore aliquando ut ei sors imperatoria contingat — mondja. Ez egyetemes uralom: a szellem uralma: a korlátlan fejedelem a szellem nevében kormányozza a világot. Ime, mily következetes az emberi szellem fejlődése. A középkor spirituális hatalmát magának követelte most a világi költészet és tudomány. A *szellem uralma*: teokratikus nagy gondolata a középkor pápáinak: a római birodalom tradíciójaként nyert újabb fényt, újabb nimbust a humanista költők, szónokok műveiben. De hogy a fejedelem ezzé váljék, főkellék, hogy a *műveltség* védője, pártfogója legyen. Az ő személye körül alakul meg a renaissance akadémiaja.

II.

A ferrarai udvarban a Guarinus nevelte Leonello volt a központ. E kör belételeire világot vet Angello Decembrio: *De politica literariája*.* Angello Decembrio 1438-tól fogva volt Ferrarában és ott tartózkodott Leonello haláláig. A dialog egyik személyeként:

* Megjelent nyomtatásban Bazel, 1562.

mondhatni, a platonikus dialog stíljében, ennek Sokratese gyanánt elevenül meg a Guarinus alakja. Decembrio a bevezetésben nyílt tanúbizonyságot tesz, hogy e műfaj az ő korában kedvelt volt. E kör tagjait pontosan felsorolja Sabbadini.*) Köztük találjuk Strozzi Titust, ki Janus Pannoniussal versenyelégiákat vált, melyek egy leánytól kapott gyűrű ötlétéből azt a kérdést vitatják finom enyeggessel, ha kell-e Amornak meghódolni, vagy nem.

Janus Pannonius a maga elegiájában buzdítja Strozzi, hogy az Estéket magasztalja, kik békét hoztak Ferrarába és a Múzsáknak nyitottak otthont.

E kör a szellemet többre becsülte, mint a pedans tudományt. Kedves adomát beszél el Sabbadini, mely ép e tekintetben jellemző. Egy jeles grammatikus vetődik e társaságba és dicsekszik, hogy könyv nélkül tudja Vergiliust. Mondjanak el neki bár honnan egy sort, ő nyomban rázengi az utánna következőt.

Tito Strozza idézi az első pásztordal 19. sorát:

Urbem quam dicunt Romam Meliboeae putavi,

a mi philologusunk rögtön belevág a folytatásba:

Stultus ego . . . Strozza félbeszakítja: *te mondád.*

Mi körül folyt a vita? Guarinus az ő kedvelt két költőjét: Vergiliust és Terentiust magyarázta. Minduntalan idézte két régi jeles magyarázójukat: Serviust és Donatust. Az összehasonlító irodalomtörténeti szempontokat érvényesíti, mert kutatá amannak latin elődjeit, történelmi forrásait, a latin hagyományokat, emennek görög kútfejét. Kiválóan kedvelt foglalkozása volt a synonymika. A példák gazdag tára nyílt meg Vergilius és Terentius műveiben. A *de obscuritate Vocabulorum*; az etymologiai kérdések megoldásával foglalkozik.

«Nem marad egy szótag se' nem egy betű rejtve előtted:
Hogy mi a szórend és mi jelentést rejt el a mondat,
És hogy a szó mely alakja ered már ősi időkből,
És mi a szó töve és gyökerével vissza hová nyúl
És rokonértelmű szók közt van-e és mi különbség
Hogy mi a stíl, az alakzat, a vers és hogy ki a szerző.

(522—528.)

olvassuk Janus Pannoniusnál . . .

*) Vita di Guarino 143 l.

Fölvetették a kritikai kérdéseket. Már akkor vitatták, hogy a *Rhetorica ad Herennium*, nem a Cicero, a *De vetula* nem az Ovidius, a XVI. satira nem Juvenalis, Seneca levelei Szent Pálhoz nem a Seneca, a *Dicta Catonis*, nem a Cato, a *Bellum Alexandrieum* nem a Caesar művei. Guarinus görög tudását fölhasználja, hogy Macrobiusból Gellius és Quintilianusnál előforduló hézagokat kiegészítse. A másolók tévedéseiről már érdekes leleplezéseket hoznak föl. Természetesen a philolog önhittség is mutatkozott. Petrarca, Salutati, Bocaccio kora nekik barbar volt. De Guarinus nem akarja megbocsátani Dantenak költeménye nagy terjedelmét és szemére lobbantja, hogy Vergilius e sorában

Quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames. (Aen. III. 56—7.)

a *quid*-et *cur* gyanánt értelmezé. De fontosabb és mondhatni egyetemes irodalmi kérdések is kerültek szőnyegre.

Így 1435 újéve: anno nuovo, vita nuova, mint mondá Guarinus egy nevezetes nyilatkozattal dönt el egy majdnem kilencz éves forrongó vitát. E kérdés a mai irodalom kérdése is. Mennyi beavatkozás adható a morálnak a művészet és költészet körében? Okot a vitára a Panormita Antonio Beccatelli hirhedt *Hermaphroditusa* adott, mely 1426-ban jelent meg. Lamola küldi meg Guarinusnak. Guarinus, ki csupán az újjászületett latin nyelv e finom szövött, csillogó poesisét látta, mely a tartalom fertőzötes, aljas banalítását eltakarta, Lamolához írott levelében elragadtatással magasztalja az újjászületett Theokritost. A realismus jogosultságát, a művészet korlátlan szabadságát hirdeti. «Csak nevetem némely pedans kegyeskedő nagyképüsködését, kik nem találnak üdvöt a siralmaikon, böjtölésen és misereréken kívül, nem tudják, hogy más dolog az élet és más az irodalom» — írja Guarinus.

Hivatkozik Catullus ismert szellemes mondására, hogy az erkölcsösséget a költő életében, de nem verseiben kell keresni; képzelhetni a Panormita ujjongását. Aias paizsa alatt érzé magát, szemben a támadók nyilzáporával, mint magát kifejezi. A minorita prédikátorok a szószékről átkot dörögtek, a ferrarai zsinat alkalmával a pápa jelenlétében a Panormitát in effigie megégették. Még a szelíd lelkű Alberto da Sarteano is, kinek ékesszólása Guarinus elragadtatott nyilatkozata szerint az ő hattyú csengésű hangja mellett is

a bűnök ellen, mint harsona harsog, lángoló szavakban tör ki. Hiába hivatkozik Guarinus szent Jeromosra, kinél szent író létére rendkívül sok obscen dolog található... Az idő rendre oda módosítá a művészet korlátlan szabadságról alkotott meggyőződését, hogy ugyanazon Lamolához írott levelében visszavonja a Panormitára rakott dicséretet. Maga a Panormita is vezekelt e művéért. Képzelné a kényes helyzetet, melybe Guarinust egy másik szerzetes Giovanni da Prato sodorta 1450-ben tartott böjti beszédeivel. Nem csak megtámadta a classikus írókat, nem csak kitört a pogány irodalom kultusa ellen, hanem az autodafére ítélt írók sorába helyezte azt a kedvelt Terentiust is, kiről ép akkor tartá Guarinus nagy lelkesedést keltő beszédét. Képzhetni a forrongást, melyet e vakbuzgóság előidézett! Előjátéka volt Giovanni da Prato szereplése a későbbi firenzei nagy forradalomnak, melyet Savonarola idézett elő. Giovanni da Prato polemiára is kihívta Guarinust. Dicséretekkel halmozta el Guarinust, hivatkozván azon sok szépre és jóra, a mit Alberto da Sarteanótól hallott az ő erényessége és kegyessége felől. E ponton válik ránk nézve érdekessé a kérdés. A mi Janus Pannoniusunk ekkor volt Ferrarában. Tizenhat éves, rajongó tisztelője Guarinusnak, az újjászületés valódi Sturm und Drang korszakát élte. Nem kevesebbről volt szó az után a visszavonulás után, melyre a finom lelkű és művelt Alberto da Sarteano, ki a classikus irodalomból beszédeibe számtalanszor szőtt idézeteket és írta meg érdemelt tiszteletet tanúsított az egyházi szószékről is, mondom nem kevesebbről volt szó, mint a szellemi szabadság kérdéséről, mint a megújulás ez élő forrása betöméséről, vagy legalább meghamisításáról. Guarinus fölvette a keztyűt és kimutatja, hogy az egyházi szószékről minő korlátolt felfogású szónoklatok hangzanak el, hogy a classikusok ismerete nélkül mi badarságokat hirdétnék. Közlebről is egy papot kikaczagtak, mert az ethnikus szót az Etnától származtatta, Cadmus helyett Cadinót mondott. De fő érve Guarinus válaszában, hogy az egyházi atyák Basilius, Ágoston és főként Jeromos tele vannak classikus idézetekkel. Terentiust pedig senki se merje bántani!.. Ő az erkölcsök mestere. Ha személyei néha bűnösen beszélnek és cselekszenek, így a jellemfestés kívánja és ezért nem lehet őt elítélni. Vajon elégetjük-e a szent könyvet, mert lefesti előttünk Judást, Jézus árulóját? Giovanni da Prato válaszában érzik a vereség szégyenérzete és az elfogultság makacs-

sága. Már most lehet-e csodálkozni, ha a megtámadott mester hívei a legféktelenebb szabadságra engedik magokat ragadtatni? E korból keletkeznek Janus Pannonius fiatalkori epigrammjai, melyeket a Teleki-féle kiadás csillaggal jelöl meg, melyek erkölcsi rondaságokat tartalmaznak és a melyeken még a szellem aranyos sugara sem sző elég leplet. Érdekes Sabbadini tévedése, ki a Luciákra, Ursulákra írott versek közt azokról, melyek titkos írással vannak írva, azt hiszi, hogy magyarul vannak írva: «certi vocaboli osceni egli non ha il coraggio di scriverli in latino eli scrive in ungherese.*) Nem hiába botránkozik meg Rosmini Janus Pannonius e költeményeinek hangján. Sabbadini a priapeusi hangot elismeré, de hajlandó e verseket csak classikus utánzatoknak tekinteni és nem a való élet visszhangjának, mint ez Beccadellinél is volt az eset. Távolról sem védem Janus Pannonius e költeményeit, a *Hermaphroditus* és *Facetiae* e viszhangja durvaságokkal még jobban bántják az erkölcsi érzést, mint pusztá tartalmukkal; de ugyan e korból ered egy jellemző hendekasyllab is, mely a későbbi pécsi püspök lantján lázadás az egyház ellen. Az 1450-iki pápai jubileum alkalmával megy Janus Pannonius kebel barátja Galeotto Marzio Rómába ferrarai tanulmányainak befejezése után. Költőnk megleckézteti barátját, nevetségessé teszi a jubilaris áhitatot és kimondja a világi irodalom nagy divortiumát a vallástól:

A Múzsáknak azonnal mondj te búcsút
És Apollon iránt is szegd lited meg;
Jobb, ha gyártja a verset sánta Vulcan:
Költő és a hívő nem férnek össze.

De a frivol hangot a pécsi püspök még Magyarországon is meg-megpendíti az oly pápával szemben (így II. Pállal szemben), ki nem kedvezett a humanistáknak. Az emberi szellem elidegenít-

*) Ilyforma titkos írást használ a XVI. század elején Szakoli Ézsaiás krakkói magyar tanuló, ki a bursa albumába 1516-ban jegyezte be társai névsorát. Úgy látszik, ez az írás akkor Krakkóban is divatban volt. Csak a magánhangzókat helyettesítették a következő mássalhangzóval. Szakoli Ézsaiás titkos írása (Schrauf, *A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke. Regestum bursae Hungarorum Cracoviensis. 1493—1558. 19. l.*) a következő: S e r k b b f s b k o s d l z b k k p l f x b r b t k t x = Scriba Esaius de Zakkol exaravit, J. P.-nál az összes betűk cseréje van keresztül, vive.

hetetlen kincse a szabadság. És sajátságos végzet! Ha a középkor egyházi hatalmának igáját készül lerázni, szövetkezik a kényuralommal. Ott van Valla Lőrincz esete, ki 1440-ben is *De falso credita et ementita Constantini donatione Declamatio* című művében éles támadást intéz IV. Jenő ellen, gyakorolja a legerősebb történelmi kritikát. A pápaságot abba a kényes helyzetbe hozta, hogy vagy uralomvágy érdekében véghez vitt hamisítás vádját vonja magára, vagy kénytelen spirituális hatalmának körébe vonulni vissza. És ki volt a Valla háta megett? Az Anjouk! Alfonso pártfogása és oltalma alatt intézhette a támadást. Politikai röpirat volt e mű, mely a bazeli zsinat által ellenpápaül választott V. Felix ügyének szolgált. És ugyan e Valla 1457-ben, mint Callixtus által mindenféle egyházi hivattal és javadalommal elhalmozott férfiú végzi életét. Róla Guarinus a legnagyobb elismeréssel nyilatkozik. Nevéből szójátékot csinál és *Laurea-vallari* (Laurentius Valla) koszorúzandó férfúnak üdvözli. A mi Janus Pannoniusunk Valla éles kritikái tehetségét annyira elismeri, hogy azt mondja egyik epigramm-jában (L. 33), hogy maguk a Camenák istennőletükre is félnék ítéletétől, halálakor pedig fölsóhajt (Epigr. I. 134.). Oly sok századot ér meg a szarvas s annyit a holló,

Valla korán hal el, az istenek élnek-e még?

Ha Guarinus megtámadtatását és a Galeotto Marcióhoz írott hendekasyllabot, melyek egy azon évre esnek, egybevetjük, megértjük a szellemi szabadság új borától mámoros kamasz korába lépett költő e korszakbeli verseit. Mert javában benne volt a kamaszévokban. Hiszen mikor dévaj pajtásai el akarják hurezolni a gyanús helyekre, még fenyegetőzik, hogy Guarinusnak bepanaszolja a bünszerzőket. Látni azt a feltétlen, odaadó rajongást és gyermekies bizalmat, melylyel költőnk mestere iránt viseltetett. Amde e féktelen szabadsággal sajátságos ellentétben áll a panegyricus hang, melyen a humanisták a fejedelmeket magasztalják. A *«fizelett toll»* bélyegző jelzője nem egy humanistára illik. A mi Janus Pannoniusunknak véletlenül egymás mellé kerül két epigrammja *): az egyik sirató dal (threnos) Leonello halálára, melyben fölhívja a költő Pallast, Apollót a Pax, Pietas, Vesta, Fides

*) Abel. Adalékok 98. és 99. l.

isteni lényeit, hogy tépjék meg fürteiket, verdessék mellőket Leonello halála felett:

Mert e világ kerekén győzhetlen hőstök Ő volt
És titeket hű, szent kegyelettel fisztele mindig;

a másik már az új fejedelmet üdvözli még nagyobb áradozással:

Tedd le oh Sándor, tedd le Titus már cserkoszorúdat
Kiknek e föld kerekén zeng vala nagy nevetek.
Újjongj Estecealád, újjongjon Ferrara szintén,
Túlragyog Sándor-, túlragyog ő Tituson.

És ha olvassuk Janus Pannonius panegyricusait, melyeket fejedelmi személyekhez intéz: a hangzatos szólamok egész áradatja sodor magával. Guarinus, ki életének tiszta feddhetetlenségével csak tiszteletet parancsol, ki ha bár nem is ragyog az antik erény oly magaslatán, mint Vittorino da Feltre, habár fiai érdekében nem tartózkodik a hízog hangtól is, mely a szellem hódolata a tényleges hatalom képviselőivel szemben, azért mégis megőrizte élete végéig méltóságérzetét és egyszerű igénytelen életmódja a stoikus böles hagyományaira emlékeztet. Mégis egy irodalmi vita nem ok nélkül hívja ki Rosmini hibáztatását. E vita is egyike a századok folytán annyiszor megújuló kérdéseknek. A Tacitustól emlegetett gliscens adulatio a humanisták korában ugyancsak meredélyes lejtőn indult aláfelé. Guarinus álláspontja, ha személye szerint megfelel is egy böles világfi nyugodt méltóságának és az *unicis Sabinis* meglehetősen Horatius okos és óvatos függetlenségére emlékeztet, iratai mégis okot adhattak hű tanítványainak arra, hogy a hatalomnak hizelegjenek. A fölvetett kérdés ez volt, Scipio nagyobb-e, vagy Cæsar? Humanista fölfogás szerint pedig a kérdés lényege ide ment ki: a szabadság, vagy a humanus tyrannis kedvezőbb-e a szellemi fejlődésre nézve?

Beulé *Auguste ez.* kitűnő művében, mely nálunk is méltó alakban jelent meg,*) fölveti ugyan e kérdést és kimutatja, hogy ha bár a római irodalom aranykorszaka összeesik az Augustus uralkodásával, de voltaképp a köztársaság teremté a valódi nagy római író-

*) Molnár Antal fordítá le és az *Olcso könyvtár* egyik legértékesebb darabja e fordítás.

kat, a császárság az irodalmi hanyatlás kezdetét alkotja és csak az aranyos kalitkába zárt nagy szellemek hódolatának köszönheti nymbusát... minden valóban nagy író a principatus korában föllázadva érzi az elnyomatást. Hogy a köztársaság szellemében gyökerezik a valódi irodalmi föllendülés, hivatkozik Plautusra, Terentiusra, Lucretiusra, Catullusra és Ciceróra, kiknek eredetiségével össze nem mérhető Horatius és társainak eredetisége. Ugyan e kérdést vitatja és mondhatni ugyan ez érvekkel Poggio, ki barátja Mainenti Scipio iránti bámulatból.*) a régi kor vezérei közt Scipiónak adja a babért egy szépen kidolgozott levélben. Nem hiában szított Petrarca Rienzihez, benne a régi római köztársaság föltámasztóját látta, mert ő is Caesar fölé becsülte Scipiót. Pier Candido Decembrio majdnem ugyanez időben Caesart magasztalja. Decembrio az ő Caesárának Filippo Maria Viscontinak hódol e fölfogással. Leonello Firenzében jártában másolatban megszerzé és elhozta Ferrarába Poggio e művét, Guarinus felindul és Poggióban valóságos *Caesaro-mastixot* látott. Hogy merészelté Poggio Caesart *parricida linguae latinae* nevezni, holott inkább *expolitor et munditiarum parens* volt? Párhuzamba állítja a két embert. Leonello nagy elégtételére Caesart magasabbra helyezi, minden vád: a megvesztegetés, a tilos szerelem, a szabadság eltiprásra vádja alól földoldozza.

Scipióról mintegy összefoglalva a párhuzamot, e jellemzést adja: *vir bonus, civis pusillanimus, imperator excellens*; vele szemben Caesar: *civis magnanimus, princeps prudentissimus, imperator excellentissimus*. Poggio Francesco Barbaróhoz intézett levélben válaszol Csodálkozását fejezi ki, hogy egy tisztán akadémikus kérdést, egy puszta retorikai gyakorlatot ily komolyan veti. Éles vágást intéz Guarinus ellen, melyet az a gyanú mérgez meg, hogy bizonyára Leonello iránti adulatío lappang Guarinus fölfogása alatt. Kimutatja, hogy a római irodalom legnagyobb alakjai: Cicero, Vergilius, Sallustus, Horatius, Caesar alatt éltek ugyan, de a köztársaság idején izmosodtak egyénekké: Caesar úgy megrontá az irodalom éltető levegőjét, a szabadságot, hogy az ő halála után oly szónok nem támadt, mint Cicero és oly költő sem, mint Plautus. Kimutatja

*) Bolognában tanult, onnét Firenzébe megy 1429. 1433. Bázelen tartózkodik 1436-ban, modenai püspök lesz és meghalt 1444.

Guarinus azon állításának képtelenségét, hogy Caesar a szabadságot előmozdította volna. A vitát Francesco Barbaro tapintatos kibékítő közbenjárása csillapítja el.

De e vita mintegy azt az antagonizmust világítja meg, mely kikerülhetetlenül beállt a szellem korlátlan szabadsága és az udvari pártfogás oltalma alatt álló, a hegyhajlászat kenyerére utalt humanista retorika panegyricus hangja közt. A panegyricust sajátos műfajjá a caesarismus fejleszté, ez a retorika utóvirágzásának őszi virága volt: a renaissance íróinak legkedveltebb műfaja ez volt. Erdemesnek tartom e műfajról, mint renaissance-műfajról a bevezetés végén szólni.

Még egy nevezetes vitának jellemzése is hozzátartozik azon háttérhez, melyet itt egy pár vonással mondhatnám széles esettel rajzolni próbálok. Ez a latin nyelv egységének kérdése.

1435-ben IV. Jenő Firenzében tartózkodott. Azon palota előszobájában, melyben a pápa lakott, kitűnő humanisták gyűltek ép össze: Biondo, Loschi, Poggio Rustici, Fioechi. Arról vitatkoztak, hogy két latin nyelv volt-e? Minden nyelv és irodalom egyik legfontosabb kérdése a diglossia kérdése: a latin nyelvre nézve azt a kérdést vetették föl, hogy más-e a latin irodalmi nyelv, mint a latin köznyelv? Olaszországban, hol a régi olasznyelv még közelebb állott a latin nyelvhez, mint a mai, e kérdés mint egy a nemzeti nyelv fejlődésének kiinduló pontját érintette. Mikor leghevesebben vitatkoztak lép be Leonardo Bruni, ki élén állt azon férfiaknak, kiket Colonna bibornok egy Livius kiadással bizott meg. A vitatkozó felek Brunihoz fordultak. Ő azt a merész tételt állítja föl, hogy a latin köznyelv az volt a Cicero korában, a mi ma. E bedobott eszme nagy izgalmat keltett. Két erős pártra szakadtak. Mellette foglaltak állást Rustici, Loschi, ellene Biondo, Poggio és Fioechi. Biondo hazatérven összeszedte, csoportosítá az érveket és egy formális értekezést írt, melyet Brunihoz intézett 1435 áprilisában. Biondo elismer annyit, hogy a műveltek és műveletlenek nyelvében a kifejezések finomságára, választékosságára nézve lehetne fokbeli különbséget tenni, de határozottan állítja, hogy a nép nyelvtanilag is ugyanazt a nyelvet beszélte, melyen Cicero szölt, vagy írt. Értette a classikus nyelvet, ha a szószékről, ha a színpadról hangzott. Bruni május 7-én válaszol. Kifejti, hogy a tanács és bíróság tagjai műveltek voltak, a forum népessége vegyes volt

ugyan, de a szónokok a népies nyelven elmondott beszédet irodalmi alakban átdolgozták.

A színházi közönségre vonatkozó érvet azzal czáfolja meg, hogy a inkább a látványosságot, mint a szindarab költészetét élvezte. Bruní nem képes elképzelni, hogy egy római leány a *filii* és *filia-tus*, *cecidi* és *cecidi* közt tanulás nélkül különbséget bírt volna tenni. E vitáról tudomást vettek Ferrarában is és Guarínus sűrűn beszélgetett arról Leonellójával, Angelo Decembrio-, Boiardo- és Pírondolival. Bruní pártja volt erősebb. Leonello és Decembrio szó szerint elfogadták Bruní legcsekélyebb nyomatókú érvét, hogy t. i. tanulni kell a homonym szók helyes megértéséért a nyelvet. Guarínus ellenben határozottan a Biondo álláspontját fogadta el. Új érvekkel bizonyítgatja, hogy a szónokok írott beszédei az elmondott beszédekkel összhangzók valának, mert már ismerték a stenographia *) bizonyos nemét. Ciceróra hivatkozva határozottan állítja, hogy az irodalmi nyelvet nem kellett külön tanulni: mindenki hazulról hozta azt magával. Szembe állítja a *vulgaricus* és *litteralis* nyelvet, de az előbbinek eredetét a barbar népek beözönlésére és romboló hatására viszi vissza, sőt idéz egy néhány érdekes példát a korabeli spanyol nyelvből, annak az igazolására, hogy a nemzeti nyelvben még fölhalálhatók a tiszta latin nyelv egyes emlékei. Elismeri, hogy a spanyolban a köznyelv és a műveltek nyelve közt volt különbség, mert ebben a *secretior quaedam intelligentia* szavai fordulnak elő. A hírneves Filelfo is Bruní ellen nyilatkozik. Elismeri, hogy a *sermo litteralis grammaticus* és a *sermo vulgaris latinus forensis* közt van némi különbség, dicséri Cícero ügyességét, melylyel itt-ott alkalmazkodik a népies szólásokhoz (*olli — illi emoriri — emori helyett*) de *admodum parva-nak* mondja a különbséget: Fölhossa a grammatikai eltéréseket, mint *ornati*, *tumulti*, *senati*, *victi*, használatát, sőt egy igazi éles szemre valló észrevételt is tesz, hogy a grammatikusok nem fogadták el a *nez-nominativust*, a *sponte-t* csak ablativusnak használják, holott Cornelius

*) Ez nyomós érv. Hiszen Svetonius (135 l. Reiff.) Enniusnak tulajdonítja az ily rövidítések feltalálását, mely épen a beszédek hű lejegyzése érdekében történt: *vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit... notarum usus erat ut quidquid pro concione aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent simul astantes.* Később Tiro, Cícero másolója e jegyek magyarázatát adja, de csak a praepositiókét.

Celsusnál előfordul *suave spontis*. De mindennél fontosabb érve az a tény, hogy mindketten voltak Konstantinápolyban: Guarínus 1403-ban, Filelfo 1427-ben és ott tapasztalták, hogy a köznép a görögöt grammatikailag teljes szabatsággal beszélte: ugyanazon eset, szám és idő, ragok és képzőket használta, melyeket a régi görög írók; Rosmini jeles művének függelékében eredetiben közli Chrysoloras Manuelnek egy 1409-ben jan. 25-én Guarínushoz intézett görög levelét, mely bármikor beszöhető volna a Demosthenes, vagy Isocrates bármely beszédébe és semmi különbséget kiérezni nem lehet.

Behatóbban foglalkoztam e kérdéssel, mint a mely Guarínus philologiai álláspontjára vet világot. A *latin nyelv egysége* volt az ő rendíthetetlen meggyőződése, a *görög nyelv egysége* mellett tesz tanúságot Filelfoval együtt. A *nostra lingua*: a művelt római nyelv az egyetemes egyház nyelve, a humanisták eszménye: a ciceronianismus, a korszellem hű kifejezője. A költő latin nevet vett föl, mint a mi Janus Pannoniusunk, a nemes fölvitte származását az ősi római senatori családokra. Csinálták a nemzetségfákat. A költői párhuzamok a római ősök és ivadékaik közt a retorika legkedveltebb formái. Így teszi Janus Pannonius nem csak nagy szabású panegyricusában, hanem epigrammaiban is párhuzamba a római Marcellusokat, Jacobus Antonius Marcellussal, a híres velencei vezérrel és államférfiával. A nagy emlékek népesítik meg a képzelmet, az eszmetársítás át meg átszötte az akkori szónoki nyelvet: bűbájos erőt tulajdonítottak ennek. Méltán mondja Symonds, hogy a humanisták hitében a nyelv valósággal Prospero búvesszejéhez hasonlít, mely vihart költött és vihart esillapít le. A retorikai képzés az eszmény, ennek hódol minden művészet, mert a szónak bűv hatalma van: Prospero Shakespeare viharában így szól:

Halom, patak, rét s tó tündéri ti
S kik könnyű lábbal üzitek a fővényen
A gyors apályt s futtok előre, ha
Dagályba visszatér, törpék ti, kik
A holdvilágon körli típartok a
Fűben, hová a birka nem harap; ti
Mérgek gombák kertészi, éjfelenként;
S ti hallgatói méla estharanguak;
Ti mind, kik által — bár erőtlének

Ti magatokban — elárnyékolám
 A déli napot, szelet szélvészszó kavartam,
 S zöld tengert, kék égboltot lázíték
 Egymásra, égrendítő dárrenésnek
 Villámot adtam s Jupiter sudár
 Cserfája ormát a saját nyilával
 Ütöttem, széles talpú hegyfokot
 Megingaték a ezódrusfenyőt — akár
 A kendert — nyöttem, szómra mély sírok,
 Felköltveholtjaik', nyitlak meg is:
 Adák ki bűvöm erejére; most
 E bős varázsszal félhagyok. (V. felv. 1. sz.)

Állítsuk szembe Janus Pannoniust.

Ily hangon szóltál a minap a nemes tudományról*)

— — — — —
 A műsák tüze kit nem gyújtott lángra e perczben?
 Euhiosod**) kit nem sarkalt latin ösztöke által?
 Vagy a midőn fejedelmi halottunk' el te sirattad,
 Gyászba borúlva egész Ferraria hallgata téged.
 Oh sirt ekkor nem csak az ember, ez érző, okos lény:
 Jajjogott a vad is, jajjogott még a madár is
 És lombját hullatta a fa, ha nem érte a szél sem
 És sziklák üregébe nyögött szomorúan a *Visszhang*
 És megszállta a bú az égi lakókat is, a Pót
 Partja alig tartá medrébe, könnyárja dagasztván
 S több gyantát könnyezve soh'sem izzadtak a nyárfák.
 Az elemek hívén, hogy vissza az Elyseumból
 Orpheus tért, a nejét másodsor is elsráták mind. (708 és köv.)

Mintha csak Vörösmarty *Délszigetében* a csodagyermek báj-sipjának hatása alatt keletkezett forratagról olvasnánk. De e szónokias műveltségnek iskolája volt, ez iskolában a *módszer* megalkotója Guarinus. A költői mezen keresztül oly biztos adatokat találunk Janus Pannoniusnál, hogy a költemény e kiválóan fontos és mondhatni legérdekesebb részének megvilágítása céljából ráterhetünk a Guarinus iskolája, belélete, tanrendje és módszerének jellemzésére, melyre nézve Janus Pannonius hiteles tanú annál a benső viszonynál fogva, mely mestere és családjával összeköté.

*) E beszéd Veranitól (*Giorn. di Modena* Tom. XX) van idézve ily cím alatt: *Artium Commendatio et adolescentium ad eas exhortatio*. V. ö. Rosmini i. m. II. 145. l.

**) Tolekinél tévedésből *Euchius*.

III.

Szólunk kell előbb e viszonyról.

Engemet is hozzád hozza egy kegyes isteni végzés
 Zsenge koromban azon tájáról Pannoniának
 Hol a Dunába nevét s a virét elveszteni készül
 És szelíden szeli át a kövér szántókat a Dráva

(485 év köv.)

Egy időben ér Ferrarába Galeotto Marzio is, kiről egy 1454-ben kelt elegiájában mondja:

Szerre barangolván te bejártad Itália földjét,
 Sok jeles iskola volt, mely művelé eszedet.
 Végre ezerecséd úgy akará, hogy Ferrara lásson
 S lásson a Pó is, a hol langola rég Phaethon.
 Itten folyt a beszéd Guarinus bőszyu ajkán,
 Ő a Pieridák papja, hegyenceze vala. (El. II. 4-el.)

Ez esemény 1447-ben történt, mikor Janus Pannonius tizenhárom, és barátja, kivel contubernalis viszonyba lép, húsz éves volt, mert Ábel Jenő, Galeotto Marzio olasz életrajzírója Erolí habozásával*) szemben kétségtelenné tette, hogy Galeotto Marzio 1427-ben született, mit megerősít az idézett elegia végén olvasható következő passus is:

Most még kétszer tizre csak is heted évre viradtál, mondja költőnk 1454-ben.

Valamint Apáczai Csere Jánosnak 1653-ban Gyulafehérvárott *De studio sapientiae* 1656-ban Kolozsvárt: *De summa scholarum necessitate* tartott beszédei, mint egy ez iskolák magas színvonalúra emelésének voltak programjai, így emelte az Estei Leonello nevelésére elhívott Guarinus magasb egyetemi színvonalra Ferrara iskoláját 1433-ban: *Pro studio Ferrariae inchoando* ez. alatt idézett beszédével.***) Ferrara hire messze kiterjedt.

*) 1427 vagy 1428 közt haboz. Weiss (*Biographie Universelle ancienne et moderne 1440-re*, Corti, Rosmini 1426-ra teszik.

**) Rosmini bebizonyítja, hogy beszéd címét Maffei (*Scritt Veron. p. 79.*) helytelenül idézi, mintha 1433-ban tartotta volna Guarinus e beszé-

Hírneved (mondja Janus Pannonius Guarinusnak) elhata még
oda is, hol eddig a Múzsát
Vad, szilaj emberek el-kiűzék durván szíveikből
Hozzád átkelvén a tengeren, eljön a dalmát,
Hozzád Kréta, Rhodos siet; eljön a távoli Cyprus
Jovis, Apollo, Venus külön adta ezeknek a nagy fényt,
Seuqun' mestereit már hagyja miattad a Gallus,
German az ékesszóló Viennát hagyja el érted
És az Iber jön el a nagy Hercules oszlopa mellől,
Északi zord földjét odahagyva jön érted a lengyel
És jön a brit s az egész földet bebarangja miattad.

(475. és köv.)

Kivált Magyarország volt képviselve Vitéz János, Garázda Péter, Kalocsai György látogatták ez egyetemet. Érdekes hely fordul elő Andreas Pannoniusnál, *De Virtutibus* ez. művében.*) Itt olvassuk, hogy a főurak közül egy *Vingár László, Palóczy Zsigmond* és *Prini Miklós* tartózkodtak Ferrarában**) in hac florida civitate Ferrariensi, quæ non solum latina eloquentia, verum etiam græca ut altera Athena floret. Carbo Lajos pedig (De rebus gestis Matthie regis.) Pannonia és Ferrara közt oly szoros összeköttetést említ, «quæ annos ferme *quadraginta* nobilissimos adolescentis humanitates studio instituere non cessat.» Minthogy e mű 1475-ben, Janus Pannonius halála után három évvel keletkezik, Magyarországnak Ferrarával valódi összeköttetése még korábbi időre: Vitéz János és Georgius Sanocensis (lengyel humanista költő, Hunyadi János fiainak nevelője) ifjú korára esik; vagy magának Ferrarának egyetemi színvonalra emelkedése idejére, Guarinus működésének kezdetére. Fölkapta Janus Pannonius Leonardo Bruní megtisztelő címét, melyet Poggióra alkalmazott, midőn Camillushoz hasonlítá.

Megmentője Camillnak a mennyit Róma köszönhet,
Guarinusnak is ép annyit az ausoni nyelv.

(Ep. I. 56. Teleki-kiadás.)

det, holott Gu. csak 1446-ban kezdett a ferrarai nyilvános iskolában tanítani.

*) *Irod. tört. Emlékek.* Bpest. 1886. közli egész terjedelmében.

**) Ide jöttek még Simon és Czepes nevű magyarok Sabbadini 313.

E nagy férfiú fénye vonzá. Nyíltan megmondja egyik epigrammjában: Leonellohoz, Ferrara fejedelméhez.

Hogy, Leonellus, a zord, fagyos északi sarki vidékről
Jöttem városodat látni, o rézd nekem el,
Hogy nem csábíta sem nagy híred s nagy neved engem,
Ósi családodnak nagy dícsé, fénye se vont;
És nem Ferrara szép tündöklő városa vonzott
És nem a héttorkú Pónak a karja hívott.
Nem szememet legelészni hozám el e fényen, o pompán,
Am szomjas fülem itt csüng a Guarinus ajakán.

(Ep. I. 185.)

Tehát belép a tizenhárom éves gyermek Guarinus contubernalisai közé. Hogy minő rendkívüli tehetség volt, hogy mily lángoló hévvel szívta be a humanismus levegőjét, erre nézve meglepően érdekes adatokat tartalmaz Baptista Guarinusnak Bertuccio Jánoshoz intézett levele, melyet Ábel közölt először az Apponyi-féle Janus Pannonius-codexből.**) Baptista Guarinus e levélben egy Petrus Campanus nevű egyén ellen, ki Janus Pannoniust ismeretlen barbarnak nevezte, védi költőnket, és a legnagyobb elragadtatással beszél róla. Rengeteg emlékező tehetségét, roppant gyors fölfogó képességét a többek közt így jellemzi: «Nem lehetett tőle egyes költők műveinek bármely részletéről úgy kérdezni, hogy ő azonnal, teljes készséggel, emlékezetből, mintha az illető helyeket írva látta volna maga előtt, minden segítség nélkül, csupán természeti adományánál fogva, ne felelt volna. Többször próbára tettük, hogy több verset valamely új és előtte még ismeretlen költőtől mondjunk fel neki, és ő azonnal, hiba nélkül elmondta utánunk. A verscsinálásban pedig a mi a jeles emlékező tehetség legnagyobb bizonyítékául tekinthető, tapasztaltuk, hogy majdnem ezer verset, melyeket nem is kevéssel azelőtt készített, csupán emlékezetében oly hiven megőrzé, hogy azután valamelyik napon tollat ragadva, hihetetlen gyorsan leírta.» És fölhozza Baptista kitünő barátja e tehetségének jellemzésére Themistokles, Theodektes, Kineas, Crassus, emlékező tehetségét. És nemes haraggal kérdi ellenfelétől: «Hát ezt hívjátok ti barbarnak, ki egymaga saját

*) Fraknói felhasználta *Vitéz János élete* (p. 153—154.) A levél olvasható *Adalékok* 203—211. lapjain.

jeles voltával egész Pannoniát fölmentheti a barbar nevezet alól!» Ugyane levélből értesülünk Janus Pannonius széleskörű ismeretéről. Nemcsak retorikában és poetikában, de mathesisben, physikában is jártas volt. Csakhamar benső viszony fejlődik ki költőnk és a mester családja közt. Baptistával, kiről szépen mondja Rosmini: «utolsónak született, de atyja dicsőségének első örököse, jeles író és jeles tanár maga is,» különösen meleg barátságot köt. Elragadtatással zengi róla:

Még is a legkisebb Baptista a többi között is,
Bár ezek is szép törzs, szép sarjal, úgy kimagaslak.
Mint a csillagos égen a Sirius esti világa
Messze kitűn a Gönczöl, a mely északra lehajlik.
Tanszék mestere már, szószéken szólni merészel
És lebilincseli ajka varázsa legottan a lelket,
Harsog a taps, belezúg a terem, vagy hangos a templom
Buzdítván a tömeg nagy lelkesedéssel az ifjút
És örömben a boldog atyának a könnye kiesordúl.

838 és köv.

Ez esemény 1455-ben történt. A húsz éves Baptista ez év decemberében foglalta el Bolognában tanszékét, hol egész 1457-ig volt tanár. Az öreg Guarinus Ferrara piacznán hallja meg az óriási hatást, melyet fia beköszöntő beszéde idézett elő, és könnyekre fakadt. Ez adat egyszersmind a mi panegyricusunk *terminus post quem*-jét is kezünkbe adja. Janus Pannonius és Baptista mondhatni egykorúak voltak. Baptista barátsága kísérte Janust egész a sírj és ennek halálát is egy szép sirverssel örökíti meg:

Pannóniának a dísz, korunknak a fénye, világa
Janus nyugszik e helyt, omlik a jók könye itt.
Sirat az ausoni táj, dúlt arczal jajgat a Múza,
Lantját téve le, sir, érted Apolló maga.

E Baptistával az olasz földről hazatérte után is levelez a mi költőnk. Mikor 1465-ben a török elleni háború érdekében Mátyás király követeképen Olaszországba megy, Ferrarában is megfordul. Baptistának egy hófehér paripát visz ajándékba, mit Baptista egy udvariás költeményben köszön meg, melyet Teleki a Függelékben közöl is. Ábel az Adalékokban más és valószínűleg eredeti alakjában nyújtja (146—147. l. a cod. Marcianus cl. XII., cod. 135. alap-

(390)

ján.) E költemény sokban eltér a Teleki-féle szövegtől, mely egészen talál a «*Delitiæ ec. Italorum poetarum*» *) nagyszabású gyűjtemény szövegével (1224 és köv. l.) Jellemző és a mi költőnk dicsőségére szolgál, hogy e nagy gyűjteménybe épen a Janus Pannoniusnak szentelt darabokat választotta ki a tudós kiadó.

Baráti elfogultságára érdekes világot vet e költemények magasztaló hangja, melyen Janus Pannoniusnak hősiességét említi, melyet 1464-ben tanusított volna, holott maga a költő egy ez évben írt elegiájában panaszkodik, hogy a táborban lázas beteg lett és átkozza a tábori életet.

«Mint illet a vitéz Achillhez a «kyrosi gyujtó,
Vagy Heraklesnek hősi kezébe guzeny
Ép úgy illik a kard nekéd.»**)

Baptista nem bír belenyugodni abba, hogy költőnk pihenni hagyja lantját, hogy ígéretet nem teljesíti. Elmésen figyelmezteti, hogy Janusnak azért volt kettős arca, hogy a multa nőzzen és a jövőre gondoljon: ügyelj Janus, ha elfeleded, mit a múltban ígértél: a hitszegőt súlyos büntetés éri: tanúkül idézi az Eteocles, a Nessus, Metius Fuffetius hitszegését. Az örökké való hírnévre irányozza figyelmét, mely az író pályabére.

Janus Pannonius, mintha csak elszakadva az ausoni forrástól: költői erét kiapadni érezte. Már Raphael Tonenzoniushoz 1462-ben írta (Telekinél II. epist. XI.) «Ha valamit egykor a mi Guarinusunk forrásából meritettem, melyet te méltán magasztalsz, a hosszú megszakítás következtében kiapadt.» Így panaszkodik egyik epigrammjában:

Ha Latiumban irék latinul, még ékesen egykor,
Itt barbar földön barbar az ajkon a szó.
Jöjjön e földre Maro, zord hangokat ad csak a lantja
Jöjjön bár Cicero s néma lesz ajka legott.

(Epigramm I. 35.)

*) Ranutius Guerus gyűjteménye. Megjelent 1608-ban B. Guarinus költeményeinek modenai (1496-ki) kiadásából átvéve.

***) E verset közöltem fordításban a *Budapesti Szemle* 1894. f. 337 és köv. lapjain.

(391)

Küldözgeti Baptistának a jó magyar aranyat, jó latin codexek árába:

Pénzzel bírod a harczot, aranyban vagy te a dúsabb,
Könyvet s verseket én küldözök egyre neked.*)

De legérdekesebb az a levél, melyet Baptista 1469 decz. Idusán ír Janus Pannoniushoz. Ebben megköszöni Janus Pannoniusnak Guarinus emlékére szentelt költeményét (a mi panegyricusunkat). Jellemző a következő hely: «Bizonyára sokkal jobban esett, hogy a tőled, az én atyám magasztalására irt panegyricusodat, melyet oly rég ideje várva-vártam, magával hozta.» (bizonyos Mátyás, I. P. küldötte.) Ábel a levél e helyére a következő észrevételt teszi: «Kitűnik, hogy Janus Pannonius csak 1469 táján készült el egészen Guarinus Veronensis dicsőítésére irt hőskölteményével. Tudjuk ugyan, hogy Janus Pannonius még Guarinusnak magának megküldötte e költemény első példányát, de valószínűnek kell tartanom, hogy e példány nem tartalmazta az egész panegyricust és hogy ez azonkívül akkor még aligha lehetett annyira kiesiszolva, mint a hogy most olvassuk.**) Látuk fennebb, hogy Janus Pannonius megemlékezik Baptista 1455-iki tanári beköszöntőjéről, mint nem rég történt eseményről, melyet a terminus post quem-nek jeleztünk, álljon itt egy fontos hely a panegyricusból, mely *terminus ante quem* gyanánt tekinthető:

most Strabo izzasztja a férfit,
Igy rendelte a főpap, a Múzsafiak mely örömmel
Várva lesik, mikor az három próbára javítva
Tajkóvel kisimítva, kifestve piros miniummal
Cedrus olaj szagot árasztván ott hagyja a szekrényt,
(732 és köv.)

Úgy de Rosmini kétségtelenné tette, hogy Strabót, melynek fordítására V. Miklós (Tommasó Parentucelli) szólította föl Jacopo Antonio Marcello buzdítására végezte be, ki a művet Anjou René nápolyi királynak ajánlja. Ugyanaz a Marcellus, kihez Janus Pan-

*) Bapt. Guar. ad. J. P. közli Abel. *Adalékok* 149. l. a Cod. Marc. et XII. cod. 135 alapján.

***) *Adalékok* 214. l.

nonius legterjedelmesebb panegyricusa van intézve és ugyanaz a Renatus, kihez egy nagyobb szabású panegyricust ír ugyan ő.*) V. Miklós életében két részt, tíz könyvet végzett el, mindenikért kapott 500 arany forintot, de e jeles humanista a pápa halála után (1455) sem hagyta abba művét. Lefordítá mind a 17 könyvet. De a mű kiadásra várt, míg Jacopo Antonio Marcello, Vespasiano életrajza szerint pedig Viniciano segítségével és közvetítésével a nápolyi király pártfogása mellett megjelent. Rosmini ismertet egy érdekes kéziratot, melynek előszavában a másoló Francesco Fiesso, bondenoi plébános kifejezett szavakkal adja elő, hogy Guarinus eredeti kéziratából másolta a maga Strabóját és végezte be 1462-ben.

Míthogy Guarinus Strabót 1456-ban fejezte be: kétségtelenné válik, hogy panegyricusunk 1455—1458-ban íratott. De mit jelent akkor Baptista 1469-ben irt levelének az a helye, mely a várva-várt panegyricust megköszöni? Olvassuk csak el e panegyricusnak azt a helyét, hol igéri, hogy majd Hunyadi nagy csatáit fogja zengeni, még pedig úgy látszik, hogy ép az 1456-iki hadjáratra céloz, de most csak gyenge, szelíd síp hangján mestere iránti háláját fejezi ki, nem lehetne érteni, hogy 1469-ben, ha mint Ábel hiszi, csak ekkor adta meg a panegyricusnak utolsó alakját, hogy nem szövi be Mátyás király 1464-iki hadjáratának fényes diadalait, melyeknek tanúja volt. Aztán még egy fölötte fontos epigrammra nem reflectált Ábel. Epigrammok I. 95. így hangzik:

Veronának ajánlja könyvét:

Szép Verona e verset ímé most néked ajánlom,
Mí Guarinusnak zeng vala Calliopém.
Ha nem a vers, hát tiszteletet hadd nyerjen a tárgya,
Méltó olvasnod, róla ha szól ez a lap;
Mert tetszik csiszolatlan is Ennius egykor a népnek,
Mert hisz a Scipiadok harczait énekelé.

A *csiszolatlan* szót aligha használja egy újabb átdolgozás után. Hogyan értsük ez újabb küldeményt? A körülmények világosan szólnak. Baptista levele 1469-ben kel ép azon évben, mely-

*) Közli Abel *Adal.* 131 és köv. l.

***) V. 5. Rosmini i. m. II. 135 és köv.

ben a Guarinusnak síremléket állítanak. Még 1461-ben fordultak a Guarinus fiai a ferrarai tanáchoz, hogy atyjok emlékének megörökítéséhez járuljon. A tanács kétszáz aranyat ajánl meg. Borso herezeg nagy elismerés kifejezése mellett hagyja helybe a tanács határozatát. Úgy de 1468 január 24-éről kel ugyancsak Borsónak egy rendelete, melyben elengedi a szállítandó márvány után fizetni köteles tiz forint adót, mely márvány a Guarinus emlékszobrához volt szükséges. Négy porfir oszlopon nyugvák a büszke síremlék, mely domborművekkel volt díszítve és a sírkövön Janus Panninus barátjának Vespasianus Strozzinak emlékverse volt olvasható. E Strorziról már megemlékeztünk. Janus Pannonius verse is olvasható. Epigr. I. 269.

«Itt nyugszik Guarinus, a ki Latiumnak a nyelvét
El-ki világra vivé s hozta az Inachusét.»

Egy földrengés elpusztítá a mauzoleumot, csak a sírkő maradt meg a Strozzi versével. De minden emléknél értékesebb a mi Janusunk diasköltevénye. Még egy jellemző tény hozok föl. Baptistának egy kiválóan érdekes műve: *De modo et ordine docendi et discendi*, meglepő módon egybehangzik a panegyricusba szőtt azon részletekkel, melyek a Guarinus iskolájának beléletét festik. Baptista művecskéje legközvetlenebb forrásból merítve, atya didaktikai és pædagogiai elveit híven adja vissza. Maga mondja: «Azokat a szabályokat gyűjtöttem egybe, melyek nemcsak az én ítéletem, (mert hiszen az én ítéletemre, mint ifjú ítéletére nem lehet sokat adni) hanem a legtudósabb férfiak és főként legjobb atyám is, kiről tudni, hogy a tanítás terén hosszú ideig szerzett gyakorlatot, a tanítás és tanulás módjára a legezéravezetőbbeknek tartották. Mikor tehát ezeket olvasod, gondold, mintha maga atyám szólana és légy meggyőződve, hogy semmit sem irtam, a mit hosszú tapasztalat nem támogat.» A felsőbb oktatás módszerének nagy reformja állandósítá az ihletett lelkű humanisták első lelkesedését és szállítá át a következő nemzedékre. E módszert jellemzi Rosmini*) főként Guarinusnak Leonellóhoz intézett levele alapján, melyhez csatolja a mi panegyricusunk 370. és köv. verseiből olvasható didaktikai

*) I. 78 és köv. — Vesd össze Sabbadini 234—236 szakaszokkal.

szabályokat. Ezeket mintegy rendszeres összefoglalásban adja Baptista fennidézett műve.*)

A Leonellóhoz írott levél a Campagnában időző fejedelmi ifjúnak tanácsokat ad, hogy az ő távollétében mint folytassa klasszikus tanulmányait. E szabályokra azt állítja, hogy «ezeket Chrysoloras Manueltól tanulta, ki neki magának volt kalauza a tudományok mezején (cum in litterarum via duces se ipsum præbebat.)

Legelső sorban ajánlja a fenhargon olvasást, mely nemcsak az emésztésre hat jótékonyan, mint a természet bűvárai állítják, de nem csekély segítségére szolgál az élénkebb fölfogásnak: mert a fülön keresztül, mintegy kívülről szólalván meg, ugyanaz a gondolat serkentőleg hat a lélekre.» Majdnem a halló érzék meghatottságával akarja becsempészni a lélekbe az antik írók rhythmusát és numerusát, Legouvénak: *La Lecture à haute voix*-ja ugyanezt a pædagogiai eszközt ajánlja.

Janus Pannoniusnál szintén olvassuk:

Te legelőbb idomítod a tiszta beszédre az ajkat
És azután az írást tanítod meg helyes alakban
Hogy hangsúlyt az ajak ne hibázzék és ne a jobb kéz.
(370—373.)

Baptista Guarinus ugyanerről szóról-szóra ismétli atyja e levelét:

«Mert nem magának mormogva kell olvasni, ugyanis gyakran megesik, hogy az olvasó önmagát sem hallva, több verset mintha oda nem tartoznék, nem vesz eléggé számba; de a fenhargon olvasás nemcsak a fölfogó képességre hat serkentőleg, mintegy a fül mintegy idegen oldalról lévén izgatva, felkölti a figyelmet, de az emésztésre is jótékonyan hat.» Ekép egy más szabályt is állít fel Baptista, hogy a szótagokat világosan és könnyen, de nem túlnyomatókosan kell kiejteni. Minden mondatnál első, az egészet átható értelem fölfogása, azután jön a szók külön jelentése, a szókötés arányossága, numerusa, kelleme, a kifejezések

*) E mű egy helye Strabóról ezt mondja: «quem nuper parens noster convertit in latinum» — mi a mi panegyricusunkat egy korúvá teszi művel.

színe, zamatja. Ha ez alapjelentést föl nem fogta, térjen vissza épen úgy — mondja Guarinus szenvedélyes vadász tanítványához, mint a jó vadászból vissza-visszatér a szímat után a vad nyomára, míg bűvő helyéről fölveri. Janus Pannonius:

És nem jár a kopott, járt úton fejtegetésed,
Mint ki csak felszínre bocsátja ki mindig a hálót,
Dús zsákmányt fürkészeve alant, a mélybe le nem hat:
A nagygyal te kiesinyt, a fenségést alacsonynyal
Fölkutatod vegyesen, kételyt nem tűrsz, de homályt sem
Nem marad egy szótag se, nem egy betű rejtve előttd
Hogy mi a szövegd és mi jelentést rejt el a mondat.»

(517 és köv.)

Baptista Guarinus: «Mint a szomjas ember előbb szomját oltja és csak azután nézi meg a serleg domborműveit és ékítményeit, a tanulók is előbb a gondolatokat és a jellemrajzot élvezzék, azután forduljanak a nyelvezet virágaihoz. A méh a virágot szívja ki, a kecske a fiatal hajtást rágja le, a gyökeret a sertés túrja föl, a tanuló azokat tüzze maga elé példányokul, kik egyszerre mind ezt élvezik.»

Mélyebb jelentésű didaktikai elvet és a klasszikus írók termékenyítő hatására nézve hatékonyabbat nem említhetett. Remek példája az ily szellem hatásának Janus Pannoniusnak egy költeménye, melynek czíme: *Ad Nicolaum V. Pont. Max. de Homero traducendo*,*) hogy lássuk, mint él az egész Homer a költő lelkében: az *Iliás* és *Odyssea* meséjét mi tömör rövidséggel és azért költői lendülettel közli. Jellemző Baptistánál az a megjegyzés, hogy Homeron át lehet az *Aeneis*t élvezni, mert Vergilius az *Aeneis*t mint egy Homerban, mint tükörben látott kép után mimelé, úgy hogy alig lehet valamit találni az *Aeneis*ben, mi elő nem fordul Homernál. Ily összefüggést lát a *Bucolicon* és Theokritos idylljei a *Georgicon* és Hesiodos *Dies et operá*ja közt. Ez volt a Guarinus iskolájának fölénye. A görög és latin egybehasonlító irodalomtörténete mintegy a klasszikus írók æsthetikai méltatását mélyítette, vagy jobban mondva, megnyitotta. Meg is kellett harcolni a pusztán latin műveltségű emberekkel a görög nyelv szükséges voltának

*) Közli Ábel «Adalékok» 103 és köv. lapjain a Cod. Dresd. D. 158 alapján.

kérdése fölött. Basini diadalmasan állja ki a Porcelli és Seneca támadását, kik a fejedelmet iparkodtak a görög tanulmányok ellen hangolni. Borghi Tóbiás is segítségére jön, ki történetírónak készült és maga is Guarinus utasításához képest Lukiánból meríté az irányadó elveket a történetírás módszerére nézve. De térjünk vissza a mesterhez.

«Ha olvasás közben találsz valamely velős gondolatot, böles, erkölcsös és erélyes tettet, mi életed tökéletesítésére szolgál, könyv nélkül tanuld meg. És hogy jobban bevésd emlékedbe és szívósabban megtartsd, nem elég egyszer elmondanod, de a Pythagoréusok módja szerint, este ismételned, mit nappal tanultál.» Ajánlja, hogy olvasás közben mindig tartson készen tárczakönyvet, melybe minden külön észrevételét bejegyezze, készítsen folyó kommentárt. Így készített e korban Sassicolo da Prato a görög és latin írókhoz jegyzeteket. Janus Pannonius mintegy példáit adja azon kérdéseknek, melyekre kiterjedt Guarinus egyetemi előadása:

«Ám, ha a rejtélyeket fürkészed, tűnsz ki leginkább,
A mikoron rege színt öllött titkokba hatolsz be
És kikutatni sehol sincs nálad ügyesb, avatottabb.

(536 és köv.)

És fölhozza a mythologiai vonatkozások egész sorát, melyek az *Aeneis*ben előfordulnak és költői nagyítással írja le, mily bűverőt gyakorol ez előadás. Arion zengzetéhez hasonlítja Guarinus előadását, kinek lantját mély figyelemmel hallgatják a tenger Nereidjei.

«Jós Proteus többé nem változtatja alakját,
A tenger síma tükre elől nem bűvik a mélybe
Csöndben ül és kebelét szikkasztja az isthmusi nappal.

(580 és köv.)

Tehát a realiákra kiváló súlyt helyezett a Guarinus iskolája. Baptista ad kiválóan becses tanácsot az ifjú tanulóknak. Tekintsék magukat leendő tanároknak, mert akkor mindent alaposabban és tüzetesebben megtanulnak. Ne hagyjon semmit érintetlenül és megvizsgálatlanul. Legjobban tanul az, ki tanítani próbál. A kommentárokat forgassák és magok is írjanak értekezéseket és pedig abban a tudatban, hogy egykor kiadják. Íme a *tudori értekezések kezdete*. «Mert nagyobb figyelmet fordítunk arra, miből magunkra

nézve dicsőséget remélünk aratni.» A jegyzetek készítését hathatósan ajánlja: «Az ilynemű gyakorlat bámulatosan élesíti az elmét, csinósítja a nyelvet, hozza létre az írásban való készsgéet, a dolgok alapos ismeretét adja meg, erősíti az emlékező tehetséget s végre a tanulóknak, mintegy a magyarázatok éléskamráját és az emlékezőtehetség segédforrását nyitja meg.» Különösen ajánlja Gelliust, Macrobiust, Plinius «*historia naturalis*»-át, mely ép oly változatos, mint maga a természet.»

A kivonatólás hasznos voltára frappans példát idéz: az öreg Plinius 160 opisthographusát, melyet unokaöcsésére hagy, melyet ez Hispaniában bizonyos Largius Liciniusnak 400,000 sestertiusért bírt eladni. A pythagoreusok ismétléseire Baptista emlékeztet, sőt havonkénti revocatiót ajánl. És minő hévvel beszél Baptista a görög tanulmányok szükségéről és támad azok ellen, kik azért, mert magok járatlanok a görög irodalomban, ennek szükséges voltát tagadják. És fölhozza Vergilius, Ovidius több helyét, melyeket a görög nyelv tudása nélkül megérteni sem lehet. (Így az Avernus, a Cerberus habtajtékjából eredő aconita méreg, Kiris nevének magyarázata (*ἄ-δρις, ἄδρις* és *κερω* szókból).

Így az Aphrodité neve az ἄφρος jelentésének tudása nélkül nem érthető. *ἀπὸ τῆς ἀφροῦ* mondja kifejlett itacismussal. Mikor 1421-ben Trapezunti György veronai hallgatóit, kik Vicenzába mentek az ő keze alá, igen pedans módon grammatizálja, Guarinus erről értesülvén, élesen kifakad a tartalmatlan nyelvészkedés ellen, s milyent e görög iskolamester űzött az esetekkel, gerundiumokkal és hasonló szecs kavágásszerű aprólékos kérdésekkel.

A classikus szellem élő, termékeny ereje hatotta át; ezt árasztá tanítványaira; ő benne a latin nyelv elegantiája, a görög szellem mélységét tükrözte; ő benne a tudás, a kifejezés könnyűségével és csinájával egyesül:

«Benned együtt egyesülve vagyon meg mind e tehetség,

Fölfogod az író, mélyére hatolva egészen.

Róma komoly nyelvén fejezel ki te tiszta görög esint.

(769 és köv.)

Janus Pannonius megemlékezik a tanmenetről, sőt még a nap beosztásáról is. Előbb a grammatikai tudás, azután a költött levelekbe való bevezetés, azután történeti tanulmány és azután szónoklat és költészet:

(398)

Majd szónoklani és dalt zengeni rendre tanítod,
Míglen az ékes szó nőttön nő s tör a magasba
Fokról hágyva a fokra.

(375 és köv.)

A mi a nap beosztását illeti: reggel templomozni, azután az egyetemi előadás; legelőbb Vergilius, azután Cicero. Azután megy át Leonellohoz a fejedelmi udvarba, kit úgy avat be a mély titkokba, mint Aristoteles a peilai ifjat:

Mély titkokba, melyek lelkét dicsvágyra gyulasztjuk,
Mely az egész földet karolá föl.

(595—6.)

Jön az egyszerű ebéd, utána vegyesen latin és görög szerző olvastatása, versenyvita, melyben ő nyújtja a pálmát. Este az internatus tagjainak külön oktatást ad:

Kis csapatod közepette te állasz, tollba vagy újat
Mondva, vagy ismételve, mit elménk nem foga jól föl,
Kész lévén a csomót minékünk megoldani tízszer.

(610 és köv.)

És mily melegséggel emlékezik meg Strabo előadásairól! Sajátságos áramlata az időknek... A humanista megnyitja az elmé számára az egész világ ismeretét... Columbus népének Strabó tüzetesen magyarázták. Baptista Guarinus Ptolemæus térképét ajánlja, hogy a leirt vidéket mintegy megjelenítve lássák maguk előtt. És e ponton egy fontos didaktikai elv domborodik ki a Baptista Guarinus művéből. Megállapítja a tárgyalandó szerzők sorrendjét. Felette érdekes világot vet a ferrarai iskola tanmenetéről e sorrend: Legelső a fordítás görögből latinra és latinból görögre. «mert így a szók sajátos jelentését és színezetét legkönnyebben egybehasonlíthatja.» Hivatkozik többekre, kik ez úton gyorsan megtanulták a görög nyelvet. És csakugyan, ha Guarinusnak kivonatót veszszük tekintetbe, melyet Chrysolorás grammatikájából készített *Erotemata* ez. alatt, lehetetlen nem csudálkoznunk azon kétségtelen tényeken, melyek a mellett tanuskodnak, hogy mily hihetetlen gyorsan sajátították el a nyelvet. Így Alberto da Sarteano tíz hó alatt sajátította el a görög nyelvet. A *graeculi* közt Ermolao Barbaro, szintén Janus Pannonius barátja, rövid idő alatt úgy

(399)

megtanúlja a görög nyelvet, hogy Aesopust fordítja. Egy kézirat 1422-ből szóló subscriptiójában jellemző megjegyzést olvasunk: «Aesopi fabulae traductae per me adolescentem Hermolaum Barbarum a 1422. Kal. Octobris sub expositione disertissimi ac eruditissimi viri Guarini Veronensis patris ac praeceptoris mei.»

Íme a viszony a tanítvány és tanár közt. Janus Pannoniusnak a Teleki-féle kiadás II. kötetében és Ábel *Adalékok*-jában közölt fordításai Demosthenesből, Plutarkhosból, Homerosból ez időre vihetők vissza. Az olvasmányok sorai: Cicero levele, melyek legnagyobb mértékben készítik elő a scribendi promititudót. Ezután a történetírók sorában Valerius Maximust és Justinust veszik elő. Ezután a költők jönnek. És milyen sajtáságos indoklással! Ugyanis a költők költött személyeiben az élet képét lehet szemlélni. A költők sorrendje: Vergilius, ő az első, hogy legmélyebben vésődjék az emlékezetbe (a teneris ebibitus annis). Lucretius, kit inkább a szónokok utánozzák, mint Quintilian tanácsolja, ezért a rhetorica után kell olvasni. Vergilius után Statius *Thebaisa*, Ovidius *Metamorphoseon*-ja. És nagyon ajánlja a *Fastit*, melyből a római mythos rejtettebb vonatkozásait, régi vallásos életét lehet megismerni. Ezután jön Seneca, de mindenek felett Terentius, ki a tiszta latin nyelv forrása. Juvenalis a satiricusok feje. E kettő: Terentius és Juvenalis a mindennapi beszéd minden fordulatára megtanítanak. A bennök előforduló szenny mellett semmi sincs bennök, mi a keresztyén vallásba ütközzék. Jön Plautus, ki Ciceróval vetekedik az ékesszólás gazdag változatára nézve. Horatiusból a jelzők dús választékát lehet eltanulni. Ezután a philosophiát Aristoteles és Plato alapján kell előadni. És mikor mind e szerzőket tanulta az ifjú, ha a szükséges történelmi, geographiai, mythologiai ismereteket megszerzé, mely utóbbira nézve hasznos forrásul jelöli meg Augustinus *De civitate Dei*-jét: akkor a szónoki stílt már nemesak üres, tartalmatlan declamatióra, de valóban az élet hasznos czéljainak előmozdítására lehet használni. De földolog a *rendet*, a helyes *egymásután* megtartani. A karének összhangjához, a jól rendezett hadsereg rendjéhez hasonlítja a jó tanulási rendet. Baptista Guarinus műve buzdító szózáttal végződik; dicséri azt az *oliumot*, melyet hasznos olvasmányokra fordít az ifjú. Attilius velős mondását idézi, satius esse *otiosum* esse quam *nihil agere*. Érdekes találkozás van Baptista

Guarinus egy gondolata és Janus Pannonius fenebb idézett epigrammja közt, melyet a korán elhunyt Vallára írt. Theophrastos vádolta a természetet, hogy míg a szarvas száz évig is él, holott neki arra szüksége nincs, az embernek, kinek századokra volna szüksége, oly rövid életet adott. Baptista Guarinus e művecskéjét Maffei Gambará tanítványához intézett buzdítással végzi. E didaktikai munka bevezetésében az öreg Guarinus ir fiának, örömmel fogadván el tőle szellemének e zsenéjét (primitias), vagy inkább gyöngyét (vel potius delicias), melyben az ifjú termékenysége az öreg érettségével találkozik.

Tüzetesebben foglalkoztam Baptista Guarinus művecskéjével, mert teljesen összhangzik és mintegy *egy időben*, egy szellem hatása alatt keletkezett a mi költőnk panegyricusával. Hiszen az öreg Guarinus már ismerte fia e munkáját, tehát keletkezése körülbelül a Janus Pannonius panegyricusának idejére esik. A humanista képzés *eszménye* a szónokias műveltség. Az olvasmányok sorrendje, a tárgyalt szerzők egymásutánja, a magyarázatnál érvényesített szempontok egészen a szónoki műveltségnek voltak alárendelve.

«Szónokot és költőt a ki ért, mit nem tud az olyan?
Ők a hibátlan szó meg írás forrásai bízást;
Tőlük ered, foly az ajkon az édes szónak az árja,
Innét hogy ha merít, a vitázó elme is élt nyer,
Általok őt formát a gondolatoknak a rendje.

(58 és köv.)

Nincs nálok becsesebb adomány, mit az égiek adtak,
Nincs sem alakra dícsőbb, de haszonra sem itten a földön.

(73 és köv.)

Igen, az ékes szó és ismét az ékes szó. A realis ismeretek egész köre fegyvereket nyújt az elmének, de a gondolat *formát* a rhetorikai műveltség útján ölt. Érezte a megújulás, hogy az ő forrása a *forma*. A test szépsége teremti át a plasztikai művészeteket, a formát öltő gondolat támasztja föl az antik irodalmat és emeli századokra kihatóvá a gymnasialis képzés alapjává; de az egyetemi oktatás koronája is az irodalmi képzettség. Kifejezett szavakkal mondja Janus Pannonius a ferrarai iskoláról:

És itt nem csak az általad is tanította művészet
Él, de virágozik a többi művészet is, ám te vezérel.

(442—3.)

De Guarinus a szó lelkét kereste, ő a lelkek vezére kívánt lenni. Megható az a viszony, mely közte és Leonello, valamint a contubernalis ifjak közt kifejlődött.

Ha Plato oly várost hirdet boldognak a melyben
Bölcs, a ki bíbort hord, s a ki bölcs, csak is az jut a trónra
Hitte, hogy itten e földön ez isteni állapot áll be,
Hogy ha tudós, névart kormányoz olyan ki tudósabb
És e remény nem esalta meg őt: most látja az égől,
Óhaja, vágya valóra miként vált földi honában.

(415 és köv.)

Tényleg az olasz történetírók nagy elismeréssel nyilatkoznak a Leonello bölcsességéről, ki Velence és Milano torzsalkodása közt eltalálta a békés magatartást, a közvetítő szerepet, mit ki is emel Janus Pannonius. Guarinus a trónra lépő ifjú lelki vezére, Mentora marad; főként egy veszedelmes ellenségtől óvja; a hizelgőktől. Lefordítja Plutarkhos moralis értekezését: «Miként lehet a hizelgőt a baráttól megkülönböztetni». Az előszóból álljon itt e felette jellemző részlet: «Ő (t. i. Plutarkhos) téged és általad a többi főembert megvéd és int és a legkegyetlenebb vadállatok, a hizelgők ellen fölfegyverez» . . . Carbo Lajos a Guarinus felett tartott halotti beszédében, mely Guarinus életére nézve főforrás, egy veronai névtelen beszédével együtt, melyet a Guarinus titkos ellenei ellen tart, kik őt Veronából el akarták üldözni, szónoki kérdés alakjában veti föl: Miért vált ki Leonello Italia fejedelmei közt? Mivel tette nevét emlékezetessé minden nép előtt?

Ezt Guarinus nevelésének köszönheti, ki őt a fejedelemségre a leghelyesebb úton vezérlé. És csakugyan Guarinusnak nevelési rendszere fényes sikert aratott. De ezt a retorika csillogásával el nem éri, tiszteletreméltó erényesség nélkül. Ha nem is volt ép oly érintetlen a világi érdektől, mint Vittorino da Feltre, nagyon terhes családjának fentartásával járó gondokban magyarázatot találunk. Ugyanis 13 gyermekkel ajándékozta meg neje Cendrata Thaddæa. Janus csak 12-ről emlékezik meg, de mivel egyik gyermek csecsemő korában halt el, erről megfeledkezett, azonban Carbo Lajos fenebb már említett emlékbeszédében 13 gyermeket sorol

(402)

föl. Thaddæa termékenységét örökíti meg Janus Pannonius következő szép sirverse is:

Thaddæa sirivata.

Nagy Guarinus, e helyt Thaddæád nyugszít, a szent nő,
A ki örül, hogy ide szálla te jóval előbb,
Nincs márvány, melyen állna nagyobb és hírre dicsőbb név
Műve Minervát és sarja legyőzte Ithét.

Az életgond bizony nem egyszer nyomta. A mi Janusunk is 1451-ben nagybátyja hívására haza kívánt jönni látogatóba, de biz ő zálogba maradt, míg a modenai püspök ki nem fizette érte tartozását, mely tényt hálásan köszön meg egy epigrammban (L. 82 epigr.) Még erősebben kiélezi Guarinus kapzsi hajlamát a következő hendekasyllab:

Jó Guarinus ajánlgasd te versem,
Mely erényeidet dicséri fennen,
Ám az anyanyira földiesért soroknál
Ugyananyyi aranyt te többre tartnál.

(Epigr. 73.)

De azért Guarinus e század humanistái közt erkölcsi tisztaság és feddhetetlen jellem tekintetében köztiszteletet vívott ki. Janus Pannonius nyomatókusan ki is emeli e tényt:

Ám javarész fényes diadalt szerez ékes ajakkal
S bűnös a lelke s a míg tüdőklük a lángosze által,
Vétkek szennye tapad rá s fstreng sárban, iszapban.

Guarinust nem ragadja el sem harag, nem bántja irigység, rágalomra nem képes.

«Hejh, pedig ez mai nap napirenden Itália földjén.
(82 k.)

Guarinus dicsőségére szolgál, hogy minden vitája, minden ellenségeskedés, melybe sodorták, elsimult és kiengesztelődéssel végződött. Ha olvassuk leveleit, melyeket barátainak Valpolicellóból, az ő nyári villájából ír: ezek egy költői lélek, egy a prózai foglalkozások közt is emelkedett szív életét tükrözik vissza. Schiller szép gondolata:

(403)

«A közönységesség közepett emelt fővel járni.»

illik Guarinusra.

Komoly fenség ül homlokán, örökös derű és nyájjasság mosolyog szemében.

Janus Pannonius dicsőkölteményében több ízben is kiemeli, mily varázshatást tudott gyakorolni a mester közvetlen környezetére: gyakran a legszilajabb szenvedélyek- és kicsapongásokba merült lelket is mint meghódított. Szerette a szellemes tréfát, enyvelést, meghítt közelbe vonta magához az ifjak lelkét. Egy igen kedves levelet vált a mi költőnkkel, ki meghívja egy kis vidám lakomára: *Veronai Guarinushoz*:

Kérlek téged, a ki vagy e század fénye, virága
És a kinek két nyelv zeng csoda mód ajakán,
Kérlek Guarinus, kit hallgata annyi tanítvány,
Jőjj vendégemül el, vár a szerény lakoma.
Mert a hogy Evanderre Tirynthnek a hőse hozott fényt,
Vendégem, ha te léssz, fényt hozasz úgy te reám.

(Epigr. II. 12.)

Veronai Guarinus válasza.

Minden örül, ha találhat olyant, a ki véle egyenlő,
Ifjunak ifju örül és az öregnek öreg.
És kerül ifju komoly szót, kedve ha játszi, ha pajzán,
Dermed a könnyű, vidám tréfa, ha ott van az agg,
Rajta, örüljete ifjak együtt és vig habotátok
Csengjen, durva, komoly szóra elillan a kedv.

(Epigr. II. 13.)

J. P. Guarinus mentségét ezáfolja.

Ép nem durva nekünk a komoly szó, kedves az inkább,
Kedvünk sem szegi és nem fog az ártani sem,
Sőt a jelenléted dísz ad Guarinus azonnal,
Hírel fénye ragyog bármi szerény lakomán,
És az öröm, hogy el ne veszítse a fékit egészen
S tombolván szilajon, túl ne csapongjon a kedv,
Rád egy pusztá tekintet elég, mert isteni fenség
Ömlik el arezodon és tiszteletet követel,
És ha fejed megüté is a hó, még néha megillet
Ifju körünkbe ha jössz, téged a tréfa beszéd.
Hisz, te magad tanítád, hogy élete alkonya szálltán
Nem bántá Cicerót a finom élcz soha sem,

(404)

Böles Sokratesnél szentebb, kömolyabb soha senki
Sem volt a gyermekivel ő maga játszadozott.
Egykoron a stoikus Catót is (nem mese ez sem)
Flora vig ünnepe vig tréfa közbe ragadta,
Hasson ilyen nagy, hasson ilyen sok példa te rád is
És a mi tényt te dícsérsz, azt te követni ne félj.
És ha különbözik is bár tőled e kör, ne kerüld azt,
Többé már ne felelj, ám de te jőjj magad el.

(Epigr. II. 14.)

Ime, a régi egyetem symposionja. Látjuk, mily bizalmas, meghítt viszonyban állt mesterével a mi költőnk. De a fegyelemben is a *vesszőt*, a ferulát, a feddő szó, a szerető szemrehányás váltá föl. Egyhangúan állítja ezt Janus Pannonius Baptista Guarinussal. Ez utóbbi jellemző észrevételt tesz. Azt mondja, hogy az ifjak a declamatiókat az ütlegektől feltökben, nem a magok emberiségéből dolgozzák ki, de a másokét lopogatják el. *Honestius solo verborum terrore agere*. Látjuk, hogy az a nagy pedagógiai reform, melyet későbbi századok tettek öntudatosná és fejlesztének rendszerré, a Quintilianus és Plutarkhos nevelési elveit alkalmazó Guarinus iskolájában már megfogamzott. Családiass együttérzés fűzte össze a contubernium tagjait. Hogy előfordult egy pár kihágás, melyről Janus Pannonius csipősen emlékezik meg, sőt figyelmezteti mesterét, hogy ügyeljen leányaira is, azt ebben az élvővár korban: az aranyszabadság napjait élő ifjaknál, kiket a classikus költészet fesztelen, természetes érzékisége is ingerelt, esodálni nem lehet. Budik odáig megy, hogy azt állítja, hogy Janus Pannonius Guarinus Libera nevű lányát megszerette volna. Ugyanis az I. 238 epigrammját, melynek czime: *De amore suo in Ledam puellam*, melyben a féltő gonddal örzött leányhoz, ha akár mint Jupiter, tollakat öltve is kész betörni, egyenesen e viszonyra vonatkoztatja. Elég elolvasnunk Janus Pannonius epithalamiumát, melyet Liberának Salomone Sacratival kötött frigyére ir, hogy ez állítás valótlanságáról meggyőződünk. A csalódott szív nem oly hangon üdvözli kedvesét a boldogság küszöbén, úgy ezen, valamint az, a melyet Flordemilia nászára költött, ki Gulielmus Calefinus ferrarai ifjunak lett menyasszonya, Guarinus magasztalásától áradozik. Minden alkalommal mesterét veszi körül a hála, a szeretet nimbusával.

Az ő ajkáról lesi a szót:

(405)

Homer mézajkú Nestora se győzne le
Oly édes nectar foly Guarinus ajkadon

mondja egy töredékében. Új, meg új formában, mint egy folyton a tökélyes formát keresve fejezi ki bámulatát, hálóját, kit a bölcsesség oraculumaként kérdez meg az egész világ:

Phoebust a görög, a latin Faunust,
Ammont Lybia, Egyptom Serapist
Kérdezé meg a bajba' jótanácsért;
Hozzád, drága Guarinus, az egész föld
Népe összesereglik, hogy merítsen
Szomjú keble igédből édes enyhet. (Epigr. I. 184.)

Ő benne minden tehetség egyesül.

A görög ajk tolmáca gyanánt Leonardo kiválik,
Poggio ajkain a Cicero lángheve szól,
Könnyű, ledér dalt zeng a Panornita gördülő versben,
Zeng, szól, ir is együtt Verona a te fiad. (Abel: *Adal.* 98. l.)

Az ő ajkán a halhatatlanság nectaránál édesebb itala foly

Nyújtson szívárvány serlegből a szép Ganymedes
Által a nagy Jupiter isteni, édes italt,
Úgy nem áhítnám ez olympi nedűt se' miként a
Nektart, mely a Guarin' ajkirul ömledszik.
(Epigr. I. 177.)

Az ő számára irt sűrversben kifejezi, hogy érdemes lesz vala, ha ő örökké él, mely gondolatot költői nagyítással és epikus gépezet alkalmazásával bővebben kifejti panegyricusában.

Calliope, Clio, Polyhymnia sírjátok itt, hol
Nyugszik Guarinus, drága, dicső fiatok.
Bár öregem húnyt el, kikerülni se' bírta a véget,
Méltó volt bizony ő, hogy legyen élte örök.
(Epigr. I. 136.)

Guarinus 87 éves korában halt el, 1460-ban, Janus Pannonius költői nagyítással a Guarinus koráról így emlékezik meg:

bar a húszad' ötévnek a szólire értél... (789)

Aligha nem *noni* teendő a *decimi* helyett, mert akkor a tizennyolcz lustrum épen megfelelne, úgy a Guarinus történelmileg legbizonyosabb halálzási, mint a panegyrikus keletkezési évének, e módosítással a versütem sem romlanék meg.

Ha Janus Pannonius fenebb idézett sűrverse kifejezi, hogy a mester megérdemelte volna, hogy örökké éljen, a panegyricus ez örök időkre szóló életet a Parcák bölcsődalába szöve jósolja meg.

E felöltöztetés hozzá tartozik a renaissance latin költőtől oly kedvvel művelt panegyricus szerkezetéhez. Szóljunk a műfajról is egy pár szót.

IV.

A szónoki műfajok sorában a *genus laudativum* körébe tartozik a panegyricus. Már Isokrates *Evagoras*-a nyújt mintát azon közhelyekre, melyekből lehet valaki számára a magasztalás koszorúját megkötni. Mik a szónoki közhelyek? Származás, csodás születés, tehetségek, melyeknek már mint gyermekifjú fényes jeleit adta; a hatalomrajtás (*Evagoras* elfoglalja ősei trónját *Salamis*-ban, ő *Aiakos* ivadéka), a mérséklet a hatalom gyakorlásában, bölcsesség a gondolkodásban, erély és szerencse a cselekvésben; dicsőség életében, dicső hirnév halála után. Az adott minta után a declamatiók korában a szónoki figurák, a képtelenségig vitt nagyítások, az áradozó egybehasonlítások a mythos és történelem rengeteg mezején szedett virágok mind színesebbé, de rikitőbbá is tették azt a koszorút, melyet a hatalom birtokosainak: az istenített uralkodóknak nyújtottak. Ily hangon szólal meg a római panegyrikus. A legtökéletesebb mintát ifjabb *Plinius* hálálkodó dicsbeszéde (*gratiarum actio*) nyújtja, melyben megköszöni *Traján*nak azt, hogy consuli méltóságra emelte. A bőbeszédű áradozás vádjá ellen védekezik maga *Epist.* VII. 12. 4. gyanítani, hogy neked a kelleténél dagályosabbnak tűnik föl beszédem, holott csak fenköltebb és hangzatosabb. *Macrobius* jellemző jelzőjével élve: *pingue et floridum genus (scribendi) in quo Plinius Secundus quondam et nunc. — Symmachus — luxuriatur. Petronius* már teljes mérvben érezte az ékesszólás rohamos hanyatlását, mit a declamatiók divatja idézett elő. «*Rerum tumore et sententiarum vanissimo strepitu hoc tantum perficiunt ut cum in forum venerint putent se in alium orbem tarrarum delatos.*» Ez a változott helyzet igazi rajza. A *forum* elveszett a maga ellenőrző, a maga bíráló, hol helyeslő, hol lezúgó kiabálásaival: a szónok csak magasztalt,

halottat vett körül gyakran a legnagyobb dicséretekkel, vagy a hatalom polczán tündöklő férfit öltöztetve föl a fenség nimbusába. A panegyricus virágzása Symmachus és Ausonius korára esik, a IV-ik századra; még a VI-ik században is dicsbeszéd zeng Theodorich magasztalására . . .

E dicsbeszédet, eszmekötését, topikáját, sőt szerkezetét is mintegy fölelevenítik a humanisták, kiknek úgy *levelezése*, mint *szónoklata* csupa panegyricus műfajba való. Még az a kérlelhetetlen, gyűlöletes invectiva is, melyet egy Poggio, egy Filelfo, egy Trapezuntí György és mások engednek meg magoknak, ugyane panegyricus visszája.

A költészetbe egész erővel berontott a retorika: a költői levél, az emlékversezet, az alkalmi költészet számtalan faja, köztük a legkedveltebb az epithalamium, mind csupa panegyricus. Mivé vált a Sappho és Catullus lantján oly bájos alakot öltő, oly zengzetes kardalszerkezetre és zenei kíséretre támaszkodó nászdal? Ha a menyasszony, vagy ha a vőlegény jeles családból ered, vagy jeles mester növendéke: kész az isteni geneologia, kész a Múzsák egész kísérete, Hermes, meg Apollo, a Parcák, meg Venus, az egész Olympus megindulnak és az epikus keretet alkotják, melybe az alkalmi költő fölépíté a magasztaló közhelyek épületét: mythologikus ékitményekkel fölezifrázva. Az epikus visszaemlékezések eszmetársítása sodrába került panegyricust alig jellemezhetnők jobban, mint a renaissance sajátos költői műfaját, mint két lángész két remekének párhuzamba állításával. A mi panegyricusunk utolsó része (942-től végig mintegy 130 sor) úgy tünteti föl Guarinus születését, mint ha ép akkor panaszkodtak volna a Múzsák a felől, hogy tiszteletök mint pusztul, mint vész el a földön, a vadság és tudatlanság, mint borítja el a világot, a tudományok eltűnnek a földről; ők, a Múzsák is készülnek, vagy örökre az égbe szállani, vagy az alvilág árnyai közé merülni alá. Hermes megtudva testvéreinek bánatát, megvigasztalja őket az örvendetes izenettel, hogy ép most hallotta a Parcák dalát, mely megjósolja egy csodagyermek születését. A Parcák bölcsődalát zengik a bérczek.

Fürtire kék nádból koszorút fon a Mincius immár
És kristály barlangja ölné a Benacus is ujjong.

(1059—60.)

(408)

Megszületik a gyermek:

Mit késtek, nosza, rajta, siessetek és kiragadván
A szerető nymphák keziből eme szép csecsemőt ti
Rózsaszínű felhőbe takarván, öibe vegyétek!

(1067 és köv.)

Poliziano *Silvae*-jének harmadik költeménye, melynek czime *Manto*, ki a Mantua szülöttének Vergiliusnak születését ép ily epikus háttérrel hozza kapcsolatba. Múzsák ünnepi díszben szállnak le a Parnassusról, köztük Calliope. Ölébe veszi a gyermeket, megczirógatja és háromszor megcsókolja. Erre a Múzsák ünnepi karéneket kezdenek és megkoszorúzzák a bölcsőt. Tömör rövidséggel beszéli el Poliziano a Vergilius életét és költői alkotásait. Ugyanigy zengi meg az *Ambra* *) a Homeros születését. Thetis sirva járul az olympi Zeushöz, hogy az ő halhatatlan fiának, Akhillesnek elvész dicsősége, mert még nem akadt lantos, ki őt hozzá méltóan magasztalja. Zeus megvigasztalja azzal, hogy megjósolja a nagy Maonida születését. Nem Poliziano utánozta az egy emberöltővel korábban élt Janus Pannoniust; de mindkettő retorikai minták után classikus visszaemlékezések dúsgazdag tárházából merítve, az antik epika szerkezetének chablonja szerint csoportosítá az áradozó érzésből fakadó gondolatokat. Az alkalmi óda fellengése, a dicsbeszéd topikája és az epos gépezete együtt alkották azt a műfajt, melyet panegyricusnak nevezünk.

Es itt egy kérdést vetek föl, melyre ép a művészet újjászületésénél véghez ment hasonló jelenség keltett föl a *Revue des deux Mondes* egy szellemes írójában. Klatzko Julián **) *Róma és a renaissance* cz. ezikk sorozatában egy visszapillantást vetvén az újjászületés nagy mestere Michel Angelo fejlődésének rajzolásán a *rinascimento*-ra, magát a Michel Angelo terve szerint 1508-ban épült hidaeskán állva képzele, a mester közelében és onnét hallgatja ki egy árnyalak beszélgetését a mesterrel. Mit mond az árny?

«Csalódom, Buonarotti és sok mások csalódnak veled együtt. Ti a nagy művészet teljes virágzásának és tetőpontjának tartjátok, a mi csak annak hanyatlása volt. A ti Belvederei csodáitoknak —

*) Medici Lorenzo nyári lakáról nevezte el e költeményt.

**) Rev. d. d. Mondes 1893 f. 59 és köv. lapjain.

Laokoon, a Torso és Apollo — semmi köze a szobrászat aranykorához, a Perikles századához, miknek feltűntették a magok szerzőik után indulva Poliziano, Bembo és Castiglione. Előtte csak az epigonok iskolájából kikerült művek vannak, a rhodusi, vagy pergamosi iskola alkotásai, mely iskolák a valódi görög lángész posthumus iskolái. A magas ihletések forrása rég elapadt, az isteni láng rég kialudt, a midőn egy páratlan virágzás ez utóhajtásai jöttek és pótolni iparkodtak vagy hatalmasan duzzadó erővel, vagy finomsággal, szenvedélylyel, vagy kellemmel azt a meghatározó egyszerűséget, vagy komoly szépséget, melylyel a régi kor mesterei fel bírták ruházni fenséges alkotásaikat. E régi mesterektől nem bír Olaszország egy hiteles és eredeti művet sem. És ezután Klaczkó elmondhatja a Szellemmel azt a nagy változást, mely létrejött az újabb archaéologiai kutatások világítása folytán a régi művészetről alkotott fölfogásunkban. A renaissance építészeteinek közvetlen közelében voltak a pæstumi romok, renaissance szellemű fejedelmi család: az Acciaiuvolik kezében a Parthenon és Brunullesco, Alberti, San-Gallo, Bramante Vitruviust forgatták, a nála talált leírások méreteit tanulmányozták és még sem jutott eszükbe az, mit a mai archaéologia annyi odaadással, oly önfeláldozással, annyi veritékes munkával föl kutat, rendez, történeti egymásutánt állapít meg, a fejlődés feltételét vizsgálja, fokról-fokra halad vissza mélyebben az attikai szobrászat első kezdetéig, átvett motívumaiból az önálló alkotásra való emelkedésig. Buonarrotti és társai fenséges megvetéssel emelkedtek a részlet-kutatás ez aprólékos szempontjai felé. De hát a költészetben is nem így volt? Föl kellett fedezni Homeroszt. Dantet Vergilius vezeteti az alvilágban, Horatius felébe emelkedik Pindarosnak, Seneca a görög tragikusoknak. Klaczkó megragadó fordulattal végzi a visszapillantást. Megjósolja a szellem, hogy eljön a kor (vaticinium post eventum), midőn a művészet fejlődésének fokozatait élesebben fogják ismerni, a selinunti és aginai márványokból a Konstantin diadalivéig véghez ment fejlődés hosszú útját mintegy határkövekkel jelöli meg a műtörténelem és az archaéologia: de . . . végzi Klaczkó Julián: «Örök gúnyja e földi dolgoknak. E század, mely oly bámulatraméltó kutatásainak széles köre, ismereteinek terjedelme miatt, nem fog bírni semmit sem teremteni, semmi újat létrehozni és benne minden, még egyetemes

kíváncsisága is a gyógyíthatatlan meddőség bélyegét viseli magán. Még egyszer átéli ez a szegény emberiség a már gyakran szerzett tapasztalatot, a mit a teremtés első napjaiban már megismert az első ember, hogy a *tudás fája nem az élet fája* . . . Igen a renaissance költői a római költészet hanyatlásának jellemvonásait tükrözik vissza, melyeket mesteri ecsettel rajzol Nisard: *) a declamatio, a leírás, a szónokias pathos, a szellemesség, a velős mondasok, váratlan fordulatok hajhászása, a nagyítás és a bombastikus hangzatosság, a finom dialektika, az amplificatio egész a túlterhelésig **) az óriási anyaggal túlhalmozott és agyonnyomott

*) *Études sur les poètes Latins de la décadence.* Paris 1834.

**) Ez amplificatio megvilágítására elég párhuzamba állítani panegyricsunk 445 és köv. sorait, hol elmondja: tegye bár Scythiába lakó helyét, vagy a getul földre, vagy a sarmata síkra.

«Gymnasium lesz a hol te vagy és oda gyűlnék a Műzsák.»

mint ha csak Horatius

pone me pigris ubi nulla campis
Arbor æstivis recreatur aura

nyugyan csak Janus Pannonius egy érdekes költeményével, melyet Cevola-hoz írt és pedig ép azon időt tájt, mikor Guarinust Veronába hívták vissza és ő csak a fejedelem egyenes parancsa következtében maradt Ferrarában.

Im' ép most készül költözni honába Guarinus
Ily nagy férfiu voux, ői oda is követem,
Költözzék a fagyos Scythiának bérczi fokára
Zord Scythiába is én drága nyomát követem.
Menjen bár sivatag Lybiának izzó ölébe,
Hő Lybiába is én drága nyomát követem,
Ha szerencsen földön jár, én is el ő vele mennék,
Perzsa vidékre ha megy, perzsa vidékre megyek.
Joh. Pannonius Prudentissimo, Juris consulto
Bartholomæo Cevola Sal.

(Ábel: *Adalékok.* 96 L)

Verona e meghívása ez alkalommal csak szóba jött, de Guarinus már véglegesen Ferrarába telepedett le, hol Janus Pannonius hat évet töltött. 1453-ban írja epithalamiumát Francesco Barbaro leányának, Paolának, és Giacomo Balbi nászára. Barbarusnak Guarinus ajánlotta 1453 jan. 5-én kelt levelében Janus Pannoniust, hogy vegye föl a barátjai (sum suscipe in tuorum numerum) köré. Ekkor megy Janus Pannonius Paduába jogi tanulmányokra.

emlékező tehetség fitogtatása, a reminiscentiák és a kölcsönvett benyomások és nem a természet ős' nagy szenvedélyeinek őszinte visszhangja . . . még fűzhetném tovább e vonásokat: egy Seneca és Sophokles közti párhuzamból az idézetek egész sorozatán át illusztrálható ellentéteket, mely van a valódi nagy művészet és az utánzó művészet közt . . . És mégis, minél többet foglalkozom a renaissance költőivel, íróival, műveivel, úgy érzem, hogy mégis az *élet fájánál* voltak és arról szedtek egy pár izes gyümölcsöt, vagy ha az élet fáját nem rázhatták meg, mint egy Shakespeare: az a hév, az a lelkesedés, melylyel a középkor formátlanságában elvesztett szépérzéket fölébresztették, fölért az újjáteremtéssel. Csak egyről feledkeztek meg. És ez az, hogy az *élet fája* a nemzeti szellemben ereszthet mély gyökeret és a nemzeti talajból növe teremhet igazán zamatos gyümölcsöt. Csak mikor a szép forma mögött megsejté, megszereté és áhítá a világ a *szépet* magát: ez éltető, átteremtő erőt úgy járt, ha mint Antaeus; érintkezett a haza földdel. A nemzeti költészeten kívül nincs valódi költészet. Alakot lehet tanulni Polykleites Kanonján, de élő alak alkotására, termékenynyé a lélek csak a nemzeti genius ihletése alatt lesz.

Mi az oka, hogy századokon át öröklötték a nemzetek a gymnasiális és egyetemi képzésnek azt a formáját, melynek Vittorino da Feltre és Guarinus voltak legnagyobb mesterei . . . és a classikus írók valódi renaissance hatását az egyes irodalmak csak a nemzeti nyelv újjáteremtése után érezték, sőt mondhatni, ép e küzdelem a classikus forma és nemzeti sajátosság közt idézte elő a classikus újjászületést, mely csak átmenetül szolgál a valódi nemzeti költészethez? Mert a költészet valódi életfája csak nemzeti talajon virulhat.

És méltán önérzettel tölthet el a mi renaissanceunk tanulmányozása, mert egy oly költemény, milyent Janus Pannonius írt meg panegyricusában, fényes bizonyíték nemzetünknek minden művelődési áramlat iránt tanusított élénk érzeke, minden nagy szellemi nagyság iránti hódolata és tisztelete, minden élvezett jótétemény iránti mély hálája, minden szép iránti rajongó lelkesedése és a korszellem megérzése, fölfogása mellett. A mely nemzet ennyire átélni bír minden szellemi mozgalmat, az a nemzetek haladásának sodrában benne van és a legelső nemzetekkel ver-

senyezve állja meg helyét. Janus Pannonius legnagyobb akkor, mikor meghódol a szellemi nagyság előtt. Kis nemzetek nagysága a nagy nemzetek szelleméletével való közösségben áll. E hódolatnak szép, költői és magvas gondolatokban gazdag kifejezése a Janus Pannonius panegyricusa. Igaza van az *Előhangnak*:

«Ő neki hódol e lap.»

Van joga, hogy Múzsám zsenegését ő neki adjam,
Ő neki, a ki nekem tárta föl a Helicont.

GUARINUS.

Dicsköltemény a veronai Guarinushoz.

ELŐHANG.

- Hogy haladást teve már Achill', kit a Phyllira sarja¹⁾
 Egyformán tanított harcza', zenébe', gyepen,
 Nem, nem az utvesztőn bolygó Theseust, sem a bajnok
 Heraklest, ki tusán ejti a szörnyeket el,
 5 Polluxot sem, a ki leveté Bebryxet²⁾ ököllel,
 S anyja mi nászt üle, sem zengte meg ő legelébb:
 Félvad mestere volt, a kiről dicséneke zengett,
 Ő neki szánta a lant zsenge dalát legelébb.
 Könnyű verője alatt dal alig esendült meg a húron
 10 S im sietőn fut oda megszelidülten a vad.
 Lóval együtt a griff, a molossosi ebbel a nyúl is,
 És bátran repül az ölyv közelébe' galamb.
 Most tigris sem a szarvas, az őz sem retteg oroszlánt,
 Bárány farkassal bátran együtt heverész.
 15 És csodamód' indul meg az erdő az Oita³⁾ fokáról,
 Máglyájához a hős Hercules itt kapa fát,
 És Lemnost a meztlen Athosnak az árnya nem éri,
 Ossa megindul, meg Pindus e dal ütemén.

¹⁾ Cheiron, a kentaur Kronos és Philyra fia, a természet és gyermeke, ki a csodás származású hősöknek, így Achillesnek a Dioskuroknak is nevelője volt. A Pelion hegyén oktatótt ő zenére, orvosi tudományra, tornára és jóslásra. Találó párhuzamba állítja költőnk a maga viszonyát mesteréhez az Achilles és Cheiron közötti viszonyonnyal.

²⁾ Király volt a Kis-Ázsiában létezett Bebrykiában, a későbbi Bithyniában. Híres cæstus küzdő volt, kit legyőzött Pollux.

³⁾ Oita, Ossa, Pindus ismert hegyek Thessaliában.

- Ime megáll Eurotas¹⁾ és meg a ködlő Anaurus,
 20 Penéus völgyén a Titaresos is áll.
 Gyermekek zengte e dalt, de bizonynyal Pæoni²⁾ módon
 Bármí nehéz kórnak hozna az enyhületet,
 S elbűvölve a két alakú vad szörnyeket, ádáz
 És bős harczy tusát elesilapítma e dal.
 25 «Oh nem is Ixion³⁾ nemzett a felleg-alakkal,
 Vére Saturnusnak vagy te, miként Jupiter
 És buja kéjvágygyal te a nászszakomát se' zavartad
 És nem sértél meg szűzi menyasszonyokat.
 Ám neveléd az Apoll' sarját s barlangi lakodban
 30 Vendégül fogadád az örök isteneket.
 Vár is ez érdemedért te read fen az égbe' lakásod
 S farkát vonja be a Scorpio⁴⁾ színed előtt.»
 Zenge Achilles eként: lelkem Chironja Guarínus,
 Néki vezére csak Ő, Ő neki hódol e lap.
 35 Van joga, hogy Muzsám zsengejét Ő neki adjam,
 Ő neki, a ki nekem tárta föl a Helikont.

PANEGYRIS.

- Földmives évenként kegyes áldozatot hoz örömmel;
 Sárga kalászt Ceres nyer, az újbort kapja Lyæus
 És Pomona gyümölcsöt, olajt meg Pallas Athéné,
 Flora virágot, eként kiki kapja, mit önmaga nyujtott:
 5 Néked szentelem én is e verset, drága Guarínus,
 Mit forrásodból meríték, méltóbbat e lantra
 Kit vennék, mint azt, ki e lanton játszani tanított?
 Ámha kiittam vón tanulékony ajakkal egészen
 Mind az italt, a mit oly pazaran számomra te ontál,

¹⁾ Eurotas folyam Lakoniában, Anaurus és Titaresos folyamok Thessaliában.

²⁾ Pæon = Paion az istenek orvosa, különben általában Apollo mellékneve.

³⁾ Ixion. Ismeretes Ixion vakmerőségéről szóló monda, mely szerint felfuvalkodottságában, Zeus kiváló hegye miatt elbizakodva, magára Herára merte emelni szemét: Zeus egy felleg-alakkal ejtette törbe. E felleg-alakkal nemzette volna a kentaurokat. Felesleges e regének kozmikus jelentőségére utalnom.

⁴⁾ Az Ixion-csillagkép és Scorpio égi fekvésére vonatkozás.

- 10 Erdemeid csúcsára fölérnem mégse' lehetne.
Most hogy olyan kis rész juta nékem gazdag eredből,
Mit tehetek mást mint bemutassam hálaadómat,
Hadd lássák, hogy nem feledém el szép adományod!
Bárha lehetlen várnom egyébkor a Thespisi Muzsa
- 15 Ihletit és méltóbban ugyan kinek adna segélyt ő,
Mint a ki téged vesz zengő lantjára Guarínus?
Ámde a Muzsákat mért hívnám én le a Parnass'
Ormairól? E morész tervemben csak te segíts meg:
Azt hiszem, akkor együtt ihlet Bromios¹⁾ meg Apollo,
- 20 Mert nem kis lélek lakozik kebledbe' bizonynyal.
Költőt és őrzőgő Sibyllát isteni ihlet
Lelkesit: ez vala őshit, erőt is ez ad vala nékik,
Az hogy versbe' beszél s a jövőt, hogy ez érezi, látja.
Hát mit véljünk rólad, a ki tudod, minden időnek
- 25 Dolgait és nem csak magad értesz a vers üteméhez,
Lant idegén játszván, de miként a fürtös Apollo
Ihleted a másét, új költőt adsz a világnak.
Ám e tehetséget nem adá a játszi esély csak,
Küzdve, vívódva szerezte nehéz sok munka, verejtek.
- 30 Hesiodost a midőn Aserának az árnyas ölében
Őrzene nyáját imé csodamód' csoda isteni lények
Ihlették, a midőn nyájának dobna borostyánt
És adná italul a hűvös Castalia habját;
Ennius a lombos Helicónon a szender ölében
- 35 Álmodván, a Homér' árnyát érezte magában
És a mihelyt eltűnik az éj, ő fölkele nyomban
És Évkönyveket ír és zengi a hősi tusákat.
Téged az álm sem, se' borostyán, nyájnak az étke,
Ámde nevelt a saját örök éjjeli, nappali gondod.
- 40 Még csak alig csendült meg az édes gyermeki szózat
Ajkodon és társiddal olyan hön játszni se' vágytál,
Mint a betűt lapon és táblán olvasni dadogva
És mutogatni örömmel örömteli édes anyádnak
Mind a külön jegyeket, mik a szók elemét jelölik meg.
- 45 S már repesél, ha a porba betűt rajzolt le kis ujjad
És a körül heverő könyvekkel játszva mulattál,
S még azokat nem is értve gyakorta lapoztad örömmel.
Női ruhát öltött Achilles, mégis Ulysses

¹⁾ Bromios. Bacchos melléknéve: a zajos jókedv és mámor kifejezője.

- Fölfedező ravaszán fegyverrel, s harci tülökkal:
Igy ha anyád te reád lány jelmezt ad vala titkon,
Az a ki könyvet ajánl te neked, rád ismer azonnal.
És hogy az évvel együtt elméd nőtt s fejledezék már,
Néked az *Orvosi szak* nem tetszett, szép tudomány bár,
Undok a kéznek s nem tetszék neked a szövevényes
- 55 *Logika* sem, mely fonja bogozza merészen a szókat
S a *Törvényeknek* se' vizályt rejtő egyezése:
Szónokot és költőt ölelél nagy hévteli kedvvel.
Szónokot és költőt a ki ért, mit nem tud az olyan?
Ők a hibátlan szó meg írás forrásai bízást;
- 60 Tőlük ered, foly az ajkon az édes szónak az árja;
Innét hogy ha merít a vitázó elme is élt nyer:
Általok ölt formát a gondolatok sora, rendje;
Ők adják a szabad lélek négy ismeretét is,
Miknek a tárgyak a szám, hang, mérték s csillagos égbolt.¹⁾
- 65 És ezeken kívül élet-irányzó böles tanításit
Egymással küzdő secták kebledbe' tanultad
Hozzá még az anyagnak, a mely tőr s alkot örökké,
Mozgalmát s a világ-kormányzó végzetek útját.
Fölleled ott, föl azt (hogy egyenként föl ne soroljam)
- 70 Egyiptomra a mit Babylon hagyta és az Athenre:
Hogy kik az égi lakók, kik a szellemek és hova száll majd
Lelkünk, és ki az Isten, a dolgok rendje kitől függ?
Nines nálók becsesebb adomány, mit az égiek adtak
Nines, sem alakra dicsőbb, de haszonra sem itten e földön
- 75 Hát ezeket választva ki sok, sok író tömegéből
Soha se' szünsz se' pihensz te meg olvasgatni a magvas
Könyveket éjjel meg nappal forgatva szünetlen.
Majd zajgó kamaszok közt hallgatván te a mestert,
Lesve szavát nem csak jól fölfogod, érted azonnal,
- 80 Ámde hamar meglátja a jobbat benned a lángész,
És az egész tanuló sereg ekkor kérdve tanácsod
Rajtad csüng és új tan mestere lesz a tanítvány.
Hejh, de homály maradott tömérdek a régi művekben.
Nyelvünket zavará, megrontá sok jövevény szó.
- 85 Mindezek az igazat s a valót fürkészni törekvő
Elmét csüggeszték lankasztva, kijátszva figyelmét.
Most habozó elméd látván megszólít Apollo:

¹⁾ Vonatkozás a hét szabad művészet közül az alapvető négy művészetre: arithmetica, musica, geometria és astronomia.

- Ifju, ne ess kétségbe, ne csüggedj, bizz te jövődben
 Abba ne hagyd munkád; a hatalmad nagy leszen egykor.
- 100 Nines az atyám akaratja szerint lehetetlen előtted:
 Megtanulod — s magyarázod az ősök szent hagyományit.
 Ohajodat te azonba' nem éred el itt e hazában;
 Túl a tengereken Görögországot te keresd föl,
 Ott sikerül tanulásodat is befejezned egészen.
- 105 Mert sokakat vonzott tudomány-szomj inesszi világba.
 Így Plato Memphist és így a számkivetett Pythagoras
 Assyriát keresé föl, a brahmanokat meg a bolygó
 Tyaneus,¹⁾ ki csodálta felette a hindu Iarchast.
 Hát te a házat, a hol születél, elhagyni se' mernéd?
- 110 Szégyen volna neked (mit Varro se' tart vala annak
 Sem Cato, ki öregem tanulá) emez ifju korodban
 Szégyen volna tanulnod a Cadmus régi betűit?
 Vagy Marius hat rád, ki gyakorta nevette Inachos²⁾
 Csacska utódait? Ugy de ő többre becsülte Lycaust³⁾
- 115 Marssal együtt mintsem Heliconnak a lányival engem.
 Bölesebb volt Cicero, kinek a görög adta az ékes
 Szót ajkára, hogy a Quiritet mind győzze le ezzel.
 Mert a görögnek adá meg a Múza beszélni kerekded
 Ékes ajakkal. Itál földön ha terme remek mű,
- 120 Az görög ősoktól véve kezdetét és a pelasgok
 Ajkairól eredett a római nyelve, beszéde.
 S Róma művészete mért lón siri homályba temetve?
 Mert a latin már elhanyagolta az Attika nyelvét
 Oly sok század után a görög Múzsát nosza támaszd.
- 125 Uj életre. Ilyen nagy és szép vállalat első
 Bajnoka légy, törj utat előre s légy te az eszmény,
 Lelkesítő példád sokakat vonz majd a nyomodba.
 S hogy el a hosszú nagy út s zúgó tenger se riaszson,
 Elvezet és majd visszahozand, Guarínusom, épen
- 130 Égi hatalmam még Veronába, híred, neved akkor
 Átkel az oceanon s feltör majd a magas égig.*
 Égi sugallat után indulva Velenceze hajóján

¹⁾ *Apollonios*, a Kappadokiai Tyanából, új pythagoreusi böseleti rendszert alkot: thaumaturg és magus. Nagy utazást tett, hogy tudományát gyarapítsa; elhatott egész Indiáig.

²⁾ Költőnk a görögöket több ízben nevezi Inachos nemzetének, ez ősrégi argosi királyától.

³⁾ *Lycaeus*: a Gond-öldő isten, Bacchus melléknéve.

- Szélre, habokra bizád magad így az Adria árján.¹⁾
 Karnia bérczi lakója s a Hister balra maradtak
 125 És a liburni, a ki rokonul: az illyri vérrel.
 Majd Dalmatia majd Pyrrhusnak nagynevű földje,
 Ezzel szemben esék jobbról Oenotria partja.
 Majd elevezve Pelops-föld és Sziezilia mentén
 Diktében látod meg a bölesőjét Jupiternek
- 130 És nem szállasz Athenbe, a mely ma pusztá rom és név;
 Ámde vitorlát tárva feszítve az Aegeum árján
 A Cyklád szigeteknek övéen átkelsz te hajóddal,
 A Sparadok szétszórt szikláit is el-kikerülvén.
 Majd tova tőnik emitt Lemnos meg Lesbos amottan
- 135 És Tenedos szirtjén Ilionnak nézed a romját,
 Majd szeled a közelébb partok között szorított árt,
 Hol Phryxus siratá Hellét, kít a mélybe vetett le
 Itt az arany kos, a szűz siratá a szerette Leandrost.
 És rege szól, hogy a perza e helyt Sestost Abydosszal
- 140 Egybeköté híddal, de e hírnek hinni lehetlen.
 És ezután szeled át a Propontis sík mezejét is,
 Míg a nehéz horgonyt kiveted te az odrysi²⁾ parton,
 Hol Romulus falaít már túlszárnyalni törekszik
 A thrák Bosphorus és szűkebbre szorítja a tengert.
- 145 Itt egy férfiú élt, Chrysoloras³⁾ volt neve annak,
 Kít szült Mercuriusnak a nyájas Calliopea
 És táplál vala Pallas, a ki emez égi szülőktől
 Nyert tudomány mellett vált még egyebekbe' jelessé.
 Lelke a természet rejtélyeit is felölelvén.
- 150 Majd a pogány, a hitetlen faj dühe e kegyes embert,
 Mert nem akart pártjára szegődni a vak babonának
 Ősi honából számkiveté s Latiumba elűzte.
 S még szent hamvai sem nyugosznak az ősei földjén,
 Most ezeket Konstanz áztatja a Rajna vizével.

¹⁾ E sortól a 142-ik sorig ismert vonatkozások közbeszövéssel szemléletesen adja elő Guarínus utját Konstantinápolyba, hová, Paolo Zane velencei patricius támogatásával megy.

²⁾ *Odrysi part* = thrák part: a néptől nevezve el a helyet.

³⁾ Két Chrysoloras volt Konstantinápolyban: *Mamael* és *János*, amaz emennek nagyhátyja. Mindkettő mestere volt Guarínusnak. Chrysoloras grammatikáját: *Evotemata* ez. alatt Guarínus kiadta, kézikönyvül használta. A Chrysoloras-család utján Guarínus: a Paleologok udvarában is be lón mutatva.

- 155 A ragyogó városba' csak őt kereséd te fel. Őt csak.
S hogy ne csak a szót lesd ajakán s tanuld jövevényként,
Ámde közelbe figyeld meg: mint él, mit mivel otthon,
Szolgalegényül élsz a tudós böles gazda körében
És így együtt vagy szolgalegény¹⁾ meg sürge tanítvány.
160 Nem tanulá meg ilyen gyorsan Neoklides²⁾ a perzsát,
A mikor a barbár, a legyőzött tette vezérré,
Mint az őt ágra szakadt nyelvet te, mely ajkadon úgy zeng,
Sőt még szebben, mint a miként Crassusnak az ajkán.
Senki se' hitte el azt, hogy Hesperia³⁾ születél,
165 Hallván ajkaidon mily zengzetes Áttika nyelve.
Úgy szerzed te meg ezt, hogy szólni, szavallani sűrűn
Volt alkalmad elég és Pythagoras híveképpen
Hallgatagon, némán nem töltöttél el öt évet.
Ámde elég nem volt a beszédet így érteni, tudni;
170 Fölkutatád, a mit irtak a történészek, a bölcsek,
És mi titok lappang Homérba', mi látnoki mélység.
És behatolsz újabb meg újabb tudományba te melyen,
A mit a hajlíthatlan erős Stoa hirdet erényül
Vagy mit az ellentét-kutató Akadémia taglal.
175 És szőrszált hasogat, hogy már a hunyor⁴⁾ ha kigyógyít,
Vagy mi helyesbet a kör-sétálók rendje taníthat;
Vagy mit a mindenség elemét a parányba' találók.
Míntha művész méhraj szálldosva kutatja a mézet
S harmatozó hajnalba virágos kertbe csap által,
180 Szerzte rabol, hol a szép kikelet nyit s illatot áraszt,
Magszedi a kazsiát, a kakukfüvet és meg a mákot,
Majd meg a sáfrány himszálát bebolyongja a nedvért,
Miglen a késő est téríti meg, otthon a kaptár
Száján törbe rakódtan, a sejtet tölteni mézzel:
185 Buzgón így szeded, így Chrysoloras ajkin az ígét,
Mely dús lelkéből fakad és lelkébe bevésed.
Hasztalanul, léhán soha sem telik el, nem egy órád,
Szüntelenül szolgálva urad s hallgatva a mestert.

¹⁾ Költőnk által megörökített e megható vonást Sabbadini megerősíti.

²⁾ *Themistokles*, ki Neokles fia volt. Nyelvtelhetségét bámulták.

³⁾ A tébolyt hunyor nedvből készített orvosszerrel gyógyították. Ismertes Horatius *ars poet.* 300:

*Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam
Tonsori Licino commiserit... a phokisi Anticyra-ban tömérdek hunyor
termett.*

- Még ha akadna üres perczed, te vagy olvasol avagy
190 Irsz vagy a mit tanulál, elmédben forgatod egyre.
Tűrsz és téssz te sokat, fázol s izzadsz veritéket
Szüntelenül, sohasem élvezve se' bort, se' szerelmet
És álomra szemed csak is úgy hunyod ép a hogy Argus,
Vagy Lybia s Colehus sárkánya s a zord szemű Gorgon;
195 Mert ha az égő mécs mellett röpkedve körülled
Szárnyaival szenderbe akart ringatni az álom,
Bágyadt tagjaidat serkentéd ébren örökké
Éles körmökkel tépvén sebesítve meg őket.
Ily hő vágy ragadott az igazhoz 's égete ily szomj.
200 Boldog lélek! Olyan nagy messzire vetve hazádtól
Mint van Sirmio¹⁾ a mozgó symplégadi szirttől
És Pangaea az Alp-, Hebrustól szöke Athesis.
A tudomány kutatása között veritékezel ekkép.
Hol van, hol az igaz hang méltón zengeni rólad?
205 Vajjon az Aonidák közt ily láng kit hevített még?
Kuszált fűrtökkel bújt el barlangi homályba
Az ki a zord Fülepet majdnem megtörte szavával:
El nem zárkóztál te saját czelládnak a mélyén,
Ámde olyan távolra üzött, sarkalt a tudás-vágy,
210 A tied hogy nem hallottak hirt se felőled.
Euklides őlt női ruhát testére titokban,
Téged Spárta palástja takar Latium meze helyett.
Demokritos megvetve vagyont, eldobja, de részben:
Mit sem tartsz te meg; ámha Kleantes²⁾ szomjas ajakkal
215 Ásta a kútát azért, hogy hallgathassa Chrysippos³⁾:
Mesteredet szolgáltad ezerszer, várva parancsát.
Parlag hagyta Anaxagoras⁴⁾ az ősei földjét.
Ámde te hogy szivedet műveld feltörted a tested'.
Mert könnyű szerrel nagy dolgot elérni lehetlen.

¹⁾ *Sirmio*: a Catullus-megőrekelté bájos Sirmio a Como táján, a Fekete-tengerbe benyúló hírbéd Symplegadoktól, a makedon-thrák parton fekvőt Pangaea az Alpektől, a thrák Hebrus Maritza, az itáliai Athesis (Etsch) nagy távolságra estek egymástól.

²⁾ *Chrysippos*, a legtermékenyebb stoikus író. Kr. e. 290—208 közt élt, mintegy 705 munkát írt. Főforrása a stoikus paradoxonoknak.

³⁾ *Kleantes* sanyarú viszonyai miatt éjjeli kutatással szerze meg a szükséges összeget, hogy hallgathassa Zenot. Itt Janus Pannonius téved. Kleantes így szerze meg a Phreantles: kútmerítő, kútásó gúnynevet.

⁴⁾ *Anaxagoras* az ismert rationalista bölcész Perikles korában.

220 És a mi szép, mi becses van, elérjük csak verítékkel.
 Vajmi nehéz munkába került letörölni a földön
 Azt a homályt, mely a durva szívekre, agyakra borult rá
 S új szerzőnek új éket, a réginek adni meg új fényt.
 Drága Guarínus sok küzdelmedet oh te ne sajnáld:
 225 Izzadtál, de nehéz munkád learatta jutalmát
 S annyi sok áldozatodnál sokkal több nyereséged.
 Szálljon ez az idekhoz messzi keletre merészen
 És haza hozzon arab tömjént s elefánt agyarárt bár,
 Vagy termő fáknak ragyogó szép, drága gyapotját;
 230 Ásson az északnak homokán fürkésze serényen
 Nagy küzdelmek közt sok griff-örzötte smaragdot;
 S szedje Vörös-tenger mélyén kagylóknak a gyöngyét,
 Más meg mély bányák fenekén sápadtan a fémét,
 El-lehatolva egészen a styxi világnak öléig,
 235 Tárja föl és azután elrejtse titokba megéntlen:
 Kincsaidet nem éri utol nem egy sem ezek közt
 Sem tömjén, sem arany se' selyem s még garmada gyöngy sem.
 Hát kik még kevesebb díjért fáradtanak ennyit?
 Perseus a keletet s nyugatot berepülte, bejárta
 240 Hogy szép Andromedát¹⁾ megmentse a szörnynek öléből,
 Hercules átkel együtt a hanyatló nappal az áron,
 Hogy te arany almát láss, Argos, büszke királya:²⁾
 Jason csonka hajón száll Colchis partira bátran,
 Borzad a sárkánytól s a tüzet lehelő bikapártól,
 245 És a kigyók harcát is rettegi. És mi jutalmért?
 Nyerte díjúl és vitte a sárga aranszinű gyapját.
 Mit te hozál diadallal, azért én gyapju aranyját,
 Libya almáját s a sötét szemű lányt oda hagynám.
 És ha kínálnák érte Midas tömérdek aranyját,
 250 Oda nem adnám és nem a kincsért, mit szede Croesus
 A folyamokba', melyek folyának drága arannyal.
 Eltelvén az öt év új Olympia-ünnepet³⁾ ült már

¹⁾ *Andromedát* egy jóslat következtében kötözték le egy tengeri szirtre áldozatul a szörnynek, melyet a megsértett Poseidon bocsátott Kepheusnak, Andromeda atyjának országára. Perseus menti meg.

²⁾ *Eurystheus*, ki a többi közt ezt a csoda-tettet is ráparancsolta Heraklesre.

³⁾ *Sabbadini* (Vita di Guarino, Genova 1891 11—15 lapokon.) meg-erősíti J. P. ez adatát, hogy Guarínus épen öt évet töltött Konstantinápolyban 1410—1414.

Elis, az Alpheus¹⁾ is, mely előtör a földnek öléből,
 Látja viszont a sziczil' Múzsák szent ünnepi napját
 255 A mikoron füledet fogván honod istene szólít
 Téged', a kit a görög Phoebus megszálla egészben.
 Távozol és a Byzantz palotáit hagyva mögötted
 Messze enyész el a szemben eső Chalcedón a ködbe.
 Balra hagvod puha-lágy Aziát és jobbra viszonylag
 260 Európának e zord tájkát s két szoroson át
 Végre hasítod a sík tengernek kékszinű tükrét.
 Oh ti szelek, kik azur levegőben szerete repültek,
 Ős anya gyermeki és az Igazság kikkel azon vér,
 Kiktől reszket a föld, kik földüljátok a tengert,
 265 Kiknek kénye szerint vált szint az égnek az areza;
 — Majd beborul, felhő betakarja, de majd kiderülvén
 Messze ragyog mosolyogva vidáman szent nyugalommal;
 És kik az évszakokat hozzátok, a fellegeket s a
 Menyköveket s a cikázva dühöngő lángit az égnek:
 270 Hippotades²⁾ titeket szelíden fékezzen: a zajgó
 Tengert Neptunus ne pörölje vissza haraggal!
 Dühötök oh szünjék most, szállván leuge fuvalmak,
 Míg e hajó kiköt épen Italia drága vidékén!
 Nem rablott nászt, sem a kalózok durva csoportját,
 275 Egyiptom gyönyörít, idegen fény eszközeit sem
 Hozza magával. Jobb, becsesebb az az áru s az érték,
 Mit szállít e hajó, rajt' nyugszik egészen a multak
 Terhe, csak egy maga két ékesszólást röpit és visz:
 Mert Orion viharát e hajó ha nem állja ki épen:
 280 A szó büve hová lesz? az isteni vers hova vész el?
 És mi homályba maradnak az elmék Hesperióban!
 Meghallgattak. Már szelíden leng, kedvez a Eurus
 És megtartja szavát Látónak gyermeke Pean.
 Ó, a midőn már szállna hajód Ortygia³⁾ mellett,
 285 Jószerűen lengette feléd a szerette borostyánt:

¹⁾ Az *Alpheus* a szép *Arthusót* Szicziáig üldözé, hol ez forrássá változott. E szép regére az Alpheus vizének gyakori bujkálása adott alkalmat. Egyébaránt az Alpheus Peloponnesz legnagyobb folyója.

²⁾ *Hippotades* = Aiolos, a szelek királya. Neve: a lovas fia a fellegek hajtására vonatkozik: szél-isten.

³⁾ *Ortygia* = Delos (ma Dili) a legkisebb cyciad, mely Apollo és Artemis szülőhelye.

S temploma mélyéből hangzék szent jóslata önként,
 És nem várt semmit se' mohóbban Phoebas, a papnő,
 S boldogan érzi, hogy a javadra ragadja meg ihlet,
 Mély barlangnak ölén ekkép zúg, dördül a jós szék:
 200 «Boldog vagy, hisz atyám ada néked hosszas öreg kort
 S könnyü halált és nagy nevet is, mely el nem enyészik
 S áldott törzsed száz ivadékot hajtva virágzand.
 Ámde, Guarínus, ügyelj, javadat ne csak egy magad élvezd,
 S lángeszed is ne csupán te magadnak szórja világát.»
 205 Nem rejtély burkába', de nyíltan szólt eme jóslat
 És meg is érted rendeletét, hogy oszd meg a mid van,
 S nyisd meg a szent tudomány forrásait, téve közössé.
 Már bizonyos levén a jövődről, átszeled ismét
 A tengert és nem telik el sok idő s te Velenczét¹⁾
 200 Éred zsákmánnyal rakodottan, mit keleten nem
 Véres harezok közt szerzél, de a béke ölében:
 Nagy nevet és hírt nyertek az ősök, ha haza vitték
 Azt a mi szép dolgot s mi becseset idegenbe' találtak.
 Mellőzöm Laeull't, ki királyt legyőz vala kettőt
 205 És gyarapítá scytha gyümölcsesél a kerteket otthon.
 Szébbre, magasbra török. Mutogatta a bamba tömegnek
 Mummius a szobrok remekét, földúlva Korinthost
 S Scaurus a Perseústól letiport vad szörnynek a csontját,
 Regulus egy nagy iromba kigyót küld drága honába.
 210 Ez soha szem nem látta vadat viszen, állít
 Sárga porondra, hozott madarat, mit Itália földjén
 Megbámulnak, a Níl vagy a Phasis habjai mellől.²⁾
 Más Phrygiából vagy Libyából hoz haza márványt
 Vagy esodaszép szálfát, mely az égig nőtt fel a bérezen:
 215 Ám te hozol mindnél becsesebb diadalmi ragadmányt.
 Paulus, a nagylelkű zsákmánya se' mérkőzik ezzel,
 Sem mit a dús Cyprust földúlva hozott haza Cato.
 Trójai Aeneas a Penatokat ölbe ragadván,
 Menti meg és vele zord Pallast is Vesta anyával:
 220 Am te a számkivetett szent isteneket telepítéd
 Vissza, veled tér vissza a szűz Tritonia, veled

¹⁾ Velenczébe költözik Guarínus, hol 1414—1419. tanít.

²⁾ Phasis, több folyót hívtak e néven. Egykor Európa és Azsia határfolyójául tekintették, talán a mai Rioni. Az is lehetséges, hogy a Xenophontól említett (anab. IV, 6, 4.) Araxes-re gondol: a mai Arad.

Mercurius, ki a bü-vesszővel hinti az álmat,
 És veled a Muzsák, elhagyván zöld Heliconjuk.
 Hoz Bacchus thyrsust, Phoebus hoz lantverő pálezát.
 225 És alig érsz ki a partra, alig nyíl' az iskola-ajtó
 Égi parancsra, híred-neved immár messze kiszállott
 S százsoros ajkkal Itália földjén hirdeti szerte:
 Férfiu tűnt föl, a két Pallast a ki egymaga bírja¹⁾
 És egyszerre ikerforrást nyit a szomjas ajaknak.
 230 Gyűlve tolongnak a két forrásba' fakadt üde habhoz.
 A tanulók nagy serege se' tér el már a teremben,
 Bámulják, mi világ derül arra, mi szólt honi nyelven,
 És a midőn föltámad az ajkadon Attika nyelve;
 Bámulják, a midőn ezer évi homály tova lebben
 235 — S annyi író rejtett értelme kipattan a fényre.
 És a miket bölesek hirdettek előbb, nevetik már.
 Nem vesz el egy szó, egy hang sem, mert fölveszi gyors toll
 És megrögzíti hosszú időkre, megőrzi híven.
 Mint a midőn a mezőt lelegelte kopárna a nyáj már
 240 S sorvad a hosszú tél idején, mert gyöttri az éhség;
 Majd eleped, de ha enged a fagy kikelet közeledtén
 És a zephyr lágy enyhe fuvallata száll a mezőkön:
 Vajmi' mohón tör, ront a szabadba a téli akolból
 S a fiatal hajtás csemeté: legelészi örömmel.
 245 Hátha a nap verőfénye mutatja a völgy puha zöldjét
 És föltáru előtte a sík! Csapatostul előre
 Törve rohan s örül úszik a szép kikelet gyönyörében
 S pásztornak kebelét áthatja titokban öröm, kéj:
 A tanulókat is ép e mohó vágy hajtja te hozzád,
 250 Mint a ki által jobb adományit nyújtja Minerva.
 Más tanítóknak üres tantermök, néptelen a pad,
 Tanszékét maga is ott hagyván, eljön a mester
 S csatlakozik szívesen hozzád mint ifju tanítvány;
 Mindenik osztály jön, nincs korba' se' rangba különbség
 255 Zsúfoltig megtel' a tanácsház nagy sokasággal.
 Hallgat együtt ott nővel a férfi, az őszszel az ifjú,
 És ki előbb követett más pályát, mostan a Muzsát,
 Mostan óhajtja a lant zöngelmét. Eljön a kalmár
 Asztala mellől. Nem köti lelkét kapzsi arany-vágy.

¹⁾ Két Pallast: Két nyelvet és irodalmat: a latint és hellént; Janus Pannonius szélitiben használja e metonymiát.

790 Hareczi létesz dárdát és durva paraszt hagy ekét ott,
 S vesztí becsét te miattad a többi művészet; örömmel
 Hagy ezirkalmat el a geometra, a bölcsész,
 A ki a dolgok okát fürkészé, fölkeres önként.
 És a ki kórt gyógyít s a ki törvényt tud magyarázni,
 800 Mind a te házad után eped és áhítja tudásod.
 És a tanács fő vágya az leszen, az diadalma,
 Hogyha te rád bizhatja az új esemeték nevelését,
 Mert ki vihetne elébb tudományyal szomjazó lelket
 És ki tud ugy lomhát sarkalni előhaladásra?
 810 Te legelőbb idomítod a tiszta beszédre az ajkat
 És azután az írást tanítod meg helyes alakban,
 Hogy hangsúlyt az ajak ne hibázzék és ne a jobbkéz.
 Majd a tanítványt a költött levelekbe gyakorlod;
 Majd történetírót forgatsz vele és magyarázol;
 820 Majd szónoklani és dalt zengeni rendre tanítod,
 Miglen az ékes szó nőttön nő s tör a magasba,
 Fokról hágyva a fokra. A régi írókat azonban
 Válogatás nélkül remekül nem ismered el te,
 Mert ha észre vedél a hamis magvát a tudásnak,
 830 Ugy a miként a földmivelő, kitéped a konkolyt
 És azután veted új magvát el a jobb aratásnak.
 Jellemed ép oly tiszta. Ugyan hol a Krantor, a Zeno¹⁾
 A ki eként birná elvonni az ifjat a büntől
 És jobb kézen fogva vezetni el a szakadékos
 840 Úton, a mely az erénynek az ősvénye. Mert a viaszknak
 Kéz nem ad oly könnyen formát, a miként idomítja
 Bölcs kezéd az ifjat. Nem a bot, sem a pálcza s a korbács
 Rémit, ijeszt, de juhászit, hajlit a tiszta tekintély
 És fensége parancs. Többé nem kell soha ostor,
 850 Dorgáló szavad is féken tart, féktelen ifjút.
 Nem esoda, hogy vetekedve hívának drága nagy árért
 Annyifelé, sok nép óhajtá: mestere légy te.
 Ámde te nem maradál azon egy helyt megtelepedve,
 Inkább szerteszorád a tudás magvát a világon.
 860 Igy Keleus fia sem szórá a magot csak Athennek²⁾

¹⁾ *Krantor és Zeno.* Amaz a régi Akadémia hive, emez a Stoa meg-
 alapítója. Mindkettő a *moral*-t művelte első sorban.

²⁾ *Keleus fia* Triptolemos, kit Démeter a szántás-vetésre megtanított.
 A Demeter-kultus egyik főalakja. Több dombormű és vázafestmény örökíté

Szántóin, miután anyjától nyerte jutalmul,
 Ámde repült magasán fogatán fön a légnék az áráj,
 S elszoktatta a földön a népeket élni a makkal.
 Míg a titokba avatta kigyókat, hogy befutották
 400 Már az egész földet, kifogá a szent Eleusis.
 Igy tanítod te a tenger urát a büszke Velenczét,
 Mantua majd Verona esodálják nagy tudományod,
 Majd a magas Trident, az Itália messzi határán
 S nem Florenez, a folyam nevű, hangzik messze hiredtől,
 410 Ámde az egykor Apoll'- ma a Mars-kedvelte Bologna,
 Végre neked békés hajlékot Ferrara nyújtott.
 Szárnyas Amor s a szent Békének az anyja e város,
 A hol a Pó ismét két ágra szakad, s az elégett
 Testvért gyászolják szomerű nővéri, a *fűzfák*¹⁾.
 420 Itten Nicoli volt kormányzó ép ez időtájt.²⁾
 Ő, az Atestina törzs szép sarja, virága óhajtván
 Széptudományba' avatni fiát be s a népet is egyben.
 Kért, hogy a Múzsáknak szenteld Phæthonnak e népét;
 S légy Leonello ifju korának a támasza, gyámja.
 430 Ha Plato oly várost hirdet boldognak, a melyben
 Bölcs, ki bibort hord vagy a ki böles, csak is az jut a trónra,
 Hitte, hogy itten e földön ez isteni állapot áll be,
 Hogyha tudós udvart kormányoz olyan ki tudósabb
 És e remény nem esalta meg őt: most látja az égből,
 440 Vágya, óhajja valóra miként vált földi honában.
 Mert művelt népet Leonello, a ki műveltebb
 Boldog békében vezet oly szeliden, hogy e földön
 Tiszta aranykort szó sugarával a szép ragyogó nap;
 Míg másutt az idők zord jellege durva kemény vas.
 450 Mert nem a Saturnus kora áll be, uralkodik ottan,
 Hol esata nem zúg, csak ha leírva, csak is ha a könyvben?
 És hol harsog a taps, hol lejtik az ünnepi táncot,

meg a jelenetet, midőn Demeter az eleusisi mysteriumokba beavatja.
 A szárnyas sárkányoktól húzott kocsit Demeter ajándékozá a *herossza*
 emelt Triptolemosnak.

¹⁾ Vonatkozás Phæthon ismert regéjére, kinek gyászos elhunytát sirató
 nővérei fákká változtak át. Ovidius *Metam.* II. 1 és köv. meséli el.

²⁾ *Niccoló*, az Estei család feje, Ferrara hercege 1415-ben ismerte
 meg Guarinust, kit már velencei iskolája híressé tett. Rábízta fiának,
 Leonellonak neveltetését. E megbízás adott alkalmat arra is, hogy a fer-
 rarai egyetemenél nyerjen állást és híres internatusát megalapítsa. Guarinus
 Ferrarában 1429-től fogva él egészen halála napjáig 1460 decz. 4-éig.

Zengik az ünnepi dalt, paloták sora tör fel az égnek
 És dús szarvát messzi vidékre kiönti a Bőség.
 430 Boldog e nép, hogy ily feje van s ő boldog e néppel.
 Ámde e két áldás forrása te vagy, te Guarínus.
 Általad ül harczos testvérei közt a magas trón
 Székén, elismeri önmaga is, hogy általad ért el
 Ily sokat és csüng is szavadon lélekkel egészen
 435 S téged ohajt késő ivadékira hagyni vezérül,
 Meghíttén föltárja előtted Larjai titkát
 És maga és neje rád bízzák fiok nevelését.
 A te műved, hogy míg másutt hadi harsona harsog,
 Ferrara lány eziterát hallgathat s ül diadalmat
 440 Van vezetője kegyes, s polgára ki érti az ékes
 Ajku beszédet, egész Helikon jött át ide lakni.
 És itt nem csak az általad is tanította művészet
 Él, de virágozik a többi művészet is, ám te vezérel.
 És ha olyan sok orvos, olyan sok a két jog, a hármas
 445 Bölcsészetbe tudós s avatott beözönlik e helyre :
 Érted, oh érted van. Tedd bár sivatagra lakásod,
 Vagy telepedj le Scythák zord, jégborította honában,
 Űsd föl a sátorodat a kóborló sarmata síkján,
 Lakj' a getul kunyhónak ölén rejtőzve vadonban :
 450 Gymnasium lesz a hol te vagy és oda gyűlnek a Múzsák,
 Mert te vetéd meg örökre alapját és igazabban,
 Mint ki üszövel együtt foga bé legelébb bikatulkot
 S vont városfalakat jelzendő körbe barázdát,
 S hol a kapú nyilanda, ekéjét általemelte.
 455 Mert falat és bástyát ha emeltél, vontad az árkot,
 Tornyokat építél, van-e munkád oly beeses, oly nagy,
 Mint a vadonba' lakó népet kivezetni, műveltség
 Áldásit föltárva finommá tenni az éltet?
 Mint alapítókról rege szól s nevék ünnepi fénynyel
 460 Vészi körül, kiknek szava egygyé tette a kóbor
 Népeket és sanyarú éltök' fölragyni tanítá.
 Amphion Tyrus falait, Tróját meg Apolló
 Építék, hitem az, lantjuknak zengzete által ;
 Szikla megindul a hang ütemén és falba verődik,
 465 Ajkad volt ez a lant, sziklák meg a durva lakások :
 Így alapítottad te, Guarínus Ferrara fényét.
 Oly más arcot is ölte a város a m'óta te itt vagy,
 Hogy vesd csak fiatal népét a régivel egybe,

Oly nagy mint tele és a fogyó hold közt a különbség.
 470 Durva paraszt az elébb, ma vetekszik fénye Athennel ;
 Élt a homályban elébb, a világra szól neve, hire ;
 Pusztá lakatlan elébb, a világnak tár ma kaput már,
 Mert hallgatni beszéded egész föld népe özönlik.
 Tégedet immáron nem csak Oenotria bámul,¹⁾
 475 Hirneved elhata még oda is, hol eddig a Múzsát
 Vad, szilaj emberek el-kiüzék durván sziveikből.
 Hozzád átkelvén a tengere eljön a dalmát ;
 Hozzád Kreta, Rhodos siet és jön a távoli Cyprus —
 Jovis, Apollo, Venus külön adta ezeknek a nagy fényt —
 480 Sequan' mestereit már hagyja miattad a Gallus,
 German az ékesszóló Viennát hagyja el érted
 És az Iber jön el a nagy Hercules oszlopa mellől,
 Északi zord földjét odahagyva jön érted a lengyel
 És jön a brit s az egész földet bebarangja miattad.
 485 Engemet is hozzád hoza egy kegyes isteni végzés
 Zsenge koromban azon tájáról Pannoniának,
 Hol a Dunába nevét s a vizét elveszteni készül
 És szeliden szeli át a kövér szántókat a Dráva.
 Boldog, a kit csak is egy városnak az apraja-nagyja
 490 Ünnepel egyként, úszhat e férfi büszke örömben.
 Tantermednek a népe, mi fekszik az Ebro s a Don közt
 És a mi távol lejt egymástul az Elbe s a Cydnus,
 Mint a miként minden nép járul Apollo elébe
 Delphibe, hol rejtett szentélyben a jóslatot osztja ;
 495 Őt megkérdezi dél, kelet, észak, az alkonyi tájék,
 Ha kétsége van s ő szövevényes titkokat old meg :
 Hogy mi lesz ez vagy amaz harc, vagy nyavalyának a vége ?
 Hogy ki a legbölcsebb ? Van-e boldog e földi nyomorban ?
 És ki leginkább az s mi léssen a sorsa nagy útnak ?
 500 Ó a sötét barlangnak ölér rejtőzve is ismer
 Minden időt, dolgot s fölfogva belát is azonnal.
 Parca le nem leplez, népek kikutatni se birnak
 Oly sok rejtélyt, mint a mit egymaga fejt meg Apollo,
 Így járulnak egész földről hozzád vetekedve,
 505 Vad természetök' és szívök' elvetik rendre te nálad
 És soha el nem apad forrásod foly szakadatlan

¹⁾ *Oenotria*, eredetileg Itália délkeleti részét hívták így, *Oenotrus* sabin királytól: itt per synecdochen egész Itália.

S tisztábban, bővebben elárad szét a szivekben.
Mint árasztja Pharost¹⁾ el a Nilus végtelen árral,
Mint a nagy Euphrates Chaldaea mezőit előnti:
540 Ajkodon árad a szó nem gyűlve mederbe' csak egybe;
Ámde miként a Timavus²⁾ előtör számtalan ajkkal,
Több-több ágra szakadsz, a latin nyelv ömlik ez ágba,
Abba görög; merit innen a férfiasabb kor, az ifjabb
Iszsza amazt; ha akár még zsenge tudásba avatja
545 Lelkit akár a beszédnek az árja után oped ajka,
Vagy évkönyvet ohajt forgatni vagy érteni költőt.
És nem jár a kopott járt úton fejtegetésed,
Mint ki csak a felszínre bocsátja ki mindig a hálót,
Dús zsákmányt fürkészsze alant a mélybe le nem hat:
550 A nagygyal te kicsinyt, a fenségést alacsonynyal
Folkutatod vegyesen, kételyt nem tűrsz, de homályt sem.
Nem marad egy szótag se' nem egy betű rejtve előtted:
Hogy mi a szórend és mi jelentést rejt el a mondat,
555 És hogy a szó mely alakja ered már ősi időkből,
És mi a szó töve és gyökerével vissza hová nyúl,
És rokon értelmű szók közt van-e és mi különbség,
Hogy mi a stíl, az alakzat, a vers és hogy ki a szerző,
Hogy mely forrásból ered érv szónoknak az ajkán,
560 Hogy mint ezáfol az ok, mint árnyal, színez a forma,
Hogy valamit szebben ki beszélt el és mi művészet
Helyezi néha középre az elsőt, olykor a végsőt,
Hogy a beszéd ne kövesse szokott sorját legelőlről:
Mert szebb hogy ha a sort megbontva bocsátja előre
565 Azt, mi utóbb történt s mi korábban, hagyja továbbra.
Ám ha a rejtélyeket fürkészed, tűnsz ki leginkább.
A mikoron rege színt öltött titkokba hatolsz be
És kikutatni sehol sincs nálad ügyesb, avatottabb
Titkot, a mely lappang, a mesének leple fedezvén:
570 Hogy mi volt a Chaos s a Gigasok szörnyű tusája
Pyrrha köve s Phaëthonnak a lángja mivé vált,

¹⁾ *Pharos*, tulajdonkép egy kis sziget Alexandria mellett Egyiptomban, hol a híres világító-torony volt; de metonymice egész Egyiptomra alkalmazták e nevet már Lucanus és Statius.

²⁾ *Timavus* Felső-Olaszország és Isztria folyója, ma *Timavo*, Vergilius megemlékszik e folyam hét ágáról, melyek egyesítve törnek a tengerbe és áradással borítják el a síkot (*Aen.* I, 244.)

Prokne miként ölt szárnyat, Iónak szarva miként nő
És a napot mi erő téríti meg, a magas Atlas
Vállán mint bir eget, Gorgonak mérge miként hat
545 És a mi rejtélyt rejt, főd az istenek arcza, alakja,
Hát ha az *Aeneist* magyarázod, ez isteni verset!
Aeolus a szeleket hogy mért veri lánczra, kifejted
Háromszor-négyszerre valóban hogy ki a boldog;¹⁾
Szép Erycina miért esd, miért másítja alakját;
550 És az üres fellegbe miért rejtőzik Achaetes;
Hogy kik a szörnyek alant Oreus szörnyű pitarában,
Sorba' kik a Pareak, ki a három furia szintén,
És hol lappangott ama dús törzs szép arany ága
És mely igazságot lepleznek el itt ama képek:
555 Szörnyű madár, leeső szirt, forgó kerék, siető hab,
Kő, mely vissza gurul, mindig töltött üres urna;
És ki az izmos öreg révész s háromfejű öreb;
És feledést mint hoz Lethe halk lomha vizével;
És a kilenczövű Styxet ugyan mért félik az égben;
560 Cocytus könyből; Phlegethon mért árad a tüztől;
S mért kétféle az álom a mely az iker kapun átszáll,²⁾
Épen oly érdekesen tárod föl a smyrnai³⁾ szentélyt:
Siren büverejét, Titania árto varázsát;
Venusnak büvövét meg a hármass lángu Chimaerat;
565 A Jupitert segítő Briareust meg az égi magasból
Mélybe zuhant Vulcant s az aczél hálóba került Marst;
Tethis s Oceanus pöreit, s az aethiop asztalt;

¹⁾ Az itt felsorolt magyarázatok magukban érthetők. E sor egyenesen Vergilius *Aen.* I, 94 és köv. sorából van átvéve: a hajótört Aeneas sobajt így föl:

O terque quaterque beati
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
Contigit oppetere!

²⁾ Az álom szaru és elefántcsont kapujára vonatkozó mesét megtaláljuk Homerosnál *Od.* XIX, 562—67; átveszi Vergilius *Aeneis* VI, 893—896; népetymologia alapján alkotott mese: Ugyanis a *κείρας* és *ἐλέφας* szók homonym hangzásnak; *κείρω* teljesíteni és *ἐλεφαρομα* (csalni) igékkel: innét a rege, hogy az egyik kapu feltörő álmok teljeseznek, a másikon szállók megcsalnak.

³⁾ *Smyrnai szentély* alatt Homeros műveit érti, ki egyik monda szerint Smyrnában született volna.

És az arany lánczot mely alányul az ég tetejéről.
Míg e csodákról adsz te elő nagy, mély figyelemmel
570 Hallgat az ifjúság. Így Arion a lesbosi lantot
Pengetvén, a habok felszínén uszva a csellén,
Úgy lebüvölte a mély vad szörnyeit zengzete által,
Hogy szelidülten ezek megutálták még a kalózt is.
Elsimul a hullám, álmából ébred a foka
575 És kidugja fejét, nem lomha a czet sem azonban;
Dévaj Nereidák harsány Toitonra nevetnek,
Nem nyög Akissáért Galatea,¹⁾ nem anyja Achill'ért;
S már feledé Melicerta Inó gyászos tovatüntét;
Száz kötélék sem tart, Aegaeon,²⁾ vissza a táncztól;
580 Jós Proteus többé nem változtatja alakját;
A hullám tükrét Glaucus³⁾ se kerüli el immár
Csöndben ül és kebelét szikkasztja az isthmosi nappal
És azalatt táncz lendül a tenger távoli síkján.
Munka között foly szépen elosztva a változatos nap.
585 Reggeli templom után a köziskola ajtaja nyíl meg,
Mely biz' alatta nem áll Sokrates Lyceumának,
Annyi derék ifjú tömegével fénylik a terme.
Vergiliust legelőbb olvassák, majd a ki hozzá
Legközelebb áll, ezt fölvaltja esatát ki tozában
590 Nyert, ezután Cicerót ki leginkább birja követni.
Most a szomszédos fejedelmi lakást keresed föl,
Hol hallgat Leonello a Nicoleos fia téged;
S általad ölti föl az elmének, a szívnek erényit.
Így avatá be Aristoteles a pellaí ifjút

¹⁾ Akisról szép regét mesél el Ovidius Metam. XIII. 750 és köv. Szép pásztor volt, Galatea kedvese, kit a féltékeny Cyclops egy sziklával agyonzúz: a hegydarab, melyet rázúdít, kettéreped és Akis náddá változva nő ki belőle.

²⁾ Aegaeon, Briareus (a félelmetes) mellékneve, a százkaru gigas vagy uranida, ki Zeus segélyére jött, mikor Hera, Poseidon és Athéné Zeust lánczba akarták verni. Tengeri isten.

³⁾ Glaucus, az antheboni (boiotiai) pásztor, kit mystikus erejű füvek élvezése következtében isteni mámor ragadván meg, a tengerbe ugrik, ott Okeanos tengeri istenné változtatja. Meséjét elbeszéli Ovidius Met. XIII. 905 és köv. Itt Janus Pannonius a Guarinus beszédének varázshatását az ellentét útján emeli ki, hogy t. i. még a rajongástól megragadott Glaukos is csöndben hallgatja és sütkérezik az isthmosi napon.

595 Mély titkokba, melyek lelkét diectivágyra gyulaszták,
Mely az egész földet karok föl; ámde a mester
Sem maradt jutalom nélkül, munkája fejében
Áll ma Stagra, megint alapítottván Fülöp által.
Vissza há tér, oly ebéd jön, a mit keveselno az inyencz,
600 Ámde a természetnek elég. Az evésnek utána
Gonddal az ifju vegyest latin és hellén művet olvas.
És verseny-vita foly, te itész és nyujtod a pálmát,
Míglen halkal a nap alkonyra hajolva lenyűgszik.
Így áll nyitva egész napon át mindenkinek ajtód.
605 Most csak a válogatott csapat élvezi véled az alkonyt,
Mely veled egy hajlékba' lakik; nem tűnik el ennek
Hasztalanul az idő; gyakran számüzve az álmod
Vastag gyertyáknál virasztjuk az éjet is által;
Fön ragyogó csillag bámulja e pisle világot.
610 Kis csapatod közepette te állasz, tollba vagy újat
Mondva vagy ismételve, mit elménk nem foga jól föl,
Kész lévén a esomót minékünk megoldani tizszer.
Mégis a főbb nem a sok tudománynak az eltanulása,
Ám hogy erényt tanulnak. Innét számüzve gonosz esáb
615 S durva viszály. Te alattad együtt mindnyájan ugy élünk
Mint a miként illik templomban az örnek is élni;
Oly békében a lélek, ugy órizi, óvja szemérmét!
Láttam olyant nem egyet ki a kéjeknek meredélyén
Már vesztébe rohant, áldott házádba belépvén,
620 Megtért és leveté az előbbi szokások igáját,
Mint mondják Polemon¹⁾ hallgatván böles Xenokratest
Jóra cserélte legott romlott gonosz élte folyását.
Fát a gyümölese után ismervén, áldnak örökké;
Dús aratás jó földre mutat, mely adand buja termést:
625 Nagy tudományod, drága Guarinus, hogy milyen áldás,
Így bizonyítja a sok jeles és nagy számu tanítvány.
Annyi derék férfit nem adott sem Daunia²⁾ s a dús
Jónia sem s az aszú Cyréne³⁾ s a buja Nílvölgy,

¹⁾ Polemon egy tivornya után, hetairák kíséretében vetődött Xenokratesnek, a régi akadémia fejének előadására. Eldobta koszorúit, elhagyta előbbi életét és valósággal más emberré vált.

²⁾ Daunia = Apulia, tárgymásztás útján egész Itália.

³⁾ Cyrene: Aristippos cyrenei iskolájára vonatkozás, mely az élet czéljául az élvezet keresését tűzte ki.

Mint egyedül te magad szórtál a világra, Guarínus.
 430 Innét kelt föl egedre, Velence, a büszke ikerfény:
 Barbaro ¹⁾ és Leonardo ²⁾ ki lanttal szerze örök fényt.
 Innen a Juppiter és törzsén az Ida tövében
 Sarjadt György, ³⁾ a kit anyja, ki méltó isteni rangra,
 Táplált és mézet bibor ajkára szállva a méhek,
 440 Nem hederítve a réztányér zörgésre, vivének.
 Innen Castellus, ⁴⁾ ki nem enged bármelyik őznek
 És a latin nyelv szép új csillaga Marzio ⁵⁾ innen,
 Marzio, az kit a hab-vert Narnia szült fön a bérezen
 Marzio az a kinek neve él lelkemben örökre.
 450 Tobias ⁶⁾ is Aganippe vizét izelte te nálad

¹⁾ *Francesco Barbaro*, kiváló velencei nemes, a humanisták pártfogója, a mi Janusunkat is neki ajánlotta Guarínus 1453 febr. 5-én kelt levelében: *eum suscipe in tuorum numerum* — mondja a többek közt. Valószínűen ez évben hagyta oda Janusunk a ferrarai egyetemet, hogy jogi tanulmányaiába fogjon.

²⁾ *Leonardo Giustiniani*, kedvelt költő volt Velenczében, kivált dalait utcákon, lakodalmas házakban széltiben énekeltek. Meghalt 1446-ban, tehát korábban, mintsem Janusunk Guarínushoz került volna; de emléke még elevenen élt egész Italiában. *Biondo: Italia illustr. p. 373: dulcissimus carminibus et peritissime vulgariter compositis omnem replevit Italiam. I. Voigt: Wiederbelebung d. alatt. Alterthum I, 421.*

³⁾ *György: Trapezonti György*, ki Kréta szigetén született, 1395-ben egyike a vándor görög tudósoknak. Guarínust is hallgatta még Velenczében 1417—1418. Később, midőn Vicenzában lett a görög nyelv tanára, a Veronában tanárkodó Guarínus hírnevére féltékenynyé lett. E lappangó ellenszenv ki is tört, midőn 1437-ben György rhetorikájában lebíráta Guarínusnak a Carmagnola dícséretére írt ünnepelt beszédét. Guarínusnak egyik tanítványa, *Andrea Agazone*, védelmébe fogta mesterét. György azt hitte, hogy az Agazone név alatt Guarínus lappang. Guarínus bebizonyítja az önhitt Györgynek ildomtalan eljárását és midőn ez IV. Jenő szolgálatába lépett, találkozott Ferrarában és kibékültek.

⁴⁾ *Castellus = Castiglione Guarnerio*, ki még a velencei internatusban lehetett a Guarínus tanítványa. Híres jogtudós Milanóban.

⁵⁾ *Galeotto Marzio*, ki költőnk kebelbarátja, kihez több versét intézi. Mátyás király könyvtárosa. Életét kitünő kritikával írta meg *Ábel (Adalók 231. és köv. lapjain).*

⁶⁾ *Tobias Borghi*, Guarínus egyik legtehetségesebb tanítványa, később a rimini-i udvar történetírója. Élénk levelezést folytatott ifjú korában a hírneves Nogarolával, kinek műveit adta ki *Ábel* és életét írta meg akadémiai székfoglalójában 1885-ben.

Láng ajakát áztatta Titus ¹⁾ bővebben e habból.
 Kürtje csatát ha zúg és zeng ezterája szerelmet,
 Paphosi myrtust sző, fon a szép parnassi babérhoz;
 Történetbe' híres *Fatius*, ²⁾ *Petrust* ³⁾ hogy az ádáz
 645 Kőszvény gyötri örök kár és hogy *Lamola* meghalt.
 És mi sokan még! Biz' hamarább megmondani tudnám,
 Hogy kikeletkor hány rügy, nyáron mennyi kalász van,
 Mennyi gyümölese az őznek, a télnek fellege hány van,
 Mily sok az égen a csillag, a tenger ölében a kagyló.
 650 Nem feled el a jövő rólam sem szólni ezek közt.
 Én vezetém legelőbb a Dunához el innen a Pótól
Mnemosyné lányit te neked, szent lantos *Apollo*;
 Én hozom, én el a Dráva vizéhez a nysai repkényt,
 S partján én emelek száz oszlopu templomot egykor,
 655 Melybe Guarínus arany szobrod fog állni középen
 És te felelted a bolt ábrázol tarka szivárványt:
 Holdnak ezüst s a napnak arany sugarába ragyogsz majd.
 Hogy ne csodálja ekép *Phidias* remekét soha *Pisa* ⁴⁾
 Sem *Rhodos*, az iszonyú tömegével *ironba Kolosszust*.
 660 S több élő alakot mutat⁵⁾ szobor állni fog ottan:
 Nőd *Thaddæa* ⁶⁾ mimelve az istenek idai anyját

¹⁾ *Titus Strozzi*. Janus Pannonius mindjárt Ferrarába érkeztek megismerkedik a *Strozzi* családdal, melynek házában lakott egy darabig Guarínus. Költői verseny fejlődött ki költőnk és *Titus Vespasianus Strozzi* közt, mely olvasható *J. P. Teleki-éle kiadásában I, 373 és köv. lapjain 5, 6, 7, 8, 9, 10. elegiák.*

²⁾ *Fazio Bartolomeus* hírneves történetíró, a nápolyi *Alfonzo* történetírója: a papegyrikus hangú történetírás legjellemzőbb képviselője. Írt *de viris illustribus* cz. művet is: ebben is a legjelesebb férfi gyanánt az egész sort *Alfonzóval* végzi be.

³⁾ *Petrus' aligha* nem *Pier Candido Decembrio*, kinek *Politia literaria*ja a *Leonello* udvarában alapult irodalmi kör vitáit rajzolja. Az itt említett kőszvény azonban kétséssé teszi a feltevést; mert mások nem emlékeznek meg e betegségről. *Lamola* volt Guarínus egyik legbensőbb barátja. Hozzá intézte a *Hermaphoditusra* írt magasztaló levelét 1426-ban és ugyancsak hozzá 1435-ben azt a levelet, melyben e dícséretét visszavonja és az erkölcsi léhaságot elítéli.

⁴⁾ A híres olympiai *Zeus* szobrot említi itt a költő.

⁵⁾ *Thaddæának* voltakép 13 gyermeke volt, mint *Carbo Lajos* emlékebeszédéből kitünik. Guarínus *Zendrata Taddeát*, *Zendrata Miklós* leányát 1418 decz. 17-én vette el. Házassága a legboldogabbak közé tartozott.

- Kétszer hat gyereked körüláll, hű másid e sarjak!
Égi lakók derűjét tükrözve le mindenik arca.
Itt áldozva egész Európa sok jeles ifja
- 655 Drága ajándokait függeszti neked föl e bolton
S versenyt vív sem durva ökölre, bírokra se' kelve,
Ám a feszült idegen játszván vagy dalra buzogván
S tűz ezellerből zöld koszorút a fejére a győztes.
Én magam ott öltözve biborba' szalaggal a fémön
- 660 Sok fényes nevű pap közt, kik majd zengik a hymnust,
Főpapként gyűjtem számodra a sabai tömjént
Addig is im te neked szentelnem e zsenge művecském'
Háromszor bókolvá előtted a Hála parancsol;
Hála, a ki Lethé hullámát so'sem iandja.
- 675 Eljön még az idő, mikor érett férfi koromban
Bátran a harezi mezőt zengem s a esaták zivatarját:
Nagy Hunyadi, hogy a vad törökök közt szerte miként dült
És mély árkokat is hullákkal tölte színültig,
Tudja a Hebrus,¹⁾ a mely már vérszint ölte magára
- 680 S a macedon fensík, csontoktól messze fehérlő
És Rhodope havasán áttört út vérsnyoma tudja,
Mostan zengjen azonba' te rólad e gyenge szelíd sip.
Hogy ha akadna kevés pihenőd olvasni vagy írni,
Egy-egy ünnepi nap vagy az évi szokott szünidőben
- 685 A mikor a tanulók a mezőkön szerte bolyongnak,
Nagy aratás idején s a midőn must méze az ajkon.
Ekkoron irsz, fordítsz valamit hasznára a köznek,
Emlékébe beírva neved nagy messzi időknék;
Ényhe tavasz napon is, mig sütkéreznek a vénék
- 690 Vagy he esős ős napja borongván, másokat ernyeszt
És álomba is ejt, a szobád mélyébe vonulva
Körmeidet rágod vagy ütemre vered te az asztalt
És a fehér lapokat halkal fölszántja sötét sor.
És bár gondok terhe alatt nyögysz, mégis utánad
- 695 Több emléke marad lelkednek mint azokénak.
Kik a magányos árnyak alatt nyugalomba vonulnak.
Egy tanít arra, miként kapcsoló a névvel az ígét,
Más meg a szók benső erejét mutogatja ki sorban,
Egy másikba' híven megírod Platónak az éltét,
- 700 Másban jellemzed, ki barátunk és ki hizelgő

¹⁾ E hely Hunyadi hosszú hadjárataira vonatkozik.

- S nincs leveledbe se' játszi szeszély vagy léha üresség,
Ámde tanulság vagy igaz érzés van soraidban.
Hát a sok eszme, mit a szószékről szórsz te világgá
Vagy rögtönzöl is, az fölmenne bizony kötetekre.
- 705 Hogy ha meg elmélkedve előbb szólsz, ajkadon eggyütt
Isokrates cseng, kelleme foly Xenophonnak, Isaios
Árja sodor, esábit Lysias, Demosthenes éget.
Ily hangon szóltál a minap¹⁾ a nemos tudományról
October Idusán, a midőn elszúrve a mustot
- 710 Gyült a padokba megint a sok ifjú csacska ajakkal;
Hogy megkezdje mohó vágytól izgatva az évet.
A Múzsák tüze kit nem gyújtott lángra e perczben?
Euchiusod²⁾ kit nem sarkalt latin ösztöke által?
Vagy a midőn fejedelmi halottunk³⁾ el te sirattad
- 715 Gyászba borulva egész Ferraria hallgata téged.
Oh sirt ekkor nem csak az ember, ez érző okos lény;
Jajjogott a vad is, jajjogott még a madár is
És lombját hullatta a fa, ha nem érte a szél sem
És sziklák üregébe nyögött szomorúan a *Viszhang*.
- 720 És megszállta a bú az égi lakókat is, a Pót
Partja alig tartá medrébe, könnyárja dagasztván,
S több gyantát könnyezve so' sem izzadtak a nyárfák.
Az elemek híven, hogy vissza az Elysiumból
Orpheus tért, a nejét másodsor is elsiratták mind.
- 725 Hellén nyelvben olyan jártas vagy, hogy maga Plutarché
Téged ohajt egyedül tolmácsul az aoni nyelven
S nincsen író egy sem, kiben úgy ismerne magára,
És nem tudja, ha szelleme csillog-e úgy honi nyelven,
Hogy ha tanítja, nevelni miként kell gyermeki lelket
- 730 Vagy ha sorba mutatja az ősi vezérek erényit.
Ámde e munka csupán az előjáték vala néked
Ifju' korodba', de most Strabo izzasztja a férfit.⁴⁾

¹⁾ Itt bizonyára nem a *Pro studio Ferrariae inchoando* ez. korszakos beszédére excéloz Janus Pannonius, melyet 1433-ban tartott, mert akkor nem mondaná: *minap*; hanem valamelyik később tartott megnyitó beszédére.

²⁾ *Euchiusod* = Eubius, Bacchhos mellékneve; a Guarinus ékeszólásának lelkesítő hatását fejezi ki.

³⁾ *Leonello* 1450-ben halt meg. Guarinus mély bánatából meríté az ihletetet nagyszabású beszédéhez, melyet Janus Pannonius is hallott.

⁴⁾ Guarinusnak Strabo-fordításáról megemlékeztem tanulmányomban.

Igy rendelte a főpap. A Muzsa fiak mily örömmel
 Várva lesik, mikor a három próbára javítva
 755 Tajtkövel kisimitva, kifestve piros miniummal
 Czedrus olajszagot árasztván, ott hagyja a szekrényt.
 Boldog idők! O valóba' szerencsés, boldog e korszak,
 Mely vezetésed alatt legelőbb olvasta e szerzőt!
 Mekkora szellem! Hol van a ki szebben magyarázná,
 760 Hogy mint vészi körül Neptunus ölelve a földet
 És közepén is mint szeli át és honnan a tenger,
 Szomszéd országok közt merre vonul a határ el,
 Szerte minő népek vannak, mely bérez, folyam erdő,
 Mely város s kikötő s szigetek mely tengeren úsznak
 765 S távol eső helyek is egymástól mennyire vannak.
 Mondd, ismerni kívánsz mindent, mit a tengerek árja
 Nem főd, a hol csak járt Alkides, Bacehos is egykor?
 Olvasd gyakran e könyvet, A télnék szabd rövidebbre.
 Hosszú álmát és olajod hadd fogyjon a mécsben.
 770 Ha a görög tudományba', Guarínus, nem te a legfőbb,
 Első valál, a kitől tanulá csak a többi a mit tud,
 Vagy ki magára tanult, példád lebegett csak előtte.
 Soknak adál leczkét, mindnek te vetéd meg alapját.
 Kadmosi ősz betűket latin ajkú meg nem is ismert,
 775 Míg Traciát nem látogatád még; most Sicyonba
 Senki se utazzék, sem a gyáros büszke Korinthba.
 Mert mit ohajt, itthon leli föl az Etruria földjén
 S nagy Görögországgá lesz Itália általad ismét.
 És ma viszont a tudatlan Achivot bírja tanítani. —
 780 Mind az a drága tulajdon, a mit más bir csak egyenként
 Benned együtt van, a lelked örök szent birtoka mindaz.
 Van ki a más művébe hatolva megérti azonnal,
 Míg maga ha próbál, az írásra tehetlen, erőtlen.
 Van a ki elrejtözve magányba' szépet is alkot,
 785 Ám a tömeg ha zajong, elnémul az ajka előtte,
 És ha latint jelesen tud, már nem bírja a hellént,
 Vagy ha talán birná, nem bir fordítani még sem:
 Benned együtt egyesülve vagyon meg mind e tehetség,
 Fölfogod az írók mélyére hatolva egészen,
 790 Róma komoly nyelvén fejezel ki te tiszta görög esint.
 Irsz te kötött formában ütemre vagy irsz te kötetlen,
 Békebotos Mercur' alig adta meg egynek e kettőt.
 Nagy dísz a költőnek, ha csak egy mértékbe' kitűnik:

Egyformán kész zengni a lantod bármely ütemre;
 795 Hősi hatosba ha lépsz, a szökő ütemére ha futsz bár,
 Majd alagyt sirsz, majd lebegő mértékben iramlasz.
 Van ki sokat tud bár, de elő rem ad soha másnak
 Vagy fukar azzal a mit tud, vagy nem tudja a módját
 A tanításnak avagy csak ünja a terhet, a munkát.
 800 És főérdemed, ez neked ép, hogy nem születél csak
 Drága magadnak, mert az egésznek szenteled élted.
 Élőt oktat az ajkad, írásod majd az utódot,
 Ugy hogy három korszak együtt egyszerre adósod:
 Mult, a miért a régi világot fényre derited,
 805 És a jövő, kinek írsz s a jelen kit lángszavad oktat.
 Ennyi sok érdemedért a tudósok nagy köre téged
 Hón szeret és tisztelve csodál meg az égig emel föl.
 Atyjok vagy te, a fő, az ítész, a bíró, a ki dönt is;
 Hogy ha vitás kérdésben elágaz a vélekedésök.
 810 Nincs kit a gőg, hiúság vakká oly mérvbe' tehetne,
 Hogy be ne vallná, hogy te utánad a második ő csak.
 Aretinok¹⁾ hárman, két Luscio²⁾ és az egyetlen
 Poggio³⁾ is bámul, pedig ezt a minap te legyőzted:
 Cæsar tetteinek diadalt veve Scipion ajkad

¹⁾ *Aretinusok*: Arezzok, Carlo, Niccolò és Francesco. E hármon kívül még *Antonio* nevét találom, kivel Guarínus Firenzében ismerkedik meg. *Francesco*-hoz intézi Epigr. I, 80., melyből kitűnik, hogy a kanonjog tanára és költő volt.

²⁾ *Két Luscio*. *Niccolò* és *Antonio* a pápai udvar humanistái: Bevezető tanulmányomban fölemlítém azt a vitát a latin nyelv egysége fölől, mely 1435-ben indul meg Florenzben a pápa lakosztályának előszobájában. Loschi Antal a Leonardo Bruni pártjára áll, ki a latin nyelv egységét vitatta Biondoval szemben. Guarínus szintén Loschival tartott. Loschi a pápai kanczellária vezetője volt öt egymás után következő pápa alatt. Fiatal korában verseket írt, így 1390-ben egy Achilles cz. tragédiát. Atyja hírneves jogtudós volt.

³⁾ *Poggio* (Gian-Francesco Bracciolini) a híres kutató, ki a codexek egész sorát fedezte föl a klastromok könyvtáraiban. Gazdag életéből a mi panegyriusunkra nézve az a mozzanat jelentős, midőn vitába ered Guarínussal: a Cæsart dicsőítő Decembrioval szemben, ki mellé állott a ferrarai mester, a Scipio nagyságát hirdeti és a római irodalomnak igaz virágzását a köztársaság idejére teszi. A heves vitárdl értekezésemben bővebben szólok. A humanismus nagy mesterei közül ő és Guarínus éltek legtovább. Poggio 1459-ben, Guarínus a következő évben hal meg.

- 705 Hódol Vittorino ¹⁾ előtted s büszke Filelfo, ²⁾
 A ki minap zengé meg a Sforzák hősi csatait
 És Vergerio, a sziklás Ister-haza dísze.
 Téged a lantos imád, a miként csak a klarosi istent,
 Valla ³⁾ ezer meg ezer szerző közt annyira tisztel,
 800 Hogy nálad nem dob ki se' esillaga, nyila se' semmit,
 Hejh, pedig ő javítója a réginek, ostora újnak —
 Én rám még sem a szó erejével hatsz te leginkább,
 Ámde erényeid által; a nyelv bűbája is enged
 Bámulatomba', csodálva, mi kristálytisztá az élted.
 805 Bármilyen ékes az ajk nem ér föl a szent becsülettel
 S a szeplőtlen erény becsesebb bármely tudománynál.
 Ám java-rész fényes diadalt szerez ékes ajakkal
 S bűnös a lelke; a míg tündöklék lángesze által
 Vétkek szennye tapad rá, s fetreng sárban, iszapban.
 810 Első gondod az égi lakókra van, őket a kik más
 Földi halandónál bővebb mértékbe' megáldtak,
 Áhítattal imárod, utánok szent kegyeleltre
 Legközelebb méltó te vagy a ki vadállati éltet
 Élnie eltiltottad az embert s szívbe', beszédben
 815 Válnia emberré ⁴⁾ tanítád és megmutatád, hogy
 Végzetten is diadalt vévén, mint törjön a mennybe.
 Nem ragadott téged soha el a harag sem a méreg, ⁵⁾
 Sőt eltűrve fogát a gonosz, bőszelelkű irigynek,
 Azt a ki rágtá szived', te viszont nem rágtad az éltét.

¹⁾ Vittorino (da Feltre) a Domus Jocosae alapítója, Gonzaga Lajos nevelője. Janus Pannonius magasztalással emlékezik meg róla a Gonzaga Lajoshoz írt panegyriusában 78—85 (Ed. Telekiniana I, 242.)

²⁾ Filelfo: a humanisták félelmetes bajvivője; a legtermékenyebb satíráró, a firenzei kör ünnepelt tagja, több udvar kegyenceze, ki viszon-
 tagságos életét Firenzében végzi 1481-ben. Janus Pannonius még 1464-ben is ír hozzá egy epigrammát, mert ebben az évi tábori életére van vonatkozás:

Nunc Martimiles, non Phoebus servio vates,
 Obstrepit et molli, buccina rauca, lyrae. (Telekinél I, 500.)

³⁾ Valla Lőrincz (1407—57)-ről megemlékeztem tanulmányomban. Az *Elegantiae Latinae sermonis* szerzőjére vonatkozik a hely.

⁴⁾ *Ac vere facis homines*: mintegy a human nevelés alapelvét fejezi ki.

⁵⁾ Guarinus szelíd, türelmes lelkületét egyező vonásokkal rajzolják Rosmini és Sabbadini. Belesodorták nyígyan egy-egy polemikába (így Trapezunti György, Poggio, Giovanni da Prato), de mindenikben diadalmaskodott emelkedett felfogása, elnézése és türelme.

- 820 És soha sem keresél te nevet rút rágalom útján.
 Hejh, pedig ez mai nap napirenden Itália földjén!
 Arezodon ül örökös derű és mosolyodra komolyság
 Jellege nyomva, redőt meg a homlokon enyhíti nyújas
 Játszi szelidség s vig kedved' mérsékeled enyhén.
 825 Honn a baráti körbe', tanítványid közepette
 Soh'sem epés tréfád, de a méz fűszerébe bemártva.
 Élezed so'se paraszt, de megérzeni rajta a várost,
 Mint a mily élezet szórt a görögnek színpada egykor,
 Mint a milyet Tiro többre becsülne miként nagy urát.
 830 És a lakon is ohajtna sűrűn szétszórni vidáman.
 Ámde azért meg nem lazítod te a házi fegyelmet;
 Rend honol otthon, egész ház tiszteli, érzi a féket,
 Szolga urát s atyját megérezi, féli a gyermek.
 Nálad aként egyesül az enyhe szigor szeretettel,
 835 Hogy míg nem nyom a fék, nem is oldja föl azt a szelidség.
 Gyermekeidbe' erély s becsület vagyon oltva egyuttal;
 Áhítat Isten iránt s atyjoknak minden erénye.
 Mégis a legkisebb Baptista ¹⁾ a többi között is,
 Bár ezek is szép törzs szép sarjai, ugy ki magaslik,
 840 Mint a csillagos égen a Sirius esti világa
 Messze kitűn s a gönczöl, a mely északra lehajlik.
 Tanszék mestere már, szószóken szólni morészel
 És lebilineseli ajka varázsa legottan a lelket,
 Harsog a taps, belezúg a terem vagy hangos a templom,
 845 Buzdítván a tömeg nagy lelkesedéssel az ifjút
 És örömeiben a holdog atyának a könnye kiesordul.
 Mint mikor a fiatal hattyú Kaystrosnak az árján
 Eltanulá a dalt atyjától, a gyenge öregtől,
 'S zengeni kezd már . . . oly szépen mint zeng vala atyja.
 850 Ime a bámúló madarak raja sűrű csoportban
 Vészi körül, ragyogó szárnyán leng, tör a magasba
 Túl a fellegeken száll-száll Phoebushoz, urához,
 És repül egyre fölebb, dala elhal a távoli légben.
 Senki ne mondja azért rólad, hogy bőkezű nem vagy,
 855 Mert nem szórod a pénzt s te kevéssel is megelégszel.
 Ha ragyogó látványt nem nyújt színházad a népnek
 S égbe törő palotád márványa Parost nem apasztja;

¹⁾ Baptista Guarinus és Janus Pannonius közti viszonyról behatóbban szólok az értekezésben.

Hogy ha esüröd nem osztja az áldást a csöcseléknek
 És ha közöttte nem is hull pénzed zápora szerte ;
 800 Hányszor, o hányszor vagy mégis pazarabb te ezeknél,
 Kik hívságokat fűznek ! É múltó röpke javaknál
 Jobb adományt nyer az, ki kegyed birhatja, Guarínus :
 Kineset, a mely a sovár lelket táptálja örökké,
 Mely nem avúl meg, a mit nem zázhat szélylyel a villám,
 805 Tolvaj a mit el nem lop, a mit nem vész el a rabló :
 Ezt adod, osztod igaz mértékkel folyton örökké.
 Nincs olyan egy se', kinek bő része ne jutna ki szépen.
 Annyit visz haza bárki, a mennyit szelleme megbír ;
 S annyi díjért mennyit lefizetni csak elbír akárki.
 810 Díj, jutalom nélkül tanítasz sokat és mi csekélyért
 Mindnyáját, de o méltó díj számodra, Camena,
 Hol van, o hol ? A tömérdek arany fölér az erénnyel,
 Mit Scytha, mit Bessus,¹⁾ mit arab gyűjt és mit az astur ?
 És említsem-e még éltednek egyszerű módját ?
 815 Bort, mely az elmét és ideget lankasztja, te tisztá
 Vízze mérsékléd s a miként a régi világ tett,
 Reggelit is mellőzve beéred a szűkös ebéddel,
 És eme józan élet adá neked azt a sok évet
 S azt, hogy bár a húszad' öt évnek²⁾ a szélire értél,
 820 Nem gyengült se' szemed, líbad sem és nem egy érzék
 És üde csengését el nem veszítette a hangod.
 Él, oh élj te tovább mint mennyit élt vala Nestor,
 Mint Phoebus szárnyassa, mely annyiszor újra föléled
 És a Sibylla, ki méri homokkal az éveit számát.
 825 Még jobb lenne, o jobb, valahányszor meglep az aggkor,
 Szép virító fiatal korodat még vissza ha adná
 Hébe, a ki az örök nektárt adogatja az égben,
 S téged elébb a míg e világ áll, el ne ragadjon,
 Drága atyánk, az elysi mező sem a harmadik ég sem,
 830 Hol maga Maia szülötte³⁾ is oly ritkán jelenik meg.
 Légy örökös feje a tudománynak s légy te azoknak,

¹⁾ Bessus a Haemus bérézein lakó thrak nép.

²⁾ Húszad öt év 96 évet adna ki, de vagy csak költői nagyfájsról van szó, vagy a szövegbe *bis decimi* helyett *bis noni* teendő. Ugyanis Guarínus 87 éves korában halt meg 1460-ban, Janus Pannonius panegyrikusa pedig 1458 táján nyert befejezést.

³⁾ Maia szülötte Hermes.

Kik len az árnyak közt bujdosnak az éjbe' vezérfény !
 Míg csak e földön elem lesz, míg fut az égen a csillag,
 Élni fog e tudomány és fen marad így a te élted,
 835 Embertársid iránt is érdemed élni fog, élni,
 Míg fönn áll e világ, a neved soha el nem enyészik.
 Üdv neked, üdv, oh atyánk, örök dísze minden időnek,
 Bölesek közt legjobb és legbölesebb te a jók közt !
 Légy üdvöz, a latin Pallast a ki visszahozád és
 840 Visszahivád az achivot. Evander⁴⁾ anyja is enged
 Érdemoidnek, a kit ihlette az arkadi Phoebus.
 Ő Latiumnak a kétszer nyelvez jegyet⁵⁾ adta csak által,
 Mit hozza és mutatott a görögnek a tyrosi vendég,
 Ámde te azt a tudást mit az ősök birtanak egykor
 845 Visszaadod s felidézéd örök feledésnek öléből.
 Mert ha a földre tiport tudományt te ma föl nem emelnéd,
 Hasztalanul hullt volna az ősök sok veritéke.
 Romulus alapítá s megmenti Camillus a várost,
 Mindkettőt te magad tálszárnyalod érdemed által,
 850 Mert a togának, a nyelvnek is enged a haezi dicsőség.
 Nem hozza létre a régi világ sem bajnokot olyat,
 Ki több jót tett volna e földön. Hercules egykor
 Szerte bolyongva a tenger, a száraz szörnyeit irtá
 S megkötozé a sötét Orcusnak Cerberusát is,
 855 A három nyaku szörny ugyanannyi bilincsre veretten
 Élők közt jelenik meg s túrnie kelle a napfényt :
 Általad a Vadság, ez a szörnyek szörnye, milyet nem
 Szül a pokol legmélye sem, elfut, messze iramlík,
 Megriadottan tér meg a Styx zord árnyihoz üzve.
 860 Nines dicsőbb a világ nagy végtelenében a Napnál.
 Ő Jupiter szeme, Ő a világ esze, fénynek az atyja ;
 Kútfeje hőnek, az ég szíve s az aethernek a lelke,
 Csillag tábor ura s mérője a forgó Időnek,
 Érzők érzete Ő, élőknek az élete Ő csak ;
 865 Ő a szülője szülöttnek, adója a jónak, a szépnak ;

⁴⁾ Evander anyja Carmentis, ki mint jósnő isteni tiszteletben részesült. A Capitolium alján volt a temploma, hol a Carmentalia-t ünnepelték meg. (Ovidius Fasti I. 461—581.)

⁵⁾ A Cadmus-hozta betűkre vonatkozik, összesen 16 betűt hozott magából. Innót a betűk: *φοίνικες χειμαρτηρος* . . .

A monda a görög írás eredetére nézve helyes nyomon járt.

Ó termő ura, férje együtt a földnek, a víznek;
 Végzetek intézője, egy Isten-s mindenik egyben;
 Hivja habár Attisnak a phryg s a syr Adonisnak,
 Perzsia Mithra gyanánt, Pharos Serapisnak imádjá,
 950 S Tegea Pan- s Memphis Osirisként ha siratja;
 Mégis bár maga bír gyógyítani pæoni szerrel,
 Mégis bár maga fényt áraszt el szét e világban:
 Néha azonban öl és pusztít nyila és heve dögvész;
 Néha azonban sötét árnyék fõdi fénysugarát el;
 955 Gyakran téli hideg, zord fagy zsibbasztja hatalmát
 S mindig enged az éjnek, alá szállván szekerevel
 S bántja irigység, hogy nővére világol az égen:
 Ám n te fényed szór nem testi, de lelki világot,
 Rája homály soha sem borul és nem vesz erejébõl,
 960 Éjjel is nappal is ég ragyogón az és ki nem alszik.
 Gyógyítgatja szünetlen a kórt mit okoz buta vakság.
 Azt hiszem, azt, hogy az égi lakók kegye, szent akarátja
 Volt, hogy épen e boldog idõ számára születél,
 Mert a midõn Lucina segélyét kérte anyád már
 965 És lerovandó volt neki tett nagy szent fogadalmát,
 Mert te nyomád méhét immár szülésre megérten,
 Ott ama körben a hoi felszökken a Pégasus árja
 S a Parnass két szarva merészen vágja az æthert,
 Deucalioní habok töltvén el egészen a tájat,
 970 Bánatosan Clio szomorú nővérihez így szól:
 «Hejh, testvéreim, én ha tekintem e forgatag élet
 Sorját, hinnem kell, e világnak vége közelget
 És a silány vasnál is rendre fajulva alábbszáll.
 Mert ha atyáink élte aranyból vasra silányúlt,
 975 Mégis terme jelest még a békébe' s a harezban
 És nagy férfiakat mutatott föl mindenik ország.
 Az az erõ most a nyomorult emberbe' hiányzik,
 A tehetetlen testbe' butává tompul az elme
 És nem bírja soká ki a lét kötelékeit egy sem.
 980 Bomlik az erkõles, rosszra irányul s renyhe a lélek
 És a tömeg már bûnre hajolva az isteneket sem
 Tiszteli s a villámos eget sem rettegi többé
 S nem hiszi, hogy a sziczil' fúvóknál Vulcanus izzad.
 Annýt egy Isten sem veszített õs tisztelõtõben
 985 Mint mi magunk. Ceresnek a szántó gyakran is áldoz
 És Mars templomait hadi zsákmány ékíti gyakran

S nincs adomány nélkül a mûvész védõje, Minerva.
 Trivia ajtain is láthatsz agyarást s nagy agancsot
 És Neptunnak egész parton függ sok fogadalmi
 990 Tábla, Amor szép anyja tenéked füstõl örökké,
 Száz oltár egyedül Cyprusba' hatalmatat áldva.
 Nincs már tiszteletünk, számunkra bizony közös oltár
 Sinesen a Herculesével avagy csak az erdõ magánya
 És a kies ligetek forrása a városok alján,
 995 És a hová az egész földrõl elüzetve menekvénk,
 Im' e berekbõl is számúz s elkerget a barbár,
 Mert a török foglalta el ime a phryxusi tengert,¹⁾
 Ót a kelet testvéri viszálya hozá ide közzénk.
 Ósi hit és kegyelet hova lettél! Éji homálylyal
 1000 Elborított ékes szó, vaj' fölkelsz-e te újból?
 Vissza se' tértek hát soha sem ti nemes tudományok?
 Édes atyánk, nektár helyett te silány vizet adtál,
 És oda most a verõfény, el csak a Tempe takargat.
 Ám ide is bétörni merész a pyrænoi ellen.
 1005 Már gunyolva, nevetve vetélyre kihívna a szarkák;
 Add, oh atyánk, kegyesen minekünk meg az ég nyugodalmát,
 Méltóbb érdemeket nem szerzett Erigone²⁾ sem
 S csillaggá vált és nem a tündõklõ hotevény sem.
 Vagy szálljunk le az árny-birodalmak mélyire tüstént,
 1010 Hol a sötét berkekbe' lakix Proserpina festvér!
 Hagyj az Elysium árnyai között szétbolygani minket,
 Test-, hang-, vértelenül amaz õsök drága körében,
 Hogy ha vigasz többé már nincs minékünk eme földön!
 Mig panaszolna eként, meglátja szerette fivérét
 1015 Mercuriust, a midõn szeli szárnyas lábbal a felbõt;
 Megpihen ez kissé, azután a Cirrha tetõjén,
 Majd a Muzsákhoz is eljõn a szép Castali habokhoz.
 Már ezek a eziterát letovék, le a zöld koszorút is,
 Hallgat a földre ledobva ez és elhallgat a lant is.
 1020 Észrevevé (hisz' ugyan mit nem veszen észre ez Isten?)
 És megtudja okát is vagy neki olpanaszolták
 És nővéreinek búját enyhíti e szókkal:

¹⁾ Vonatkozik Konstantinápoly elestére, mely 1453-ban történt.

²⁾ Erigone, Icarus lánya, ki atyja gyászos esete felett bánatában felakasztá magát. A gyermeki szeretet jutalmául a Szûz csillaggá emeltette. (Ovidius Met. VI, 125.)

«Oh vessétek a gyászt el, bánatotok csilapódjék!
 «Hírt hozok én most biztos örömről. Mert mikor ép a
 1005 Máglyákról vinném halovány Oreusba a lelkek
 Új seregét, míg más csapatot föl a földre vezetnék,
 Hogy ha letelt ezer év, szálldosva a két kapun állal:
 Láttam a két nemzet nagy szellemeit nagy örömben
 Ujjongásba kitörni, hogy új kor hajnala virad.
 1010 Mert hisz' a régi világ tudománya fölélede ismét.
 Láttam a völgynek ölében magányosan ülni a három
 Pareát és velök ült a *Halál*, *Genius* meg az *Élet*.
 Hátra hajoltan egyik font-font eregetve a szálát,
 Másik azonba' tükörbe tekintte merő figyelemmel,
 1015 Harmadik egy fenékellen üres mélységbe lengett.
 Rögtön azonban kezdnek a Pareák lejteni tánczot,
 Atropos egyszerűen lépdel keletre nyugatról
 És vele szembe siet már Klotho, kerülve kanyargva
 Hét kört ir le a mint nővéréhez közelednék
 1020 És legutóbb Lachesis lejt ép oly mozdulatokkal,
 Most eregetve ezüst fonalat pergő arany orsón
 Ihlett ajkuk ilyen sorsot zeng isteni versben:
 «Mint a mennyi tudóst szült Augusztus kora egykor,
 Európát eme korba' megint áraszsza el annyi!
 1025 Most pedig Oenotriának ígért gyermek, te szüless meg,
 Annyi sok áldás és jó kezdete, kútfeje légy te!
 Általad ékessé lesz a szó az emberek ajkán,
 Mely rég néma. Megint új létre hívod te a nyelvet
 Mint a halottat: a lány csókjára hívod föl az anyját.
 1030 Juppiter és a világnak rendje akarja: szüless meg!»
 A Pareák dala így szólt. A természet azonnal
 Vastáblákra bevészte e jóslatot éles aczéllal.
 Mert nem látod-e, már e jövőt mint jelzi az aether
 És a csillagos ég is, Uránia álma valósul?
 1035 Megfelel az orsó fonálának s kedvez a csillag!
 Rajta tehát, elvetve a gyászt nem kellek azonnal
 Vig thiasusra? Feszüljön azonnal a hur szakadásig
 Zengve dicsőnéket. És Euterpe szóljon a sípon,
 S hangozzék pusz pang fuvolád Tritonia fehen,
 1040 S a csengő ideget pengesd ujjaddal Érato!
 Melpomené meg zengjen erővel, Thália lágyan
 Kalliopé olvasd gyönyörű öszhangba te mindezt!

Mostan Piréné, most a Libethrida¹⁾ forrás
 Ambrosiától forrjon, a szép permessosi parton
 1045 Folyják tejpatak s árnya kicsb legyen Aoniának.
 Tudni kívánjátok, honnét e virány, eme lombdísz?
 Nem hoszú kerülön, rövid úton előadom immár:
 Ott hol az Alpok alatt dombos lesz Itália síkja
 S az Athesis meg szertebarangol a messzi lapályon,
 1050 Verona áll, alapítja e várost Brennus, a gallus,
 Átszeli a folyam, ámdé a medrét átköti négy híd.
 Ép közepén ragyogó színháza emelkedik és sok
 Temploma messze kitetszik a síkon fénykupolákkal.
 Emlékeztek, drága Catullustok született itt,
 1055 Plinius itt sarjad, de nagyobb dics is éri e várost.
 Ne dicselkedjék már Scaliger királyival és a
 Nagynevű Cannak²⁾ hősi esztán vitt tetteivel sem.
 Böleső dalt zengnek csak emitten mostan a bérczek.
 Fürtire kék nádból koszorút fon a Mincius immár
 1060 És kristály barlangja ölen a Benacus³⁾ is ujjong.
 Ime Guarínust anyja alig hogy szülte világra,
 Szent folyadékba' fűröszi Ilythia szép puha testét,
 Tündöklő pólyába takarja kezét meg a lábát.
 Hallom, tánczra miként fúj dalt Pan a mœnali sípon,
 1065 S ropja satyr nagy vígan a tánczot, látom a nymphák
 Mint szórják a virágot a böleső körül enyelegve
 Mit késtek, nosza rajta siessetek és kiragadván
 A szerető nymphák keziből eme szép eseesemőt ti
 Rözsaszínű felhőbe takarván, ölbe vegyétek.
 1070 Hol van, hol eseesemő, a ki méltóbb a Kharisokhoz
 És öletekre? Ha nő, mászzék a hyanti habokhoz
 És Phoebus ha dalol, gyógyögéssel hadd bele zengjen!
 Szóla eként s a szavára hajoltak azonnal a Múzsák.

¹⁾ *Libethrida*: Libethrus, egy a Múzsáknak szentelt forrásos barlang Thessaliában: innét *Libethris fons*, mint akár a Castaliai forrás.

²⁾ *Nagynevű Cannak*: a Scala uralkodó család (Scaligeri) egyik sarja I. Can grandé (1311—1329), a ghibellinek főtámasza volt Veronában. *Magni Canis*: Can grande.

³⁾ *Benacus*: a Garda tó.